

L 93-4
L 10IV

ANDREJS JOHANSONS

LATVIEŠU
LITERĀTŪRA

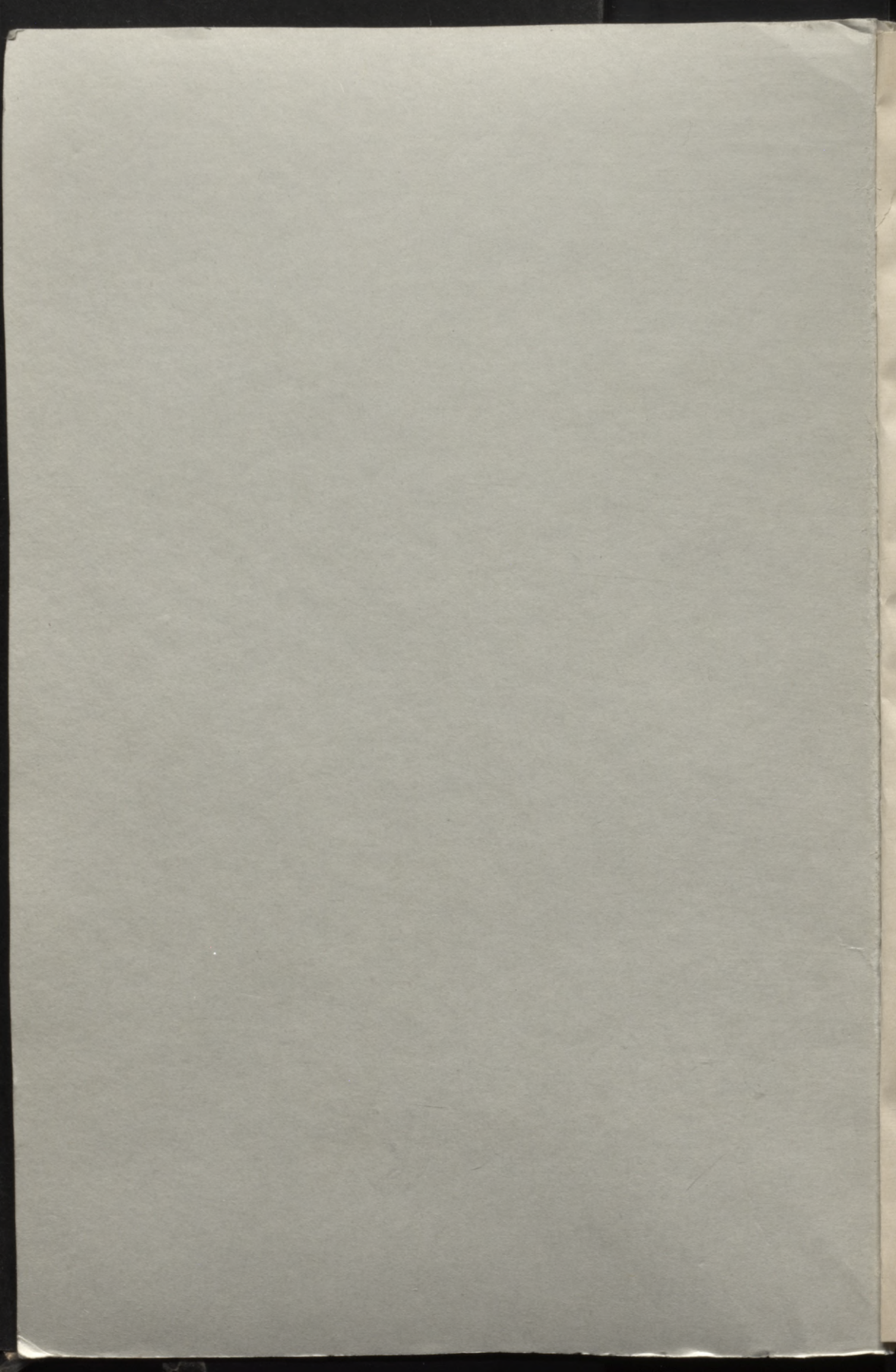
4. GRĀMATA

V. DAMBERGS — A. SPRŪDŽS

AĻGĀDS TRĪS ZVAIGZNES

Stokholmā 1954

773

p2rb. 15. VIII 2003. J.O.

strādāja par mājskolotāju, tad atgriezās Rīgā un 1905—08 bija skolotājs Ķeniņa ģimnazijā. 1908—15, tikai retumis ieradams Latvijā, uzturējās dažādos Rietumeiropas centros — Parīzē, Ženēvā, Minchenē, Venecijā, Florencē, Romā u.c. Mira 1915. g. 6. decembrī Maskavā, kur īsu laiku bija strādājis par sekretāru latviešu bēgļu Kultūras birojā. Fallija domas par mākslu iejutīgi apcerējusi viņa sieva M. Paleviča, kuŗas redakcijā iznāca arī viņa *Dzejdarbu izlase* (1942). Milda Paleviča (dz. 1889) studējusi filozofiju un mākslas vēsturi Francijā un Itālijā; 1925. g. ieguva Sorbonā Dr. phil. gradu par darbu *Essai sur les tendances critiques et scientifiques de l'esthétique allemande contemporaine* (izd. 1926). Rakstījusi periodikā par Bergsonu, Eiropas gara krīzi u.c. jautājumiem; daļa apcerējumu izdota grāmatā *Aistētikas problēmas* (1936).

Fallija lirika sakopota vairākos neliela apjoma krājumos: *Daile un spēks un milzums* (1904), *Dziesmu leja un kalnu gals* (1905), *Dziesmu svētki* (1906), *Prometejs un Dionīss* (1906). Atklātībā viņš bija parādījies jau dažus gadus iepriekš — vispirms latviešu sociālistu nelegālajos izdevumos ārzemēs (pirmais dzejolis ar Tirteja pseudonimu, bet tipiski „šķirisko” virsrakstu „Kas sviedriem vaigā sausu maizi grauž” iespiests 1900. g.). Tomēr „šķiru māksla” Fallijam bija tikai gluži epizodiska aizraušanās, un jau 1901. g. publicētajā satīrā *Ziedoņa sapnis*, kas padarīja jauno autoru populāru un reizē sagādāja tam daudz ienaidnieku, viņš izdalīja dzēlīgus „kodienu” gan pa kreisi, gan labi. Šai spilgti subjektīvajā darbā tiesāta visa toreizējā latviešu kultūra, atzinīgi novērtējot vienīgi Raini un komponistu J. Vītoli; tur netrūkst pārspilējumu un neveiklību, taču vaļīgajos pantos visgaŗām atspīd autora rosīgā fantāzija, un simpatiska ir viņa cīņa pret mākslas stagnāciju un provinciālismu. Impulsīvā ievirze, kam pievienojās ārzemju laikmetīgajā literātūrā un filozofijā uztverta individa absolūtas brīvības dziņa, pakāpeniski noveda Falliju līdz „dekadencei”, kas kulminēja pēdējā no augstāk minētajiem krājumiem. Fallija izteiksmē vērojamas nepārprotamas impresionisma pazīmes, taču tai gluži „izirt”, kā reizēm Kleinberģa un arī Ķeniņa agrīnajā lirikā, neļauj ģenuīna tieksme būt asam, spraigam, lakoniskam. To negroza apstākļi, ka viņa darbi, arī dzejoļi, pa laikam fragmentāri un ka autors plaši eksperimentē ar sintaksi, salauzot teikumus tā, lai tie atbilstu izjūtas vibrācijām. Tāpat kā Eglītis savā dekadences periodā, Fallijs lielu lomu piešķir dionīziskiem elementiem, īpaši seksuāliem instinktiem, līdztekus cenšoties tos iekļaut kādā augstākā, lai gan neskaidrā kultūras sintezē. Par spīti autora pašapziņai viņa lirika lielāko tiesu palikusi mākslinieciski nepārkaušeta viela, un labāko viņš devis „folkloristiskā” virzienā — idilliskos dzejoļos ar īsti latvisku kolorītu, kas būtiski ir tautas dziesmu variācijas modernā pantā. Intensīvi pievērsdamies tautas dzīvei un tās tēlojumiem, viņš reizēm ieslīga pat triviālītātēs (nepabeģtais dziesmu romāns *Dižlatvieši*, 1911). Fallijs sarakstījis vairākas poēmas, kas 1906—08 iespiestas *Zalktī: Dēmons, Tanbeizers, Tristans un Izolde, Lisabonā, Zalkša līgava*. Kā jau nosaukumi liecina, viņš te atradis gatavus sižetus un tēlus latviešu u.c. tautu mītoloģijā,

viduslaiku teikās (vairāk gan domājams — R. Vāgnera darbos) u.t.t. Mākslinieciski vērtīgākā no šīm poēmām *Lisabona*, bet autora attīstībai svarīgākā *Zalkša līgava*. Kaut gan tajā iepīta daža laba tīri dekadentiska un pat perversa epizode, pats autors atzīst, ka tā iezīmē viņa šķiršanās no dekadences un paskaidro: „*Zalkša līgavā* abi ekstrēmi, abas dekadentiskās pilnības — Ģints un Zalktis viens otru iznīcina kā pretējas tezes, pašu dekadenci nostāda sīko un neglīto Nieka un Nieces kārtā.” Tā bija tikai teorētiska atziņa, jo pilnīgi Fallijs no dekadentisma ieskaņām nekad neatbrīvojās.

Fallija pirmajos stāstos tēloti gan lauku ļaudis (*Jānītis un Miķelītis*, 1901), gan pilsētas intelligēnce (*Nelaiķa piezīmes*, 1902); tie ir reālistiski vērojumi, kuŗos pa laikam jauzams Heinem radniecīgs smīns. Zīmīgākie no citiem stāstiem: *Nelliņa* (1902), *Putniņš* (1904), *Bairena galva* (1905). Tajos daudzas svaigas ieceres, bet mākslinieciskais veidojums, tāpat kā lirikā, bieži defektīvs. Visai raksturīga nodeva impresionismam ir īso tēlojumu un skiču krājums *Krēslā* (1904). Savās lugās Fallijs visvairāk skāris problēmas un meklējumus, kas nodarbināja latviešu intelligēnci 20. gs. sākumā (*Arnolds Nolle*, 1903, *Asaru Jūlite*, 1904, *Laura*, 1905, *Selgā*, 1905, *Dzeltenais vanags*, 1906, *Lakstīgalas*, 1911). Labākā no tām salonkomēdija *Selgā*, kur spraigs psiholoģiskais pārdzīvojums, lai gan autors to nav spējis ievēidot līdzīgi spraigās drāmatiskās situācijās. Tiekdamies uz monumentālām formām, kas būtiski neatbilda viņa iedabai, Fallijs sarakstīja traģēdijas *Herakless* (1906) un *Lāčplēsis* (1908—12, pirmo reizi iespiests *Dzejdarbu izlasē*). Pumpura sižetu, ko Rainis „jaunās skaņās” tik veiksmīgi izmantoja *Ugunī un naktī*, Fallijam nav laimējies izstrādāt viengabalainā mākslas darbā: viņa *Lāčplēsis* ir fragmentārs, neskaidrs, tā darbību bieži virza un nosaka personu resp. sacerētāja „deklarācijas”. Spilgtāko līniju, savā ziņā paradoksāli, šai traģēdijā iezīmē daži idilliski posmi un dziesmas ar to pašu dzidro latvisko kolorītu, kas pacildina viņa labākos liriskos dzejoļus.

Mākslas uztverē V. Eglītim un Fallijam radniecīgs, taču savos principos daudz skaidrāks un vairāk izlīdzināts viņu jaunākais laika biedrs Valdemārs Dambergs. Viņš dzimis 1886. g. 23. maijā Pēterpils guberņā, 1899—1905 mācījies Jelgavas reālskolā, 1905—06 Rīgas politehniskā institūta mechanikas nodaļā, 1908. g. sācis un 1916. g. ar cand. phil. gradu beidzis klasiskās filoloģijas studijas Tērbatā. Krievu armijā iesaukts, 1917. g. beidza Pāvila kaŗaskolu Pēterpilī, bet pēc oktobra revolūcijas demobilizējās un devās uz Sibīriju, no kurienes 1920. g. ar Troickas pulku atgriezās Latvijā. Līdz 1927. g. nodarbojās tikai ar rakstniecību, 1927—36 skolotājs Rīgā un Jelgavā. 1936—40 izglītības ministrijas literatūras referents un reizē drāmaturģs Jelgavas teātrī, kam izveidoja īpatnēju seju, dodot impulsus interesantiem formas meklējumiem. Turpat strādāja vācu okupācijas laikā 1941—44, tad emigrēja uz Vāciju un 1945. g. tālāk uz Dāniju, kur dzīvo Kopenhāgenā. Samērā plašā pieredze laikmetu griežos un pārmaiņās nav Damberga literārajā gaitā radījusi asus lūzumus vai to spilgti ietekmējusi. Jau pirmajos darbos viņš reprezentējās kā personība ar noteiktu seju un mērķiem, kuŗu kristalizēšanā

sevišķa loma bijusi Edgaram Po: „Lasot viņu, es spilgti sajutu stilu un nojau-
du viņa nozīmi. Es sapratu, ka forma ir izteiksme savai īpatnējai pasaulei,
jausmu par kuŗu var dot viņa un nekas cits. Konsekventi atgriežoties pie šī
jautājuma, es pēc 25-30 gadiem nonācu pie definīcijas: māksla ir formu valo-
da. Tātad izšķirīgais darbs katram rakstniekam, dzejniekam un māksliniekam
ir jāveic šajā plāksnē.” Šī autobiografiskā skicē ietvertā atziņa dod mērauklu,
ar kādu vērtējams Damberga darbs visos literātūras paveidos. Viņa lirika sa-
kopota 5 krājumos: *Zīmējumi* (1907; ievadā lasītājus ar jauno autoru iepa-
zīstināja V. Eglītis), *Bareljeji* (1909), *Dvēseles ritmi* (1921), *Klusais karne-
vāls* (1925), *Zemes Mārai* (1935). Pēdējos arī daļa episkas dzejas; atsevišķi
izdota novele pantos *Atraikne* (1923). Zīmīgu raksturojumu sniedzis R. Egle:
„Dambergs savā dzejā tiecas pēc klasiskas skaidrības un miera. Izjūtām, pār-
dzīvojumiem un ārējās pasaules parādībām viņš viscauri pieskaŗas ar auksta
mākslinieka, aistēta-veidotāja roku. Viņš . . . ir dzejas juvelieris, kas tīksminās
ap savu darbu, to dziļi milēdams.” Dambergs ir allaŗ intelektuāls, nosvērts
un loģisks, vienmēr palicis uzticīgs jau *Zīmējumos* teiktajiem vārdiem: „Ja
gribi lielo raŗu ievākt — dziesmas dziedī, kas murgus nepazīst.” Augstu vēr-
tēdams konkrētiem tēliem bagāto antīko un romāņu dzeju, viņš pats mēdz
vairāķ kavēties literārās refleksijās, nekā konkrētizēt tieŗos pārdzīvojumus un
novērojumus. Liela apdomība viņu pasarga no „miglas un murgiem”, taŗu
bieŗi laupa viņa dzejai dinamiku un intensitāti. Dambergu savdabīgi valdzina
versifikācija, pie kam strofām, ritmam, pantmēriem u.t.t. viņš reizēm piešķir
„dvēselī”, un tie no izteiksmes līdzekļiem kļūst par dzejas vielu vai *dramatis
personae*. Damberga lirikas labākā daļa nenoliedzami gracioza un rotaļīga; pa
laikam to atsvaigo smalkjūtīga ironija. Epikā viņa plaŗākais darbs ir romāns
Gaitniecības ceļi (I-III, 1922—28), kur tverta tālu izzarota 1. pasaules kaŗa
un bēgļu laiku notikumu aina. Šai fonā, kur kompozīcijas nolūķos iekļauti arī
mītoloģiski elementi, sīķi izzīmēti galvenās personas, Visvalŗa Tūla, indivi-
duālie pārdzīvojumi un uzskati. Romāna 1. daļa vēlāķ izdota pārstrādātā vei-
dā (*Visvalŗa Tūla jaunība*, 1948), un tam pašam varonim veltītas miniatū-
ras *Visvalŗa Tūla stāsti* (1923). Balstīdamies uz Plauta, Molŗera un delartis-
ķajām venecieŗu tradīcijām, Dambergs sarakstījis komēdijas *Ziedu viesulī*
(1921), *Mēs viņus gūstīsim* (1923), *Neticīgā Kolombīne* (1936), *Šķīrējtīes-
neŗa lomā* (1944), kuŗu uzvedumi prasa daudz „laborātoriska” darba, lai sa-
skaņā ar autora nolūķu panāķtu teātrālai spēlei atbilstoŗu tēloŗanas un teksta
runāŗanas veidu. Labu ieskatu šai darbā dod Damberga monografija par Gol-
doni *Melī Jelgavas teātrī* (1939), jo tā iestudējums dibinājās uz tiem pašiem
principiem, kādus viņš iecerējis savu lugu režisoriem un aktieŗiem. Īpatā pie-
ejā rakstītos apcerējumus par latvieŗu literātūru Dambergs pa daļai sakopojis
grāmatā *Zaļais rakstniecības koks* (1947); plaŗāķie no tiem veltīti V. Eglītim
un Virzam. Abu pēdēķo vēstules, kas lielāķo tiesu aptveŗ laikmetu no 1906.
līdz 1914. g., viņš publicējis komentētā un memuaru fragmentiem papildinā-
tā izdevumā *Sarakstīŗšanās ar Edvartu Virzu un Viktoru Eglīti* (1954).

Par V. Eglīŗa satellitu uzlūķojams E d u a r d s M ē k l e r s (dz. 1884),

ģimnazijas skolotājs, 1924—26 arī Latvijas universitātes lektors krievu literatūras vēsturē, kas izdevis drāmu *Chaosā derība* (1909), pravietojumu *Meteoros*, dzejoļu krājumus *Svētnīcā* (1912) un *Pērles* (1931), dzeju prozā *Dzīvība* (1912). Visos šais darbos dominē reliģisku un filozofisku problēmu risinājumi, bet mākslinieciskā veidojumā tie trūcīgi. Lielāka nozīme Mēklera apcerēm par reliģiju un literatūru (Danti), bet jo sevišķi vairāk nekā 400 lpp. biežajai monografijai *A. S. Puškina* (1935), kur iekļauts bagāts faktu materiāls līdz ar vispusīgām Puškina dzejas analizēm. Pēteris Liepiņš (1878—1939) savos stāstos parādās kā intuīcijas vadīts simbolists, tā atšķirdamies no V. Eglīša un Fallija, kuŗu simbolika un mistika bieži samākslota vai teorētiski izprātota. No viņa stāstiem, kas grāmatā nav iznākuši, atzīmējami *Sapņi pagājībā* (1900), *Kūrēns* (1909), *Ziemas naktis* (1914), *Zelta zābaki* (1935) un skices *Melnā ēna* (1901), kur tumšas fantastikas pavēnī pa laikam tēloti primitīvi vai neirastēniski raksturi un asas kaislības. Liepiņa dzejoļi izdoti krājumā *Kaŗu kopiņas* (1931), bet tie vājāki par stāstiem.

Neatkarīgajā Latvijā V. Eglītis un viņa domu biedri veidoja nogrupējumu, ko pretinieki pēla un apkaŗoja, bet kam nenoliedzami bija ļoti savdabīga seja un savs specifiskais svars latviešu kultūrā. Bez paŗa Eglīŗa, viņa dēla Anŗlava un V. Damberga pie tā vēl piederēja E. Virza, gleznotājs V. Tōne, tēlnieks T. Zaļkalns, komponists J. Sproģis, autodidaktiskais filozofs V. Reiznieks u.c.

14. nodaļa

MODERNIE NEMIERA CEĻI

Jaunie rakstnieki, kas atklātībā parādījās ap gadsimtu miju vai mazliet vēlāk, bija satraukta paaudze, kam nācās izstaigāt gaŗus „nemiera ceļus”, līdz tā ieguva un nostabilizēja savu ievērojamo vietu latvieŗu literatūrā. Vairāki no viņiem sākumā aizrāvās ar sociālistu un aktīvi piedalījās 1905. g. revolūcijā kā organizētāji un aģitatori, taŗu tikai daŗi spēja apmierināties ar dogmatisko marksismu, netiecoties tālāk pēc jauna, individuāla pasaules uzskata un plaŗākām mākslinieciskām atziņām. Daļa ņo meklētāju, no sociālistu atrāvušies, uz brīdi kļuva par „dekadentiem”; tad pakāpeniski noskaidrojās katrs savai īpatnībai atbilstošā virzienā. Sāpīgo pārtapŗanas procesu teicami raksturo K. Skalbes *Literāriskās piezīmes* (1907), kuŗās viņš vēŗas pret t.s. sabiedrisko domāŗanu, kas mākslā ievieŗ publicistiku un pavirŗību, un aicina atgriezties „no vispārējām domām un vispārējiem jēdzieniem, lai iekŗķīgi atjaunos individuālistu”. Norādījis uz marksistu negātīvo viedokli nacionālos jautājumos un to, ka viņi ievazājuŗi latvieŗu rakstu valodā daudz krievu barbarismu, jo „viņi lasīja visu krieviski, domāja visu krieviski un, latviski runājot, bārstīja krievu frazes”, Skalbe turpina: „Vai ņim kailumam un banālistu nevajadzētu apnīkt! Un tas saistījās ar sociālistu, kuŗŗ bij nodots partijas profesionālu, daŗādu pusintelligentu jaunekļu brīvā pārzināŗanā. No idejas

pašas bij palicis maz. Bij tikai praktiskie lozungi un vispārpazīstamas partijas tendences. Ja kāds negribēja akli zvērēt uz tiem, tas tika nobīdīts pie malas ar tīri skolniecisku nemaldību, kas nekur vairs neredzēja šaubu. Tā izauga riebums pret vispārējām domām un vispārējiem jēdzieniem, individuālisms likās vienīgais ceļš uz atjaunošanos. Līdz tam vai visi jaunākie dzejnieki bij savos darbos tieši vai netieši kalpojuši sabiedriskai kustībai. Tagad viņiem atvērās acis uz viņas garīgo saturu. Viņi redzēja, cik daudz jāstrādā pie cilvēka iekšējās attīstības, lai dzīvī vērsnīgu tos augstumus, pēc kuņģiem viņi bij sapņojuši." Skalbe un pārliecībā viņam tuvie jaunekļi savus agrīnos darbus publicēja vecajos periodiskos izdevumos — *Austrumā, Mājas Viesa Mēnešrakstā* u.c.; drīz par sevišķu labvēli vairākiem no viņiem kļuva Blaumanis. Tomēr īsto platformu un tribīni viņi atrada tikai dažos pašu rediģētos un veidotos žurnālos, kas par spīti īsajam mūžam ir zīmīgi robežstabi latviešu literatūrvēsturē. Revolūcionārās iejūsmas periodu atspoguļo Skalbes vadītie *Kāvi* (2 nr., 1905/06), kur ievietoto rakstu dēļ viņam nācās emigrēt un vēlāk izciest cietuma sodu. Par žurnāla turpinājumu uzskatāmi rakstu krājuma *Ziemas nakts* divi sējumi (1906—07), kas apliecina augstāk raksturoto pārmaiņu (citētās *Literāriskās piezīmes* iespiestas 2. sējumā). Latviešu soc. dem. savienība 1906. g. izdeva literatūras un mākslas žurnālu *Pret Sauli* (3 nr.) J. Akurātera un J. Jaunsudrabiņa vadībā. No 1906. līdz 1907. g. iznāca *Dzelme*, kas arī deva visai attiecīgajai jauno rakstnieku grupai dzelminieku apzīmējumu. „Nekādu ievērojamu darbu vēl šiem rakstniekiem nebij,” saka Ed. Virza, „bet viņiem bij toreiz cits varens ierocis — pareizs princips. Un sociālisti šē redzēja galvenās briesmas, jo viņi saprata, ka tas, kas pareizi kalpo mākslai, labi kalpo arī savai tēvijai.” *Dzelmi* rediģēja K. Štrāls, pēdējās 5 burtnīcas — K. Jēkabsons. 1906. g. 5. nr. parādījās pazīstamā deklarācija „Mūsu mākslas motīvi”, ko bija parakstījuši deviņi autori: J. Akurāters, K. Skalbe, K. Štrāls, K. Jēkabsons, K. Krūza, J. Jaunsudrabiņš, E. Cālītis, A. Baltpurviņš un Zemgaliešu Biruta. Deklarācijā uzsvērts, ka māksla nav kalpināma nekādiem sabiedriskiem resp. šķiras mērķiem, jo „mākslas darbi iededzina cilvēku dvēselē kādu iekšēju liesmu, kuņģai nav nekā kopēja ar kāda laika ikdienišķām domām un spriedumiem”. Mākslinieks ir neatkarīgs no „pūļa”, suverēns radīšanā, un mākslai piedēvējama nevis politiska un sabiedriska, bet gan drīzāk reliģiska jēga: „Māksla būs kā šķīstījoša liesma, un dziļākās dzīvības stundas tiklab mākslinieks, kā visa tauta izdzīvos mākslā. Viss savienosies lielā vispārējā mistērijā.” No Akurātera rakstītās, patosa pārsātinātās deklarācijas izris, ka dzelminieki pamatos vienojušies par principu „mākslu mākslai”, taču bez kādas nepieciešamas rezerves. Tie aizmirsuši, ka aktuāla politiska un sabiedriska tematika atsevišķiem autoriem būtiska, ka to izvēlēties liek viņu nemaldīgā intuícija; šo vielu tie var pārkausēt tikpat spilgtos mākslinieciskos simbolos kā citi dzejnieki savai iedabai tuvo pieredzes un pārdzīvojumu materiālu. To vēlāk pierādīja daži paša Akurātera un Skalbes darbi. Tomēr *Dzelmes* manifesti izvirzīja kardinālu dilemmu, noteikti prasot izšķirt, vai par vadītāju un kārtotāju faktoru jaunradē uzskatāma vienīgi mākslinieka īpatnā, ne-

Dzelminieki. No kreisās pirmā rindā: K. Jēkabsons, Zemgališu Biruta, A. Baltpurviņš, E. Cālītis; otrā K. Štrāls, J. Akurāters, K. Krūza, K. Skalbe, J. Jaunsudrabiņš.

atkarīgā individuālitate, vai arī tā pakļaujama mērķiem un vajadzībām, kas ārpus tīri māksliniecisko problēmu ieloka. Dzelminieki aizstāvēja pirmo varbūtību, tā iezīmējot nākošo pakāpi jau agrāk, īpaši *Mājas Viesa Mēnešrakstā*, izmanāmos centienos pārnest latviskā vidē dziļākas eiropiskās mākslas atziņas. Līdztekus *Dzelmei* kopš 1906. g. jūlija iznāca fotografa M. Buclera apgādātie *Stari*, kuŗu līdzstrādnieki lielāko tiesu bija tie paši, lai gan piedalījās arī vecāki rakstnieki — Treimanis, Blaumanis, Poruks. Literāro daļu vadīja Jaunsudrabiņš, tad F. Bārda. 1908. g. žurnālu pārņēma kreisās aprindas, kas uzsāka cīņu pret agrāko sastāvu un „dekadentiem” vispār. Šai posmā *Staros* parādījās Raiņa *Ave sol!* fragmenti, Aspazijas fantazija *Nāves pagalmos*, A. Upīša romāna *Jauni avoti* sākums, taču gada beigās žurnāls apstājās, un 1913—14 Buclers to turpināja kā speciālu izdevumu fotografijai.

Jauno rakstnieku situācija nebija viegla. Pilsniskais spārns viņu pasākto virzienu un deklarācijas vēroja vienaldzīgi vai, vēl biežāk, ar neizpratni un īgnumu, kamēr sociālisti viņus nesaudzīgi apkaŗoja, brīžiem izvēršot polemikas par kailu, piedauzīgu ķengāšanos. 1907. g. pavasarī iznāca prāva grāmata *Vecie elki mūsu jaunākajā literātūrā*, kur plaši klāstīts, ka vienīgā „īstā” māksla esot tā, kas kalpo proletāriāta interesēm, ka strādnieku šķira radīšot jaunu inteliģenci un pavisam jaunu mākslu, u. t. t. Viss, kas pretējs šim ieskatam, vērtējams kā „mulķīga ākstīšanās”. Grāmatas autors bija publicists J ā n i s J a n k a v s (1886—1918), *Dienas Lapas* u. c. laikrakstu līdzstrādnieks, kas pēc 1905. g. revolūcijas dzīvoja Parīzē. Reālisma un naturālisma vārdā, balstoties uz marksisma dogmām un operējot ar treknu lamu vārdu sablīvējumiem, pret dekadentisko virzienu un dzelminiekiem vērsās J. Jansons pamfletā *Fauni vai klauni?* (1908). Viņa izpratnē „dekadentisms latviešu rakstniecībā uzskatāms kā pārejoša parādība: tas ir tagadējās politiskās reakcijas

produkts, kur nīkulības un nespēka sajūtas kādā proletāriskās intelliģences grupā (dzejnieki, zīmētāji, aktieři u.c.) atrod zināmā mērā arī atbalstu plašāku aprindu nospīestā garastāvoklī”. Par latviešu dekadentisma tēvu Jansons dēvē Poruku; no cittautu rakstniekiem, kas palīdzējuši audzēt šo „gļotaino pelējuma kārtu mūsu sastrēgušā dzīvē”, sevišķi nosoda Pšibiševski. Marksistu uzbrukumus grāmatā *Latviešu kritika mākslas un zinību jautājumos* (1908) atspēkot centās Miķelis Valters, aizrādot, ka kaislajiem vēsturiskā materiālisma aizstāvjiem trūkst pašiem īstas jēgas par tā būtību, ka viņi rīkojas pavirši un schēmatiski; tie nerunā par mākslu resp. dzeju konkrēti, bet uzspiež tai svešas, ekonomisko un sabiedrisko zinātņu vērtēšanas mērauklas. Jankavs atbildēja Valteram darbā *Viņu māksla* (1909), kur cīņa pret dekadentiem vēl visumā pamatojas uz marksistiskām tezēm, taču drīz viņa uzskatos iezīmējās negaidīta pārvērtība, ieslīgstot galīgā konservātīvismā. Viņš noraidīja šķiru mākslu, cildināja tautas dzeju, Neikenu un Apsīšu Jēkabu, polemizēja ar sociāldemokrātiem un tēloja viņu partijas aizkulises (*Kad pusnakts pāri, maskas krīt; Rainis un sociāldemokrātiskā kliķe*, 1913). Mūža beigās Jankavs pavadīja Pēterpilī, strādāja kādā krievu garīgā laikrakstā un mira vājprātīgs. M. Valtera nākošai grāmatai *Florencē* (1909) bija gan pa daļai deklarātīvs, taču ne vairs asi polemisks raksturs. Vērodams seno Florenci, šo „gara diženuma liecinieku”, autors atzina, ka „šīs ainavas priekšā pazūd materiālisms, mācība par materiju kā prīmatu un pasaules izskaidrotāju”. Kādā atmiņu rakstā 1954. g. viņš pieminēja: „No Florences toreiz . . . cēlās sauciens, kas gribēja mums pašiem dot cerību, drosmi celt garam cieņu mākslā. Vispirms mākslā un tad visā mūsu dzīvē. Sauciens domāt par garīgo Latviju.” Valters dzimis 1874. g. 7. maijā Liepājā, mācījies turienes reālskolā, agri sācis darboties presē un jaunstrāvnīeku kustībā. 1894. g. viņa tulkotais Zudermaņa *Gods*, kā jau minēts, izraisīja vētrains diskusijas un polemikas. 1897. g. apcietināts, paglābās no izsūtījuma un emigrēja uz Šveici. Kopā ar E. Rolavu bija Latviešu soc. dem. savienības galvenais ideologs, prasot Krievijas sadalīšanu federatīvās republikās, Latvijas autonomiju un muižu atsavināšanu. Ieguvis Cīriches universitātē Dr. iur. gradu ar disertāciju par Tolstoja sociālekonomiskiem, valststeorētiskiem un politiskiem uzskatiem, 1905. g. atgriezās Latvijā un runāja tautas sapulcēs, pretēji sociāldemokrātiem noteikti uzsvērdams nacionālā jautājuma nozīmi. Pēc revolūcijas bija spiests atkal emigrēt, uzturējās Somijā, Francijā, Šveicē, Vācijā, Itālijā, kur līdztekus politiskai aktīvitātei nodevās valodu un mākslas studijām. 1914. g. iznāca Valtera ievērojamā grāmata *Mūsu tautības jautājums*, kurā autors sludināja progresīvu nacionālismu, noraidot tiklab konservatīvo pilsoņu pārspīlēto prakticismu un ideoloģisko nevarību, kā marksistu tieksmi panākt strādnieku denacionalizāciju, ļaunākā gadījumā pat asimilēšanos ar citām tautām, konkrēti — krieviem. Grāmatu *Latvijas autonomija* (1917) piesātina drosmīgi aicinājumi censties „pēc tāda neatkarības stāvokļa, kas būtu savienojams ar Latvijas interesēm un nenāktu par ļaunu sabiedriskai dzīvei”. Valters bija pirmais neatkarīgās Latvijas iekšlietu ministrs, tad sūtnis Romā, Parīzē, konsuls Kara-

laučos, beidzot sūtnis Varšavā un Briselē. Kopš 1940. g. dzīvo pārmaiņus dažādos Rietumeiropas centros. Atzīmējami vairāki viņa darbi svešās valodās: *Lettland* (1923), *Baltengedanken und Baltenpolitik* (1926), *Le Peuple Letton* (1926), *Probleme Europas* (1943). No 1945. g. brošūrās, avižu rakstos un priekšlasījumos bieži vērsies pret autoritāro iekārtu Latvijā, K. Ulmani un viņa valdības 1940. g. izdotām ārkārtējām pilnvarām sūtņiem K. Zariņam un A. Bilmanim, tā ierosinot niknas, gadiem ilgstošas polemikas emigrācijas presē. Ar Andreja Papardes vārdu publicējis dzejoļu krājumus *Tantris* (1908), *Ēnas uz akmeņiem* (1910) un *Mūžība* (1914) — savdabīgu, kaut mazliet abstraktu liriku, kur brīvā ritmā un impresionistiskā stilā tverti momentāli iespaidi un pārdzīvojumi, allaž tiecoties tos simboliski un prātnieciski padziļināt. 1930. g. izrādīta Valtera drāma *Dievs un cilvēks*.

Kā atbildi uz Jankava *Veciem elkiem* Zeiferta vadītās *Jaunās Ražas* 9. burtnīca sniedza apcerējumu *Elks elka galā*, kurā Roberts Klaustiņš dedzīgi noraidīja mākslas degradēšanu par šķiru cīņas ieroci un uzsvēra, ka mākslinieciskā jaunrade prasa nenoslogotu individuālītāti, brīvu personību. Šis viedoklis, kā redzams, būtiski pieklāvās *Dzelmes* manifestam, taču literārās cīņās Klaustiņš ne tobrīd, nedz vēlāk pilnīgi neiesaistījās nevienā nogrupējumā un meklēja savrupus, reizēm visai oriģinālus ceļus. Tie sevišķi izpaudās īpatnējos rakstnieku klasificējumos — piem., šķirojot divējādus „antropoloģiskus” tipus: realistus un ideālistus, pie kam gandrīz visi izcilākie pasaules klasiķi pieskaitīti pirmajiem. Vēl citi viņa „jājamie zirdziņi” bija neskaidrais dzejas kinētikas jēdziens, sikvārdu apkaņošana, smailinātā kompozīcija u. tml. Par spīti šīm iedažām Klaustiņa darbos visgařām vērojama spilgta un dzirkstīga kritiķa intuícija, asi spriedumi un krietnas analīzes spējas, lai gan faktos ir paviršības un vietām traucē pārsteidzīgs subjektīvisms. Klaustiņš dzimis 1875. gada 2. martā Liezerē, mācījies Rozas ministrijas skolā, tad reizē ar Plūdoni Baltijas skolotāju seminārā Kuldīgā, ko beidza 1895. g. Strādāja dažādās Vidzemes skolās, 1902. g. studēja Maskavā, pēc tam dzīvoja Liezerē, Kalētos un Rīgā kā skolotājs (līdz 1924. g.) un literāts. Rīgā palika arī pēc boļševiku okupācijas 1944. g. Vairums Klaustiņa apcerējumu izkaisīts periodikā un rakstu krājumos, kur tie iespiesti apm. 45 gadu laikā. Plašāk viņš aplūkojis Andrievu Niedru, Aspaziju, Raini, Plūdoni, Deglavu, F. Bārdi. Dzīvā, pievilcīgā veidā uzrakstīta jaunatnei domātā biogrāfija *Pumpurs dzīvē un darbos* (1911). 1914. g. Klaustiņa redakcijā iznāca J. Alunāna rakstu sakopojums. Tā ievadā kontūrēta Alunāna vieta latviešu dzejā, valodniecībā un tautiskajā kustībā, īpaši izceļot viņa racionālistiskos centienus. Atjautīga vērtējums, ierastās patstāvības apzīmogota, kaut ne visai labi līdzsvarota Klaustiņa *Latviešu rakstniecības vēsture skolām* (1907). Ilgu puļņu un intereses auglis ir divas reizes (1909 un 1926) izdots pētījums par Kaudzišu *Mērnīku laikiem*, kur rūpīgi izgaismoti šī romāna sabiedriskie un kultūrvēsturiskie aspekti. Neapmierināts ar Barona sistēmu, Klaustiņš izdeva latviešu tautas dziesmas savā sakārtojumā (*Latvju tautas dainas I-XII*, 1928—32), taču grūti apgalvot, ka viņa schēma būtu parocīgāka vai vieglāk pārskatāma. Šim iz-

devumam pievienots ap 100 iespiedlokšņu dažādu autoru zinātnisku apcerējumu un ap 1500 attēlu. Klaustiņš interesējies arī par Latvijas vēsturi (Egila Skalagrimesona braucienu uz Kursu, latviešu zemturim ordeņa laikos u.t.t.), tāpat publicējis stāstu krājumu *Austrumnieku teika* (1927) un trīs fragmentārus romānus: *Pa tumšām tekām* (1914), *Dzimtkungs Burķis* (1937) un *Dzīvais zelta pūķis* (1943).

Jānis Asars, politiski piederēdams pie sociāldemokrātiem un allaž norādīdams uz mākslas saskarēm ar sociāliem apstākļiem, tomēr bija izveidojis neatkarīgu, marksistiskajai vulgāritātei un stīvajām dogmām svešu viedokli, ko pats izteicis vārdos: „Kaut paceldamās uz materiāliem pamatiem, māksla nes sevī uzbūvi, struktūru, kuŗa piepilda ne tik daudz praktiski saimnieciskas prasības, kā visvairāk cilvēka kāri pēc daiļuma, tīksmes un harmonijas.” Šim uzskatam sekodams, rakstos apliecinādams līdzsvarotu, sintētisku domāšanu un enciklopēdiskas zināšanas, viņš kļuva par vienu no izcilākajiem latviešu kriķiem, kas prata ieraudzīt un atklāt vērtības arī vienpusīgi „norietu” autoru darbos (piem., V.Egliša monografijā par Poruku). Labvēlīgi viņš vēroja ne tikai Raini un Aspaziju (ievērojamais apcerējums *Aspazija un viņas dzeja*, 1904), bet arī Poruku, ko Jansons dēvēja par „panīkušu neirastēniķi”, Saulieti, Skalbi, Akurāteru; objektīvi analizēt viņš centās pat spilgti dekadentisko H. Eldgasta romānu *Zvaigžņotās nakts*, kuŗa sacerētājs pēc Jankava domām bija „aistētisks virves dancotājs”, un pats sacerējums „ekstaza ākstīšanās”. Vienīgi pret Blaumaņa darbiem, it sevišķi komēdijām, Asars juta dīvainu, nepārvaramu antipatiju un, tos apcerot, izvirzīja pārspīlētas, aizspriedumu diktētas prasības. Asars dzimis 1877. g. 27. februārī Kauguros, beidzis Nikolaja ģimnaziju Rīgā, tad studējis ķīmiju Politehniskajā institūtā. Žurnālistikā sāka darboties jau ģimnazijas laikā, vēlāk ar saviem rakstiem par literatūru, mākslu un eksaktām zinātnēm jūtami pavairoja *Dienas Lapas* tirāžu. 1902. g. arestēts, pēc tam par pretvalstisku darbību sodīts ar 4 mēnešiem cietumā, kur intensīvi mācījās valodas (skandinavu, italiešu), tā ka drīz varēja brīvi orientēties pasaules rakstniecībā. Vadīja ķīmijas un mākslas nodaļas RLB izdotajā konversācijas vārdnīcā, bet 1905. g., būdams lielisks runātājs, kļuva par tautas tribūnu sapulcēs un kongresos, tāpat izstrādāja vairākas krievu valdībai iesniedzamas peticijas. Spiests Latviju atstāt, bēguļoja Pēterpilī, strādāja līdz laikrakstā *Pēterburgas Atbalss* un tā turpinājumos, tad devās uz Somiju. Rediģēja žurnālu *Rīts* (1907) un tam kā pielikumam pakāpeniski publicēja savu *Vispārīgo pasaules rakstniecības vēsturi*. Tā bija kodolīga un labi izplānota, lai gan kompilātīva rokas grāmata, kas, autoram saslimstot, diemžēl palika nepabeigta. *Rītam* Asars, saskaņā ar savu ievirzi, nenovilkā šauras robežas: tajā piedalījās tiklab Rainis un Aspazija, kā Dambergs, Austrīņš un pat Blaumanis. 1908. g. Asaru, psihiski salauztu, pārveda no Helsinkiem uz Rīgu, kur viņš mira 31. augustā. Blakus relatīvi nedaudzajiem apcerējumiem par latviešu literatūru viņš savās „Vēstulēs par ārzemju rakstniecību” un citās periodikā iespīestās esejās aplūkojis veselu virkni cittautu autoru. Te jāatzīmē *Henriks Ibsens — jaunlaiku klasiķis* (1903) un četri raksti par

Ibsena atsevišķām lugām un to problēmām, kur Asars uzsver, ka „Ibsens ir tagadnes lielākais drāmatīķis”, kam „cienīga vieta ir jāieņem mājās, skolās un visā mūsu garīgā dzīvē”, plašas apceres par Bjernsonu un viņa *Laboremus*, par Hamsunu, Māterlinku, Gogoli, Čehovu, Zolā. Visgažām te vērojama Asara spožā erudīcija un patiesā mīlestība pret literātūru, cenšoties izprast katra rakstnieka īpatnības un viņa darbu dziļāko būtību. Vispusīgu vērienu un orientāciju dažādās disciplīnās rāda *Modernā dabas filozofija* (1902), *Īss ievads glezniecībā* (1903), *Mākslas amatniecība* (1904) u.c. darbi. Asars tulkojis Māterlinka drāmu *Peleass un Melizande* un Danuncio *Džokondu*. Tuvāk neapskatīti te paliek viņa sabiedriski politiskie apcerējumi, kam savā laikmetā bija izcila nozīme un ietekme. Ļoti daudz tādu sniedzis arī viņa brālis Hermanis Asars (dzimis 1882., deportēts uz Krieviju 1941. g.), pazīstams žurnālists, viens no rosīgākiem jauno *Pēterburgas Avīžu* un *Jaunās Dienas Laņas* līdzstrādniekiem, *Staru* redaktors sociālistiskajā posmā. Pakāpeniski no sociālista izveidojies par dedzīgu nacionālistu, kopš 1921. g. kopā ar A. Bergu lietpratīgi vadīja laikrakstu *Latvis*. Reizēm rakstījis arī par teātri un literātūru, tulkojis dažas lugas. No citiem publicistiem un politiķiem, kas saskārušies ar literatūras kritiku, vēl pieminams Kārlis Ducmanis (dzimis 1881., deportēts 1941. g.). Savu viedokli mākslas vērtēšanā viņš formulējis apcerē *Vēsturiskais materiālisms un mākslas kritika* (1908): „Mākslas ražojums jāapskata sava laikmeta faktoru rāmī” un „jāiedziļinās paša mākslas ražojuma būtībā, tā kompozīcijā un autora redzes punktā, lūkojot izprast šī redzes punkta lomu visa ražojuma uzbūvē un saturā”. Tādā pieejā Ducmanis daudz rakstījis par aistētikas un atsevišķām literārām problēmām, noraidot un atspēkojot „vulgārmarksistu” galējības. Ievēribu pelnī viņa studija *Georgs Brandess un jaunā strāva* (1928), kur izcelta šī dāņu kritiķa loma mūsu literatūras attīstībā. Ducmaņa filozofiskos uzskatus atspoguļo *Atdzimšanas ceļi kristīgai civīlīzācijai* (1937). Bez tam viņš publicējis vēl ap 20 grāmatu gan latviešu, gan citās valodās par juridiskiem, politikas u.c. jautājumiem. Nozīmīgajās 1905. g. dienās Ducmanis vadīja *Pēterburgas Avīzes*, Latvijas laikā strādāja diplomātiskā dienestā.

Dekadentisko virzienu un dzelminiekus aizstāvēja, protams, V. Eglītis savos teorētiskajos rakstos, jo pats visvairāk cieta no marksistu uzbrukumiem. Tomēr viņš brīžiem ieslīga tādos pašos pārspilējumos kā pēdējie — piem., 1907. g. *Dzelmē* sludināja, ka Fallijs, sarakstīdams traģēdiju *Herakless*, kļuvis reizē par Kristu, Budu un Heini. Ar filoloģiskiem argumentiem Eglīti u.c. dekadentus apkaņoja valodnieks K. Milenbachs, bet Eglītis viņam atbildēja: „Kurpniek, zini savus lietus!”. Jankavam un Jansonam piebiedrojās Līgotņu Jēkabs un A. Upītis, tēlojot idejiskos pretiniekus kā parazītus, izvirtuļus un tautas ienaidniekus. Uz to Eglītis reaģēja ar vienreizējo pantu *Pelēkajā baronā:*

Mans varon's viņus nelasīja,

Tie valda šķirās galējās.

Viņš aristokrāts garā bija

Un lika mest tos atējās.

Pamazām, jaunajiem rakstniekiem savu īsto ceļu atrodot, cīņas karstums norima, un daži no viņiem, uz abpusējas vienošanās pamata, jau strādāja līdz arī Pīpiņa-Vizuļa rediģētajā žurnālā *Izglītība* (1909—11), kuŗa vispārējais virziens bija kreiss. Tas turpinājās *Domās* (1911—15) un *Druvā* (1912—14). Pirmo parakstīja G. Zemgals, bet faktiski vadīja Pīpiņš un Upītis; mākslas kritikā tas noteikti uzsvēra socioloģisko pieeju, taču daiļliterātūras daļā labprāt ievietoja Akurātera, Skalbes, Jaunsudrabiņa, Štrāla stāstus un dzejoļus, tāpat Virzas tulkojumus. *Druvu*, ko izdeva RLB, rediģēja pēc kārtas F. Adamovičs, L. Bērziņš un Zeiferts; tajā pulcējās jaunie un pilsoniski vecāki autori (Saulietis, Brigadere). Abu mēnešrakstu redaktori atbalstīja arī tobrīd visjaunāko paaudzi: *Domās* rakstīja A. Švābe, J. Kārklīņš, J. Sudrabkalns, *Druvā* J. Grīns, P. Rozītis u.c. Kā viens, tā otrs žurnāls apliecināja latviešu kultūras nopietnu briedumu, un to samērā nedaudzie gada gājumi ietver prāvu tiesu svarīga literāra un zinātniska materiāla.

No dzelminiekiem kā pirmais raksturojams viņu deklarācijas izstrādātājs Jānis Akurāters, dzimis 1876. g. 13. janvārī Dignājā. Mācījās Biržu pagasta un Jēkabpils pilsētas skolā, devās uz Krieviju, lai kļūtu par mežkopi, taču atgriezās tēva mājās, kur strādāja lauku darbus un sagatavojās skolotāja eksāmenam. To izturējis, darbojās Elkšņu, Iršu, Jumurdas un Ilģuciema skolās. 1903. g. kā brīvklaušitājs iestājās Maskavas universitatē; līdztekus aizrāvās ar Nīcses, Štirnera un Bairona darbiem, kas spēcīgi ietekmēja viņa pasaules uzskatu. Brīdī pieslējās sociāldemokratu partijai, bet 1904. g. saistījās ar Latviešu soc. dem. savienību. Autobiografijā Akurāters norāda, ka to darīt viņu pamudinājusi savienības programmā ietvertā Latvijas autonomijas prasība. „Revolūcionārā doma plīvoja jau pa visu Latviju,” viņš turpina. „Bet viņa mani vairs neinteresēja kā dogma, kā marksisms, bet kā dzīves nepieciešamības posms, un līdz ar to es šķīros no sociāldemokratu partijas.” 1905. g. notikumos viņš piedalījās ar lielu aizrautību un šai laikā sacerēja pazīstamās dziesmas „Ar kaujas saucieniem uz lūpām”, „Mostaities jūs, darba ļaudis”, „Pagraba dzīvoklī drūmā” u. c., kas pa daļai iespiestas savienības nelegālajā žurnālā *Uz priekšu!* (1904—05), kuŗā rakstīja arī Valters, Rolavs, Krūza, Apsesdēls. Pēc revolūcijas vajāts, vairākkārt apcietināts un beidzot izraidīts uz Pleskavu, Akurāters 1907. g. aizbēga uz Somiju, no turienes uz Stokholmu, tad Oslo, kur par spīti grūtajiem apstākļiem intensīvi nodevās literātūrai — starp citu uzrakstīja *Kalpa zēna vasaru*. 1908. g. atgriezās dzimtenē un, revolūcionārās preses prāvā attaisnots, apmetās sievas mājās Secē, bet 1912. g. beigās nonāca Parīzē, kur dažos mēnešos guva neizdzēšamus franču un internacionālās kultūras iespaidus. Pasaules kaŗa laikā aizbrauca uz Maskavu, 1916. g. Valkā strādāja laikrakstā *Līdums*, tad iestājās latviešu strēlnieku pulkos un pēc Krievijas revolūcijas aktīvi propagandēja Latvijas neatkarības ideju: sapulcēs vērsās pret boļševikiem, rakstīja spilgti nacionālajās *Laika Vēstīs*, bija Nacionālās un, valstij nodibinoties, Tautas padomes loceklis. 1920. g. Mākslas departamenta, 1930—34 radiofona direktors. Mira 1937. g. 25. jūlijā Rīgā, īsi priekš tam kā pirmais rakstnieks saņēmis Tēvzemes balvu.

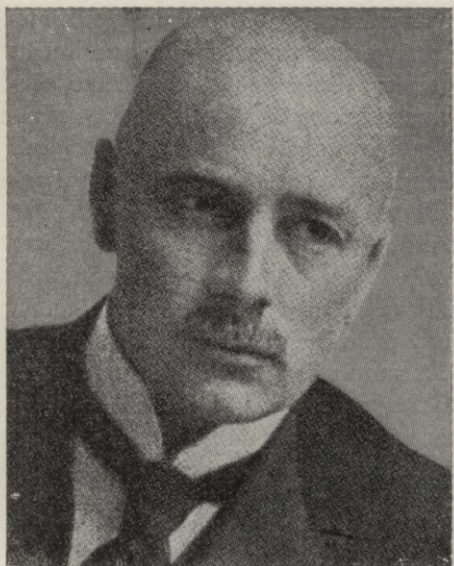
Akurātera literārais mantojums ir ļoti plašs — 50 atsevišķu grāmatu lirikā, epikā un drāmā, kam vēl pievienojas daudzie avīžu raksti un tulkojumi. Tomēr visos šais darbos vērojamas kopējas pazīmes: individuālisms, subjektīvisms, mīlestība pret „totālām” personībām, sapņu un atmiņu skurbums. Svarīga loma ciņai par konkrētiem politiskiem un kultūrāliem mērķiem, taču tā saplūst ar vispārējām brīvības un skaistuma slāpēm kā rakstniekam īpatnēju kategorisku imperātīvu. Galvenajā vietā viņam vienmēr paliek tīri mākslinieciskas problēmas: „Milzīga ir ciņa ar formu, kuŗā darbam parādīties, lai tas būtu dzīvs un baudāms. Es gribētu teikt, ka tā ir vienīgā ciņa, kuŗā dzejnieks var uzvarēt vai krist.” Savu pārliecību Akurāters izteic patētiski, ar kaislu nemieru; vīlies grimst smeldzīgās elegiskās noskaņās, ko atbalsojis dzējā tik pievilcīgi kā reti kāds cits latviešu autors. Viņa pirmais dzejolis ar Pollika pseudonimu iespiests 1895. g. *Austrumā*, bet pirmais krājums *Zvaigžņu nakts* iznāca 1905. g. Tajā valda revolūcionārs patoss un skaļa rētorika kopā ar neskaidrām plašuma un mūžības ilgām, sapņotāja trauksmi, skaudrām vientulības un sāpju izjūtām. Pēdējās vairojās nākošajā krājumā *Ziemeļos* (1906) un turpināja padziļināties, sabrūkot kādreizējiem sociālistiskiem ideāliem. „No sociāldemokrātiskām dogmām mani galīgi atrāva 1905. gada notikumi Rīgā, kad strādnieki tukšām rokām tika izdzīti uz ielas pretī kaŗaspēkam un krita no zaldātu lodēm,” raksta Akurāters. „Es kļuva autonomists un individuālists vairāk kā nekad. Manī pamodās īgnums pret to mācību, ka tikai pūli var būt spēks. Es pārcietu anarchisma kā augstākā individuālista vislielākos ekstrēmus un jutos brīvs tikai personīgā neatkarībā — idejās un domās.” Šī pārvērtība, kas teorētiski kontūrēta *Dzelmes* manifestā, atspoguļojas krājumā *Bez svētnīcas* (1907), kur dominē lepnums, nemiers, spīts, cilvēka iekšējo brīvību sludinot kā jaunu reliģiju. Ieskanas arī dekadentiskie grēka un „sātanāliju” motīvi. Līdzīga evolūcija raksturo Akurātera prozas darbus. Taču viņš nesastinga šais individuālista galējībās un, trimdā dzīvodams, nobriedināja citas atziņas, kas paplašināja un stabilizēja viņa jaunrades bazi: „Noskaidrojās nacionālā mākslas vērtība, un es atgriezjos garā jau atpakaļ pie tām vērtībām, ko nes un glabā sevī tauta ar tautas dainām un pasākām un savu vēsturi. No šī laika, kad vispār cilvēcīgais sāka saplūst ar īpatnēji latvisko, es sajutu zemi zem sevis un varēju ar noteiktību nodoties dzejas darbiem.” Šo atgriešanos pirmā kārtā rāda atmiņu tēlojums *Kalpa zēna vasara* (1911), tad garais stāsts *Degošā sala* (1912), kas abi uzskatāmi par Akurātera mākslas šedevriem. Autoram iedabīgais un literārās studijās kultivētais vietuļa individuālista lepnums te liek izpausties, ja tā varētu sacīt, baironisnam Latvijai lauku apstākļos, ko iemieso divi subjektīvi pašportreti — kalpa zēns Jānis un Smailis Zimza. Reizē šos darbus, it sevišķi *Degošo salu*, piesātina suģestīvs, brīžiem gluži mistisks reibums, kas uzbūŗ krāšņās, vīzionāras ainas, piešķiŗot dabas tēlojumiem un varoņa pārdzīvojumiem teikas nokrāsu. Ar vienreizēju spilgtumu un intensitāti tēlota mīlestības pamošanās, gaviļainas jausmas, ilgstoša smeldze. Abos darbos daudz lirisku posmu, valoda gleznaina un emocionāla. Akurātera noskaidrošanos apliecina arī dzejoļu krājumi *Astras*

(1909) un *Sirds varā* (1912). Pirmajā, kas lielāko tiesu sacerēts Norvēģijā, skaļais individuālisms noplacis, autora skats kļuvis apcerīgāks, viņš tuvinājies dabai un ieklausījies tās noslēpumos. Otrā krājumā vēl vairāk klusas intimitātes, liksme par mirkli mirdzumu, resignācija par neiegūto un nesasniedzamo. Slavu un ģermaņu literāros iespaidus, kas manāmi agrākos darbos, pamazām nomaina auglīgas franču ierosmes; no epiķiem Akurāters iemīlējis Mopasānu, no lirikiem Bodlēru, kuŗa dzejoļus arī tulkojis. Šai skolā viņa paša lirika izsmalcinās, pants top līganāks un apjomīgāks, izteiksme vairāk koncentrēta. Te minami krājumi *Dienu prieks* (1921), *Rožains vējš* (1922), *Eleģiski momenti* (1925), *Neatrastā* (1932) un ilgākā laika sprīdī sarakstītās poēmas *Saules valgos* (1920). Kādreizējās „vētras un liesmas” šeit plaiksni atbalsis un atblāzmās, kareiviskais cīnītājs kļuvis par smalku, mazliet gurdu baudītāju, gaišu dzīves filozofu un atzinēju. Blakus vecajiem motīviem aizvien plašāku vietu guvusi erotika; grāmatā *Latvijas balādes* (1922) un atsevišķos pārējo krājumu dzejoļos spēcīgi kāpināts patriotisms. Prozas darbos Akurāters nereti pieskāries latviešu modernās intelliģences duālismam, ko pārstāv jau Smailis Zimza, bet sevišķi zīmīgi romāna *Pēteris Danga* (1921) galvenais varonis, kas papildina autora pašportretu galeriju. Viņa iekšējos konfliktus nosaka zemnieciskas iedzimtības sadursme ar kaislīgu tieksmi pēc eiropiskiem kultūras apvāršņiem; sarežģījumi vairojas, atgriezoties no ārzemēm dzimtenē un nokļūstot ļaudīs, kuŗu „ideāli neiet tālāk par lopu laidariem un alkohola pudeli”. Tomēr Danga neatraujas no tautas un atrod savu īsto ceļu cīņā par kultūrālu nacionālismu. Tā ir cīņa, ko uzsāka jau Kronvalds, tādēļ nav nejaušība, ka Akurāters viņu dedzīgi godinājis „vēsturiskos skatos”, kas izrādīti 1935. g. Vispār Akurātera lirikas un epikas attīstība ritējusi cieši līdztekus, un viņa prozas darbus, kas radušies pēc Norvēģijas trimdas, raksturo labi izvēlētie nosaukumi: *Iz bijušām dienām* (1913), *Sapņi un likteņi* (1919), *Klusums un gaisma* (1921), *Erosa cilts* (1923), *Dzīvības sākumi* (1924), *Dienu atspīdumi* (revolūcijas atmiņu grāmata, 1924), *Ugunīgi ziedi* (romāns, 1925), *Draugi un gadi* (1935) u.c. Akurātera stāsti bagāti subjektīvām personiskām atklāsmēm, kas brīžiem projicētas citos laikmetos (senajā Romā, renesansē, Latvijas pagātnē) un pazīstamos pasaules literātūras tēlos, no kuŗiem viņam īpaši tuvs ideālizēts Donžuans. Nereti darbības fonā likti arī neseni un pat gluži aktuāli notikumi — 1905. un 1917. g. revolūcija, 1. pasaules karš, latviešu strēlnieku cīņas, valsts tapšanas un pirmie veidošanās gadi. Taču allaž autoru pavada sapņi un ilgas, naidis pret varmācību, riebums pret garīgu seklumu un „atkarību no kaut kā, kas ir pret individuālo brīvību”. Tēlojot sevi neskaitāmās niansēs, Akurāters sniedzis izcilas vērtības, bet šī paša iemesla dēļ vājāk viņam veicies drāmā, jo sev svešus tipus vai raksturus viņš spējis iemiesot tikai šabloniskās marionetēs. No divām traģēdijām — *Kauņo* un *Viesturs* (abas izd. 1922) — pārāka pēdējā, kur senais zemgaļu vadonis izcelts vientulīgā monumentālītātē. Savdabīga pasaku luga *Šis un tas Itnekas* (1920), kuŗas pamatā pavasara atmodas mīts. Akurātera reliģiskie un filozofiskie uzskati sublimēti mistērijā *Aptumšošanās* (1925), kas pēc viņa

paša norādījuma ietver daudz autobiografisku elementu. Teātru repertuārā ilgi turējušies drūmie „skati iz kalpu dzīves” — *Lāča bērni* (1910). Akurāters sarakstījis arī veselu virkni komēdiju — *Kurzemē* (1914), *Pieci vēji* (1922), *Priecīgais saimnieks* (1928), *Amora talons* (1932) u.c., kam parasti pietrūkst īsta drāmatisma; situācijas bieži pārspilētas un personas asi kariķētas. No vairākiem viņa ievērojamiem tulkojumiem jāatzīmē Ibsena *Brands* un *Pērs Gints*, renesanses noveļu izlase un *Vailda Salome*.

Akurātera tuvs jaunības draugs, blakus Skalbem un Krūzam, bija Jūlijs Dievkociņš (1879—1906), Lielzaves skolotājs, ko noslepkavoja soda ekspedīcija, lai gan viņa dalība 1905. g. revolūcijā ierobežojās ar kādā sanāksmē nolāstītu pagastskolu reformas projektu. Dievkociņa dzejoļi pēc nāves iznāca krājumā *Ugunsziedi* (1907). Tiem lielāko tiesu elegiska noskaņa, ko rada pieviltas cerības, smaga vientulība un grūtsirdīgs nemiers. Kaut radniecīga Nadsona un dažu citu krievu autoru lirikai, šī dzeja vienmēr intimi pārdzīvota, bez jebkādas pozas un samākslojumiem, taču reizē arī formā īsti nobriedināta. Vienkāršā, iekļūtīgā pieejā sacerēti Dievkociņa bērnu dzejoļi un stāsti par jauniešiem, kur jūtama Poruka ietekme. Bērnu un jaunatnes literatūras veicināšanā Dievkociņš ieguldīja daudz pūļu un entuziasma, piedaloties žurnāla *Jaunības Drauga* rediģēšanā, tāpat izdodot sēriju *Mazi stāstiņi maniem mazajiem draugiem* (I-VII, 1899—1901), pasaku grāmatu *Rīta miglas tēli* (1904) u.t.t.

Kārlis Skalbe dzimis 1879. g. 7. novembrī Vecpiebalgā, 1887—90 mācījies Veļķu pagastskolā, 1895. g. beidzis jau kopš Kronvalda laikiem ieslāvēto Vecpiebalgas draudzes skolu. Līdzekļu trūkuma dēļ spiests izglītību pārtraukt, strādāja gadījuma darbus — par puisī pie saimnieka, kolportieri, vērsu dzinēju, jēru tirgotāju kasieri. 1896. g. ar pseudonimu Austris publicēja *Balsī* savus pirmos dzejoļus, 1897. g. kļuva par pagasta rakstveža palīgu Rānā, tad pie dzejnieka P. Blaua Ērgļos. Izturējās tautskolotāja pārbaudījumu, bija 1901—04 tais pašās vietās palīgskolotājs; iepazinās ar Blaumani, kas viņu atbalstīja gan literārajās gaitās, gan materiāli. Iesaistījies revolūcionārajā kustībā un līdzīgi Akurāteram uztverdams to „nevis kā dogmu, bet dzīves nepieciešamību”, 1905. g. skolotāju kongresā Rīgā prasīja Latvijas autonomiju. Rediģēja *Kāvus* un, revolūcionāru vajāšanām sākoties, emigrēja uz Šveici. Brīdi atgriezās, rosīgi darbojās rakstniecībā un žurnālistikā, parakstīja *Dzelmes* deklarāciju, bet, nedrošībai joprojām turpinoties, 1906. g. rudenī devās atkal trimdā — vispirms uz Somiju, pēc tam uz Norvēģiju, kur palika līdz 1909. g. beigām. Latvijā pārbraucis, 1910. g. salaulājās ar Lizeti Erdmani, kas bija viņu pavadījusi arī svešumā. Lizete Skalbe (dz. 1886) pazīstama kā cītautu autoru tulkotāja. Viņa iesāka ar Merķeļa *Vanema Imantas* latviskojumu (1905), kam sekoja Heines *Harca ceļojums* (1907; liriskās intermedijas atdzejoja K. Skalbe). Vēlāk sevišķi pievērsās skandināvu literatūrai — tulkojusi Hamsuna, Jakobsena, Undsetes un kopš 1944. g., Stokholmā dzīvojot, Strindberga, P.Lagerkvista, H. Martinsona, F. Bengtsona u. c. darbus. Rediģēja Skalbes rakstu pilnīgo izdevumu (I-V, 1952—53). 1910. g. K. Skalbe

Jānis Akurāters

Kārlis Skalbe

vadīja laikrakstu *Rīta Vēstnesis*, bet 1911. g. viņu apcietināja un par *Kāvos* ievietotiem „pretvalstiskajiem” rakstiem sodīja ar pusotru gadu cietumā. 1914—15 viņš bija kara korespondents, 1916. g. iestājās latviešu strēlnieku pulkos. Gan rakstos, gan aktīvā politikā aizstāvēja un populārizēja neatkarīgās valsts ideju; izdeva krājumu *Latvju Strēlnieks* (1916), žurnālu *Laiks* (1917), kopā ar A. Kroderu mēnešrakstu *Jaunā Latvija* (1918); bija Nacionālās padomes loceklis un izstrādāja tās uzsaukumu „Visiem latviešiem”, darbojās Tautas padomē un Satversmes sapulcē. 1. un 4. saeimas deputāts, līdztekus strādāja *Jaunāko Ziņu* redakcijā, 1928—35 rediģēja *Piesauli*. 1942—44 *Latvju Mēnešraksta* galvenais redaktors. 1944. g. rudenī bēgļu laivā devās uz Zviedriju un mira Stokholmā 1945. g., naktī no 15. uz 16. aprīli. Skalbes pelnu urna glabājas Augstās kraujas baznīcas (*Högalidskyrkan*) kolumbārijā.

Ja latviešu lirikā, par spīti 70-os un 80-os gados iecienītajām imitācijām, aizvien bija jūtama būtiska atšķirība no tautas dzejas, tad Skalbes darbos — tiklab dzejoļos, kā pasakās — šī plaisa beidzot izlīdzinājās. Viņa pasaules uztvere un iedvesmes avoti bija tādi paši kā senajiem dainotājiem: „Runāja puķīte, kukainīt's, nieks.” Viņš mīlēja tautas dziesmas, bieži tās apcerēja, sakārtoja *Latvju dainu izlasi*, kas parādījās trijos iespaidumos, tomēr nav tās ne reproducējis, nedz atdarinājis. Viņa ģenuīni latviskāajā mikrokosmā netrūkst arī modernu elementu, bet tie tāpat saistīti ar nacionālo vidi. Teiktais līdzīgā kārtā attiecināms uz Skalbes valodu un dzejas formālo veidojumu — nepre-

tenciozām, bet savdabīgi koncentrētām vārsēm, kuņu ritma un izteiksmes vērtības atklājas tikai pamazām, tajās iedzīvojoties un tās garīgi sublimējot ilgākā procesā. Viņš izbriedina krāšņos dzejiskos simbolos visvienkāršāko vārdu kombinācijas, un šī prasme sakņojas viņa iedzimtajā mākslinieciskā redzībā un panteistiskajā ievīrē: „Lapa var kaut kur nokrist meža vidū, gliemezis rāpties pa stiebru augšup, mākoņi atvērties un saules gaisma izlīt pār tālu apgabalu, viņš to visu mana” (Ed. Virza). Pretēji Rainim un Porukam, Skalbe nav cīnījies ar mūžības problēmām, lai izdibinātu lietu sākumu un galu, nav arī centies izlauzties no empiriskās pasaules robežām, jo — „Starp divām mūžībām, starp divām naktīm maigām, Ir gals un sākums zemes bērna staigām”. Viņa ipatā dzīves ziņa ir tikpat konkrēta kā dzejas tēli un valoda; izcila loma tajā dabas norišu vērojumiem: „Daba . . . modināja manī to, kas tur klusu snauda, un izveidoja to tālāk.” Pakāpeniski sakusa viņa individuālie un tautas kolektīvie pārdzīvojumi, Skalbe kļuva par vienu no dzejniekiem, kas aktīvi kardināja savu laikmetu, piešķīra tam seju un dvēseli, taču šai dzejas un īstenības sintezē viņa galvenā atziņa vienmēr palika: „Laimīgs, kas tic savam sapnim.” Vēlu formulēta, tā manāma jau pirmajos piecos dzejoļu krājumos: *Cietumnieka saņņi* (1902), *Kad ābeles zied* (1904), *Zemes dūmos* (1906), *Veļu laikā* (1907), *Emigranta dziesmas* (1909). Abos priekš 1905. g. publicētajos krājumos vēl daudz 80-to gadu lirikas atbalsu, lai gan vietām pavīd arī sociāli un „vētras liesmu” motīvi. Turpmākos dzejoļos dziļa grūtsirdība, kas reizēm pāriet mistiskās jausmās, sēras par Latvijas postu un revolūcijas upuriem. Sevišķi spilgtā kāpinājumā tās izteic *Nemiers*, kas pieder pie visvairāk daudzīnātajām Skalbes dziesmām: „Mūžam zili ir Latvijas kalni.” Svešums aizvilina atmiņās un vīzionaļos maldos — kur zemes dūmi kūp, kur miglā pazudušās māsas smaids liekas kā mēness stars silā, kur „zili meži, zaļi meži, zelta caune ozolā”. Šais un citos dzejoļos atspīd bažīgā neziņā un pārvērtībās kveldināta trimdinieka psīche, taču tieši emigrācijā, līdzīgi kā Akurāteram, galīgi nobrieda Skalbes pasaules uzskats un individuālā mākslinieciskā pārlicība. Divu nākošo krājumu nosaukumi — *Sirds un saule* (1911), *Saņņi un teikas* (1912) — teicami raksturo joslu, kuņā dzejnieks brieduma gados visbiežāk kavējies. Visi gudrie vārdi viņam top vienaldzīgi, jo nav spējuši dot miera un līdzsvara: to viņš atradis sāpēs un atsacīšanās priekā, altruismā, tuvībā dabas un teiku noslēpumiem. Gandrīz kā Asīzes Francis viņš var liecināt: „Mans brālis putniņš silā un zivtiņa atvarā.” Iemīļotajos idilliskos motīvos vairs nemana liekas jūtēlības kā reizēm agrāk; tie padziļinājušies un dažkārt izvēršas savdabīgos mītos (*Pirtiņa, Ūsiņš zem lazdu krūma*). Krājumā *Daugavas viļņi* (1918) atmirdz lielākais sapnis, kam Skalbe ticējis — sapnis par Latvijas valsti. Tīri intimajā daļā joprojām dominē harmoniska idille un klusinātas elegiskas noskaņas, turpretim liroepiskie dziedājumi ar vadmotīvu „Šūpojiet mani, Daugavas viļņi”, to vidū īsā poēma *Krišs Dzelzgalvis*, ietver strēlnieku cīņu apoteozi, kaŗa laika pārdzīvojumus un ilgas, kuņu gaidāmais piepildījums skatīts pravietiskā ekstazē:

*Nebeigs cīnīties Latvijas dēli,
Ellē pašā tie gatavi nokāpt,
Droši sist ar dūri uz galda,
Prasīt Latvijas tiesu un daļu.*

Pēclaikā (1923) brīžiem vēl paspīd bijušo cīņu blāzma, taču drāmatiskais kāpinājums atslābis un pārsvaru guvusi smaga rezignācija, ko izteic bieži lietotā pelnu simbolika. *Vakara ugunis* (1927) rāda Skalbi kā ceļinieku, kas kāro pēc „baltās miera puķes” un atgriežas senajās mājās, lai klusumā klausītos „savas domas, kas gaismas soļiem iet”. Šo ceļu uz klusumu un apskaidrotu mieru noslēdz abi pēdējie krājumi — *Zāles dvaša* (1931) un *Klusuma meldijas* (1941), kur dzidrās skumjās, atmiņās un kontemplācijā izris summārā atziņa: „Sirds bagātība nesarūs.” Līdztekus *Klusuma meldijās* un it sevišķi pašos beidzamajos, 1944./45. g. rakstītajos dzejoļos vēlreiz spēcīgi izskan traģiskas apdvesti tautas likteņa motīvi — elegijas par 1941. g. aizvestajiem, par 2. pasaules kara bēgļiem, par pazaudēto, mirušās mātes tēlā simbolizēto dzimteni. Tomēr arī šai postā un sērās dzejnieks paliek uzticīgs savai pārliecībai, ka reiz „apgarots un maigs mirdzēs cilvēcības vaigs”.

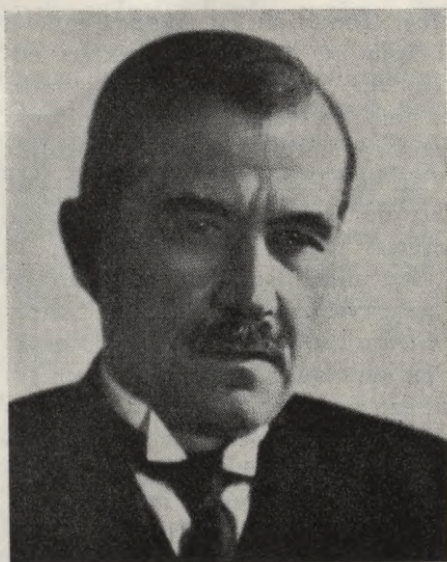
Skalbes nedaudzajiem stāstiem, kuŗu vidū jāatzīmē *Skaņas iz tālumiem* (1902), *Skolotājs Ābeltiņš* (1903), *Pīlītes* (1905), galvenā nozīme kā vaļsirdīgai autora personības dokumentācijai; tāpat tajos laba tiesa zīmīgu laikmeta vērojumu. Ja šie stāsti nepieder pie latviešu epikas īpatņajām vērtībām, tad Skalbes pasakas, kā V. Metjūss norādījis *Kaķīša dzirnavu* angļu tulkojuma lasītājiem, ir „latviešu literatūras neatņemama daļa, kur tām līdzīga vieta kā H. K. Andersena pasakām dāņu rakstniecībā un daudz izcilāka nekā Oskaram Vaildam mūsējā”. Allegoriskas oriģinālpasakas, piekļaudamies folkloras motīviem, rakstīja jau A. Lerchis-Puškaitis un Doku Atis; šī žanra modernizēšanu sāka A. Brigadere (*Mare*, 1899) un Andr. Niedra (*Zemnieka dēls*, 1902), taču tikai Skalbe to nostabilizēja kā savdabīgu un „tiesīgu” faktoru mūsu jaunlaiku prozā. Viņa pirmā, sabiedriski iekrāsotā pasaka *Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties* (1904), kas skaļi atbalsojās tā laika jaunatnē, vēl nerāda skaidras māksliniecisko mērķu apziņas, lai gan stilistiskie elementi un koncepcija (tautas dziesmas „Jūriņ’ prasa smalku tīklu” ieskaņa!) ļauj nojaust virzienu, kādā autors attīstīsies. Šo evolūciju, kuŗā Skalbe izaug par „pasaku ķēniņu”, kā viņu nosaucis A. Austrīņš, atspoguļo ievērojamie krājumi *Pazemīgas dvēseles* (1911), *Sarkangalvīte un citas pasakas* (1913), *Ziemas pasakas* (1913), *Pasaka par vecāko dēlu un citas* (1924), *Manu bērniņas dienu mēnesis* (1926), *Muļķa laime* (1933), *Garā puķa* (1937). Ierosmes un tēlus Skalbe guvis no visdažādākajiem avotiem — latviešu un citu tautu folkloras, literatūras, ikdienas vērojumiem un pieredzējumiem, taču neviena viņa pasaka nav šabloniska „variācija par temu”, pat ja tur darbojas tik veci pazīņas kā teiksmainas senatnes milži un karaļi, Sarkangalvīte un Pelnrušķīte, ja notiek brīnumainas pārvērtības, ja varoņu cīņas un ciešanas savilktas fantatiskās hiperbolās. Visgarām rakstnieks „rada savu īpatnējo aistētisko un ētisko normu pasauli” (A. Švābe). Nacionālais kolorīts un ētiskā apakšstrāva ir šo

pasaku spilgtākā kopējā pazīme. Pirmais panākts bez nobružātiem „tautiskiem” atribūtiem: to uzbuļ valoda, metaforas, epitēti, tā ka arī pasaka par nabaga braminu gan risinās Indijas vidē, bet latviskā aistētisku priekšstatu sfairā. Ētiskajās atziņās nemana pravieša vai sludinātāja pretenzijas: biežāk nekā prātojumos un formulējumos tās izpaužas gleznainos noskaņu un situāciju tēlojumos. Īstenības un ideāla konfliktā daļa Skalbes varoņu iet bojā (*Jūras vārava, Pelnrušķīte, Bendes meitiņa*); daļa glābjas nomoda sapņos un illūzijās (*Mūžīgais students un viņa pasaka*); *Kaķīša dzirnavās* pavīd kaut kas no Ļ. Tolstoja mācības par nepretošanos ļaunumam. Tomēr viņš neaizstāv glēvu fatālismu, un „pazemīgās dvēseles” nav predestinētas iznīcībai: atsakoties, pārciešot sāpes un mokas, tās attīrās no sārņiem, iegūst nesatricināmu iekšēju saskaņu, un tā ir svarīgāka par dzīvību vai nāvi; turpretim akls materiālisms ved uz nožēlojamu, bezcerīgu galu (*Pasaka par vērdiņu*). Blakus pasakām Skalbem īpatnējs literārs žanrs bija „mazās piezīmes”, kuŗu apjoms svārstās starp dažām rindām un vidēja gaŗuma tēlojumu. Savā ziņā tās uzskatāmas par dienas grāmatu, kur vizuālinā mozaikā atspīd parādības un notikumi, kas autoru saistījuši zināmos laika posmos. Reizēm te pazib tikai acumirkliģi vērojumi — domu ēnas, bet parasti tās ir smalki svērtas, noapaļotas apceres par aktuāliem jautājumiem vai tautas un valsts problēmām plašākā tvērumā. Allaģ tajās jūtama rakstnieka dzīvā intuīcija un asā nacionālā modrība. Nepelnīti maz vērības veltīts Skalbes rakstiem par latviešu literatūru un atsevišķu autoru portretējumiem. Līdzīgi kā Virza *Laikmeta dokumentos* un citās „poētiskajās kritikās”, Skalbe nereti panāk to, kas daudziem nav izdevies gaŗās teorētiskās analizēs: dažās spilgtās gleznās atdzīvina kāda bijuša laikmeta seju, pāris drošās ģenerālizācijās teicami raksturo kādu darbu vai personību. Priekš 1. pasaules kaŗa Skalbe publicēja prāvu tiesu tulkojumu: Vailda pasakas, Puškina noveles, Turgeņeva un Tolstoja stāstus, Hamsuna romānus *Bads* un *Sapņotājs*. Atdzejojis arī Hamsuna un Dēmeļa liriku.

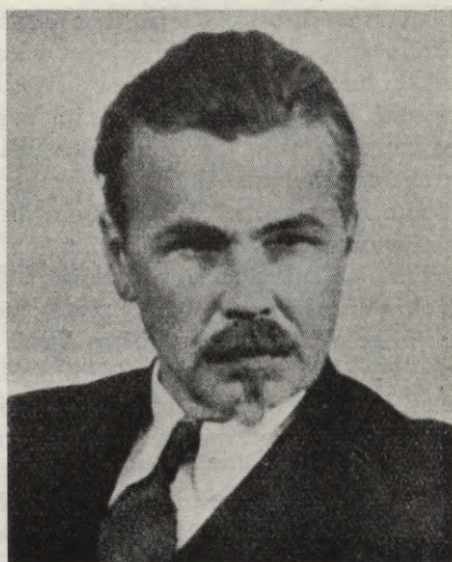
K ā r l i s Š t r ā l s dzimis 1880. g. 25. novembrī Pļaviņās, mācījās pagasta un Kokneses draudzes skolā, pēc tam zemkopis tēva mājās, Daugavas plostnieks un pārcēlējs. 1902—05 kaŗa dienestā Polijā, 1906—07 vadīja *Dzelmi* un līdztekus strādāja *Latvijas* redakcijā kopā ar Blaumani, kas viņu draudzīgi atbalstīja jau kopš literāro gaitu sākuma 1902. g. Pašmācības ceļā sagatavojies un izturējis pārbaudījumu, Štrāls brīžiem darbojās par skolotāju, taču lielāko tiesu nodevās rakstniecībai un savā dzīvokli pulcināja Rīgas bohēmiešus. 1. pasaules kaŗā kā virsnieks piedalījās cīņās Galīcijā, Polijā un citur, vairākkārt ievainots un apbalvots ar augstām militārām goda zīmēm. Revolūcijas laikā nokļuva Kubaņā, no kurienes 1920. g. atgriezās Latvijā. Pēc tam dzīvojis pārmaiņus Rīgā un Pļaviņās, nodarbojamies tikai ar literatūru. Štrāla lirika sakopota divos krājumos: *Zirnekļa tīklā* (1910) un *Zemes elpa* (1927). Pirmais liecina par daudzējādiem, bet nesistematiskiem meklējumiem, kas atspoguļojas arī dzejas tehnisko problēmu risinājumos: blakus tautas dziesmu metriskiem un stilistiskiem atdarinājumiem te sastopams brīvais pants, soneti un pat sonetu vainags „Liec visas cerības uz Dieva labo prātu”, kas pēc P.

Blaua *Tev* ir otrs tāds latviešu rakstniecībā. Tomēr jau šai grāmatā parādās Štrāla īpatnības — kaislīgs, bet vilšanās sāpju un drūmas rezignācijas nomākts temperaments, mūžīga „dvēseles zemdega”, no kuņas viņš glābjas misticismā, kas iemiesojas rēgainos un baisīgos simbolos. Vēlākā lirika prātnieciski padziļināta, taču joprojām tajā valda traģiska vientulības izjūta, gruzdoša grēka un nīcības apziņa, rūgta skepse: „Viss, ko baudīju, bij medus, Kuņš uz lūpām kļuva žults.” Atslogojumu un mieru dod saskares ar dabas un kosma noslēpumiem, apskaidrota mīlestība pārvēršas reliģiskā pārdzīvojumā; tā gaismā izplaukst „cerību ziedošais koks”, kas mirkli ļauj aizmirst liktenīgās mokas un stiprina ticībā, ka pastāv kāda „ceļa zvaigzne dzīves baismā”. Štrāla episko dzeju raksturo poēma *Kauja pie Glemu Liepas* (1922), kur 33 oktāvās, vēstules veidā, tēloti notikumi Galicijas kaŗa laukā. Tēlojums ass un reālistisks, oktāvas vietām ļoti skanīgas, lai gan netrūkst arī posmu, kur, iedvesmei apsīkstot, metriskā celtne sagrībojas, valoda un ritms raustās un mezglomas. Kaŗa laika pieredzējumi plašās ainās tverti romānā *Kaŗš* (I 1922, II 1927), par ko autors pats aizrāda: „Nemeklējiet manā stostīgā stāstā cita varoņa kā tikai aprakstītā laikmeta elpu, kā es to esmu sajutis, kad viņa man pūta sejā. Mans varonis būs kaŗš, tāds, kāds viņš iemiesojas dažu nedaudzu cilvēku piedzīvojumos un likteņos.” Šie cilvēki ir rezerves virsnieks Stēģis, kas cīnās Galicijā un Karpatos, un kareivis Draudiņš Austrumprūsijas frontē. Ap viņiem pulcējas pārējais internacionālais personāžs, bet abu gaitas tēlotas līdztekus, iestarpinot arī no šīs dubultās fābulas gluži neatkarīgas epizodes, kas traucē un saskalda kompozīciju. Tomēr savu galveno uzdevumu, laikmeta elpas atdzīvināšanu, Štrāls veicis teicami. Objektīvā, smagnējā stāstījumā viņš izseko kaŗa norisi kopš mobilizācijas dienām, rāda kaŗavīru ikdienu pozīcijās, kaujās, atpūtā, glezno spilgtas liela formata batālijas, projicē šai fonā varoņu individuālos pārdzīvojumus. Kaut gan romāns nav pabeigts, tam ļoti īpatnēja vieta latviešu epikā. Daži *Kaŗa* fragmenti kopā ar īsākiem stāstiem — „ainām no kaŗa lauka” — izdoti krājumā *Uguņainie krasti* (1923). Citos stāstos Štrāls atkārtoti pievērsies jūtīgu, nabadzīgu jauniešu likteņiem, smagajam reakcijas laikam pēc 1905. g. revolūcijas, cara armijas kaŗavīru dzīvei miera apstākļos; bieži pavīd daimoniskas sievietes tēls, kas būtiski saistās ar grēka gruzdoņas un mistisku jausmu piesātināto pasauli, kāda atklājas Štrāla lirikā. Šie stāsti iznākuši grāmatās *Dzintara vērtos* (1921), *Saulīp' tecēj' tecēdama, Katrīnīte, Saņņotāji* (1922). Atsevišķi minams tituļstāsts krājumā *Dieviņa ļaudis* (1919) ar iespaidīgu Kurzemes klajuma aprakstu, drāmatiski kāpinātām sektantisma galējību un dabisku instinktu sadursmēm. Štrāls rakstījis arī apcerējumus par literātūru; tulkojis Ibsena lugu *Spoki*, Z. Lagerlēvas romānu *Gesta Berlings* un *Kristus leģendas*.

Kārlis Krūza dzimis 1884. g. 18. aprīlī Jaunzārdē, piecas ziemas mācījies Reņģes pagastskolā, tad strādājis pie namdaŗa, fotografa, par kolportieri, teātra suflieri. 1906—08 apcietinājumā par piedalīšanos revolūcionārajā kustībā, pēc tam *Zalkša* un *Latvijas* korektors, žurnālists, 1. pasaules kaŗa laikā Bēgļu sazināšanās centrālbiroja ierēdnis Cēsīs un Rīgā. No 1917. g. lat-

Kārlis Štrāls

Kārlis Krūza

viešu valodas un literatūras skolotājs Rīgas ģimnazijās, 1934. g. pensionēts. Latvijā dzīvo arī pēc 2. pasaules kara. Krūzas agrīnā lirika, kas publicēta ar Vēsmiņu Kārļa pseudonimu, izaug no kāri uztvertiem literāriem iespaidiem un laikmetīgām sabiedriskām strāvām. Pirmajā krājumā *Ceļmalas ziedi* (1904), kam pievienojas vēlāk izdots un revidētais *Agrais rūgums* (1927), nepretenciozas vārsmas ar mīlestības, ilgu un skumju motīviem, ko apzīmogo 80-to un 90-to gadu, sevišķi Esenbergu Jāņa un Treimaņa tradīcija. Maz patstāvības arī sociālistiski iekrāsotajās *Cīņas dziesmās* (1905) un tām radniecīgās, atkal vēlu sakopotās *Miglas mīklās* (1927), kuŗām kūmās stāvējuši Rainis un Veidenbaums. Tomēr Krūza drīz pārvarēja savai iedabai svešo tendenci un 1906. g. *Dzelme* rakstīja: „Pienāk laiks, kad mākslinieki vairs neatzīst pār sevi un savu darbību nekādu citu varu kā vien mākslas iekšējo radošo spēku.” Individuālo meklējumu un noskaidrošanās procesā viņš brīdī pieslējās dekadentiskajam virzienam, kas atbalsojās krājumos *Zelta laipa* (1909) un *Saltā namā* (1913), taču reizē tajos pamazām kontūrējās viņa īpatnēji seja un līdzsvarotais, retrospektīvais pasaules skatījums. Pilnīgi tas nobriedis turpmākajos darbos, no kuŗiem pirmā kārtā minami trioletu krājumi *Trauslā traukā* (1922), *Tautas tiesa* un *Teiku tīklā* (abi 1924). To pamatā rāma, intīma, mazliet rezignēta apcere; divos pēdējos krājumos vēstures un latviešu mītoloģijas motīvi. Trioleti meistarīgi izslīpēti, bet aiz spilgtāku gleznu trūkuma bieži top vienmuļi. Pārbagāti lietotas alliterācijas, kādās parasti kombinēti pat grāmatu nosaukumi: „t” trioletiem sekoja „s” soneti *Skaidrie strauti* (1924), tad miniatūrlirika *Ēnu ejas* (1924), *Liešmu lokā* un *Zemes zīmes*

(abi 1925), *Lai mes liesmas* un *Mirkļu mirdzums* (abi 1926). Alliterēšanas kaislību labi raksturo, piem., kāda impresija, kur mēness gaisma „mirdz, mirgo, margo, mijas, kļīst, kvēlo, kaist un kūst”. Šai ziņā Krūzas paraugs bijis Plūdonis. Soneti kaldināti ar pedantisku noteiktību, starp citu gādājot, lai atskaņas nebūtu tikai „grafiskas”, bet saskanētu arī intonācijā. Pārējos krājumos astoņrindu dzejoļi četrpēdu jambos un amfibrachos ar dažādu atskaņu kārtību vai vispār bez tām. Elegiju sakopojums *Rudens saulē* (1926) rakstīts piecos četrpēdu pantos, kas autoram dod iespēju brīžiem skart pa plašākam, episkam motīvam. Noskaņā visa Krūzas brieduma gadu un vēlīnā lirika viengabalaina. Tajā valda atmiņu vēsā gaisma, pelēcīga skaidrība, kur kā dzirkstis pelnos kvēlo sen zudušas vai tikai fantazijā lolotas mīlestības atspīdumi. Rāmās vientuļnieka pārdomās viņš iet „pa laika bezgalīgām kāpēm”, bet viņa pasaule veido kādreizējās pieredzes, grāmatas un paša dzeja, kur „dzīļu dzelmēs dzintars dus”. Krūza sarakstījis arī vairākus stāstus, no kuņiem grāmatā iznācis *Baltais avots* (1927), kas zīmīgi rāda Rīgas latviešu bohēmu priekš 1. pasaules kara. Intīmi pievilcīga, spilgtā laikmeta ainā ietverta viņa autobiogrāfija *Dzīves velki* (K. Egles red. *Atziņas*, III). Daudz viņam recenziju un apcerējumu par latviešu literatūru; atsevišķi izdots lirikas apskats *Austras staros* (1927), kas sacerēts un nolasīts jau 1903. g. Būdams versifikācijas virtuozs, Krūza kļuvis par izcilu cittautu dzejas tulkotāju; te sevišķi atzīmējamas *Puškina dzejas* (1929), Gētes lirika un 415 lpp. biezā antoloģija *Poļu dzeja* (1937).

Neparasti ražīgs it visos literatūras žanros bijis Kārlis Jēkabsons, taču nozīmīgas pēdas atstājis tikai lirikā. Viņš dzimis 1879. g. 5. aprīlī Ogres pagastā, mācījies K. Millera reālskolā Cēsīs, 1902. g. beidzis komercskolu Rīgā, pa divi lāgi (1910—12 un 1914—15) studējis tirdzniecības zinātnes Rīgas politehniskajā institūtā. 1906. g. uzturējās Pēterpilī, kur iepazinās ar A. Bloku, A. Beliju, V. Ivanovu u.c. krievu simbolistiem, 1911. g. pēc smagiem psihiskiem pārdzīvojumiem ārstējās nervu klīnikā. 1915—17 dzīvoja Pēterpilī un Pleskavā, vadīja evakuētā *Dzimtenes Vēstneša* ārzemju nodaļu, bet 1918. g. atgriezās Rīgā un ar nelieliem pārtraukumiem palika tur līdz 1945. g., kad mira — cik zināms, boļševiku cietumā. Jau pirmais Jēkabsona dzejoļu krājums *Uz mūsu zemes* (1904) rāda, ka viņa īstais elements ir vienkārša, acumirkliņos saviļņojumos dzimusi miniatūrlirika, kur īpatnēju efektu rada dziedoši ritmi un šķietami nelōģiski gleznu sastati. Drīz viņš krievu simbolistu ietekmē pievērsās problēmatiskiem formas meklējumiem, ko atspoguļo *Gaitniecības ceļš* (1905), *Uz aizlauzta zara* (1906), *Pie meža ezera* (1907). Te daudz chaotisku pantu, tīši sabiezinātas miglas, mākslota „daimonisma”, kas autoru izvirzīja par visspilgtāko latviešu dekadentu toreizējā izpratnē. Tomēr V. Dambergs pareizi aizrāda, ka „visa tā saucamā dekadence viegli nolobās no svaigā, veselīgā un sulīgā K. J. kā dzejnieka kodola”, un blakus neskaidrām, saraustītām vārsēm šais grāmatās netrūkst skanīgu, plastisku, dziļi pārdzīvotu dzejoļu, kuņu vadmotīvu izteic rindas: „Iet zemes bērns pa krēslas leju, Tam ceļu mīlas tumsa tin.” Tai pašā laikā Jēkabsons intensīvi nodevās episkai

dzejai, kas izdota sakopojumos *Dziesmas un balādes* (1908) un *Poēmas* (1909). Viela parasti aizgūta no folkloras, mītoloģijas un vēstures, taču tieši episkā līnija šais darbos vāja, kamēr liriskie posmi spirti un līgani. Atsevišķi jāpiemin *Sniegbaltīte*, *Ērkšķrozīte*, *Stāsts par kalpa sievu Ilzi*. Pēc pārvarētām dekadences galējībām un psihiskā sabrukuma Jēkabsona dzeja noskaidrojās un stabilizējās: ārējo parādību skatījumā impresionistiska, tā apdvesta mistiskām un reliģiskām jausmām, liegu mīlestības skurbumu un pirmatnējām dabas izjūtām, kas iemiesojas vizuālinās gleznās un dzidrās melodijās. Te atzīmējami krājumi *Dzilš miers* (1913), *Šūpoles* (1923), *Dzidri tālumi* (1927), *Rudens zelts* (1935). Jēkabsona tekstus bieži izmantojuši komponisti, bet pazīstamām korāļu meldijām pielāgotu kulta dzeju viņš sniedzis grāmatā *Debesgaisma* (1939). Tīri intuitīvā lirikā viņš brīžiem spējis tvert gluži netveramus momentus un līdzīgi R. M. Rilke attēlot pat miera mirkli starp diviem toņiem; ar savu „svēto mulsumu” tā pieder pie latviešu literatūras subtilākajām vērtībām. Turpretim nevarīgs Jēkabsons top, ja mēģina dzejoļiem piešķirt prātniecisku nokrāsu, izteikties aforismos vai sludināt zināmas idejas: tas viņam nozīmē ieslīgšanu kailos, reizēm pat komiskos abstrakciju sablīvējumos. Tāpat kā agrāk tikai liriskie iestarpinājumi atdzīvina viņa jaunākās poēmas — piem., pārdzejoto japāņu pasaku *Urasimataro* (1943). Jēkabsona mūža darba paliekamā daļa sakopota divos biezos *Lirikas* sējumos (I 1939, II 1942), kam viņš pats devis galīgo redakciju un noslīpējumu. Jēkabsona stāsti iznākuši trijās grāmatās: *Vīzijas* (1923), *Jautri ļaudis* un *Sievietes* (abas 1926). Pirmajā valda baiga mistika, spoki un rēgi, taču mākslinieciskā veidojumā tā nopietnāka par abām pārējām, kas nereti izvēršas laika kavēkļa lektīrā. Ar pēdējo robežojas arī romāni *Muižnieka meita* (1921), *Sievietes grēks* (1924), *Dzimtā sēta* (1942), bet sēriju ražojumiem *Heinrichs Rautenfelds*, *Zigfrīds un Kristīne*, *Brīļantu karaliene* jau manāmi lubenieciska piegārša. *Latvju Enciklopēdijā* (I, 877) minēts, ka šos burtnīcu romānus un vairākus stāstus īstenībā sarakstījusi Jēkabsona sieva Malvīne un tikai saimniecisku apsvērumu dēļ tie publicēti ar viņa vārdu. Drāmā, kur nepieciešama konstruktīva domāšana, Jēkabsonam bijis tikpat maz veiksmes kā epikā (skatu lugas *Vieglprātības augļi* un *Pilsētnieks*, *Nemnaudu mantinieki*, drāma pantos *Burtnieks* u.c.). No viņa daudzajiem tulkojumiem jāatzīmē Moljēra komēdijas *Tartifs*, *Skapēna nedarbi*, *Skopulis*, Krilova fābulu krājumi, V. Vitmena *Zāļu stiebrī*, lai gan pēdējie nav atdzejoti no oriģināla. Satiras un reizēm arī citus darbus priekš 1. pasaules kara parakstījis ar Roberta Skargas pseudonīmu; 20-os gados iespiedis periodikā prāvu skaitu recenziju.

Zemgaliēšu Bīrūta (Konstance Grendzione, 1878—1906), raksturīga sava laika jaunatnes un bohēmas pārstāve, guva spēcīgu mākslinieciskus ierosinājumus, strādādama Maskavā un vēlāk uzturēdamās Parīzē, bet pēc revolūcijas, smagu pārdzīvojumu nomākta, mira pašnāvībā. Visi viņas darbi izkaisīti žurnālos un laikrakstos. Dzejoļos dominē kāpināts dziņu nemiers, spilgts entuziasms un lepns individuālisms, kas brīžiem izteikts ar lieku patosu. Tēlojumi un stāsti pa laikam risinās internacionālā vidē, taču vienmēr ta-

jos pavīd literārizēts autore pasportrets: aizspriedumu nesavažota, impulsīva sieviete, kuņas psīche un rīcība rādīta vispusīgās variācijās, kaut bieži aizraujoties liriskā jūsmā. Zemgaliešu Birutai zināmā mērā radniecīga Viola (Leontīne Blaua, 1878—1944), kas kādu laiku bija aktrise Vācijā, pēc tam saimniekoja tēva mājās Taurupē. Viņas satrauktie, pašapziņas un sāpju spīta apzīmogotie dzejoļi apm. 1897—1907 parādījās *Mājas Viesa Mēnešrakstā*, *Jaunajā Ražā* un citur, liecinot par neapšaubāmu talantu. Tad Viola apklusa un tikai 1934. g. izdeva savu vēlīno liriku krājumā *Sāpju varā*, kam mazāka vērtība.

Augusts Baltpurviņš dzimis 1871. g. 21. jūnijā Viesienā, mācījies sava pagasta un Bērzaunes skolā, pēc kaŗa dienesta (1892—95) apmeties Rīgā un strādājis par daiļkrāsotāju. No 1917. g. latviešu valodas skolotājs Madonas, Alūksnes un Gaujienas ģimnazijā. Mira 1930. g. 27. martā Gaujienā, apglabāts Rīgā. Blakus nedaudziem dzejoļiem ar pārdomu un reliģiskiem motīviem sarakstījis prāvu tiesu stāstu un tēlojumu, kas pa daļai sakopoti grāmatās *Raksti I* (1907), *Agrā rītā* (1908), *Starp diviem krastiem* (1921), *Pēdīgais cēliens* un *Atspīdumi drumstalās* (abas 1924). Lai gan vietām jūtamas gadsimta sākumam raksturīgās simbolisma ieskaņas, tēlošanas paņēmienos Baltpurviņš visumā seko 80-to un 90-to gadu reālistu tradīcijām, ko norāda arī viņa pirmās grāmatas apakštitulis „Skati iz dzīves”. Turpretim viņa pasaules uztvere pa laikam romantiska, un to visskaidrāk atspoguļo daudzie „platoniskās” mīlestības tēlojumi. Baltpurviņu sevišķi valdzina psiholoģiskas problēmas, kuŗu uzskatāmai analīzei izmantots diezgan plašs personāžs: „sirdsšķīstie ļaudis” un noziedznieki, zemnieki un pilsētas strādnieki, ļoti bieži pusaudži un bērni. Stāstījums vienkāršs, brīžiem pat drusku vientiesīgs, tomēr pelēcīgajam pamattonim netrūkst sava niansējuma. Baltpurviņš rakstījis arī apercēs par literātūras un valodas jautājumiem; tulkojis Māterlinka traģēdiju *Zilais putns*.

Vienīgi epikai un drāmai no dzelminieku vidus pievērsies Eduards Cālītis, dzimis 1881. g. 20. aprīlī Rīgā, audzis Kurzemē, 1896. g. beidzis Pampaļu ministrijas skolu, kopš 1901. g. strādājis dažādu laikrakstu redakcijās. Par viņa likteni okupētajā Latvijā ziņu trūkst. Cālīša agrīnie stāsti izdoti grāmatās *Celmi un ataugas*, *Pa saules teku* (abas 1911) un *Stāstu izlase I* (1921). Gan rakstos, gan lekcijās protestēdams pret „šķīru mākslu”, viņš centās norobežoties arī no reālisma un sacerēja virkni fantastisku, grūti atšifrējamu allegoriju; tomēr izšķirīga loma viņa attīstībā bija Zolā ietekmēm, kuŗa „savādais smagi nekustīgais stils” pēc paša atzinuma viņu dziļi savaldzinājis. No Cālīša turpmākiem darbiem ievēribu pelnī *Ints Grīns* (1913), *Zuze un citi stāsti*, *Vienalga* (abi 1921), *Partizāni* (1923), *Sātana smiekli* (1924), *Zemes gars* (1939), *Meklējiet sievieti* (1942) un izlase *Sarmotie rīti* (1944). Konkrētā īstenībā atgriezies, viņš sīki un dokumentāri tēlo dažu savādnieku un īpatni, bet visbiežāk ikdienišķus lauku un pilsētu ļaudis gan ierastos apstākļos un dzīves plūdumā, gan drāmatiskās situācijās. Atkārtoti viņa stāstos figūrē sekla, afektēta sieviete ar lieliem, bet banāliem sapņiem, kuŗu realizā-

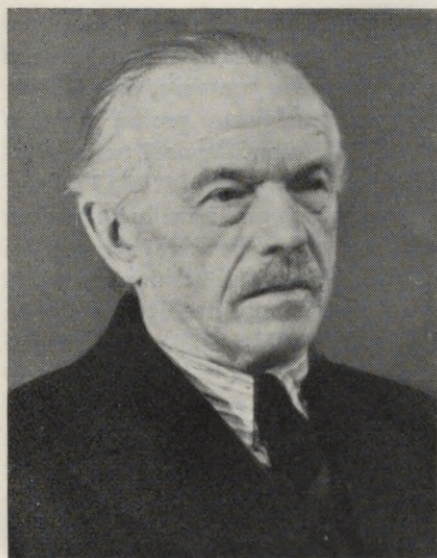
cija nozīmē postu kā viņai pašai, tā apkārtnei. Asāks kāpinājums un sprai-gums *Intā Grīnā* un *Partizānos*; citur aiz cilvēkiem un notikumiem nereti skan it kā gurdeni, vienaldzīgi smieklī. Gaŗākie stāsti samērā veikli fābulēti, psiholoģiskā zīmējumā interesantas detaļas, lai gan spiedīgos brīžos reizēm gadās, ka raksturi pieskaņojas darbībai. Cālīša lugās pārsvarā episkais elements, un nopietnākas drāmatiskas problēmas viņš nav centies risināt (*Trīs pirksti*, 1906, *Vesela miesa*, 1923, *Pāpārdes zieds*, 1933, u.c.).

Jānis Jaunsudrabiņš dzimis 1877. g. 25. augustā Neretas pagastā. Beidzis pagastskolu un papildinājos Panemunē, 1895—97 mācījās Vecsātu zemkopības skolā, pēc kam divus gadus strādāja par muižkungu. 1899—1903 Blūma zīmēšanas skolas audzēknis Rīgā, mākslas studiju nolūkā uzturējās Mīnchenē (1905) un Berlinē (1908—09), 1906—07 rediģēja žurnālus *Pret Sauli* un *Stari*. Turpmāk nodarbojās tikai ar glezniecību un rakstniecību, 1915—18 dzīvoja Kaukazā, bet, Latvijā atgriezies, Rīgā, Pļaviņās un Ropāžos. Kopš 1944. g. rudens Vācijā — sākumā Bindē, tad Grēvenē, beidzot Kērbekes ciemā Vestfālē. Literāro darbību 1896. g. iesāka ar dzejoļiem un lirikai, blakus citiem žanriem, atkārtoti pievērsies arī vēlāk. Te minami krājumi *Dzejoļi* (1911), *Dziesminiēks* (1912), *Dzejas* (1921), *Debess un zeme* (1947). Jaunsudrabiņa liriku raksturo skaidra, koncentrēta izteiksme, spilgtas redzes gleznas un neviltots pārdzīvojums, kuŗā mainās gaiša iejūsma ar klusinātu romantisku smeldzi. Visvairāk motīvu viņam dod dabas vērojumi un mīlestība tās dažādās izpausmēs un gradācijās. Vispārējā noskaņa idilliska, lai gan atsevišķi dzejoļi samilzt dziļā rūgtumā par sociāliem ļaunumiem un postīgām varām intimajā dzīvē. Kluss traģisms apdveš dzeju, ko ietekmējuši pieredzējumi pēc 1905. g. revolūcijas un 1. pasaules kaŗa laikā, bet valsts tapšanas dienās uzbrāzmo spēcīgs patriotisks savīļņojums, kas balādē *Kalējs Kalvis* izskan varonības un uzupurēšanās apoteozē. Mazāka nozīme Jaunsudrabiņa humoristiskajiem pantiem, turpretim epikā, sevišķi *Baltās grāmatas* tēlojumos, humors veido vienu no viņa talanta spoŗākajām iezīmēm. *Baltā grāmata* (I 1914, II 1921), kas, ieskaitot saīsinātos izdevumus, līdz 1954. g. izplatījusies 76 500 eksemplāros, ir populārākais darbs latviešu jaunatnes literātūrā, lai gan tās īstenā vērtība pilnīgi apjauŗama tikai nobriedušam lasītājam. Pats autors to illūstrējis ekspresīviem, stilizētiem spalvas zīmējumiem, kas sakļaujas ar tekstu tik organiskā, nešķīŗamā vienībā, ka te varam pamatotī runāt par „sintetisku grāmatu”. Šos simts tēlojumus vārdos un līnijās, kā tie dēvēti apakšvirsrakstā, savstarpēji saista vide — Augšzeme 19. gs. pēdējā ceturksnī un centrālā persona, bārenis Jānis mūŗa pirmā un otrā piecgadē. Tās ir literārizētas rakstnieka bērņības atmiņas, kuŗās vispelēcīgākā ikdiena ieguvusi brīnuma un reizēm pat vīzijas nokrāsu. Ikvienā gadījumā un cilvēkā šeit atklājas it kā jauns noslēpums, ko autors saredz un liek ieraudzīt netveŗamā vieglumā, dzidrā pavasāŗa gaismā un bagātās krāsās, kuŗu vidū tomēr prevalē baltā. Tas nenozīmē ideālizāciju, bet kopējo, laika ritējumā kristalizēto un apskaidroto jutoņu, kādā tvērti pagātnē aizgrimušie jautrie un drūmie notikumi, tikamie un netīkamie ļaudis, paŗa zēna darbi un nedarbi, viņa

augšana un pakāpeniskā ieiešana lielajā pasaulē. Tēlojumos daudz pievilcīgu dabas impresiju visās gadskārtās un plaša bērnu un pieaugušo tipu galerija, no kuņiem daži, līdzās mazajam Jānim, ļoti spilgti individualizēti (vārnu kāvēja Dārtīte, viņas skolas Otiņš, Ķibildienes Jēkapelis, Tolķis, klibais Jurks, kalējs Šukavs u.c.). Jaunsudrabiņa valodā laba tiesa zīmīgu provinciālismu, viņa teikumi apjomīgi un mērķtiecīgi — bez liekiem vārdiem vai nemotīvātiem emocionāliem izplūdumiem. *Baltās grāmatas* tiešs turpinājums ir *Zalā grāmata* (1950), kas rakstīta pusaudža perspektīvā, taču stāstījums tajā smagāks un aspekti brīžiem pārsniedz zēna uztveres robežas. No citiem tēlojumiem Jaunsudrabiņa pasaules uzskata un pa daļai arī biografijas izpratnei svarīgs *Ar makšķeri* (1921, vēlākos izdevumos *Ūdeņi*), kuŗa nobeigumā izteikts šāds *credo*: „Saule pie debesīm, dzidrais gaiss, ūdeņu spoguļi un zemes plašais vaigs, kādu slavas dziesmu lai jums dziedu? Jūs esat un paliksiet mans neatņemams īpašums, — es esmu daļa no jums, jūs esat daļa no manis... Visus mūs vieno dabas varenums un skaistums, saule, gaiss, zeme un ūdens, kas mūžam atjaunojas un atjauno.” Iejutīga, svaigās krāsās zīmēta panorama ietver arī stāstu *Vēja ziedi* (1907), kas, Blaumaņa augstu vērtēts un ar atzinīgiem ievadvārdiem laikrakstā *Latvija* publicēts, nodibināja Jaunsudrabiņa literāro reputāciju. Rasmai un Spodrim šai stāstā zināma radniecība ar Romeo un Jūliju, stilā manāma Hamsuna skola, taču mīlestības mulsums un smeldze tēloti ar īpatnēju intensitāti, kas balstās asā personīgā pārdzīvojumā. Jaunsudrabiņa stāsti un tēlojumi izdoti vairākos desmitos atsevišķu grāmatu, no kuŗām jāatzīmē *Kolorēti zīmējumi* (1910), *Mani draugi* (1911), *Dzimtene, Dzīve, Debess vārti* (visas 1914), *Kaukazs* (1920), *Krītošas zvaigznes* (1921), *Vasara* (1923), *Redzēts, dzirdēts un justs* (1940) u.c. Darbu, kam varētu pielāgot noveles apzīmējumu, viņam nav daudz; daži paraugi atrodami krājumos *Plūdi un atplūdi* (1921) un *Sliņķu virsnieks* (1935). Pēdējā titultāstā modernos apstākļos transponēts Neikena, Apsīšu Jēkaba u.c. vecās paaudzes rakstnieku iecienītais pazudušā dēla motīvs. 2. pasaules kara bēgļu laika un vēlākos emigrācijas pieredzējumus atspoguļo nelielais krājums *Bez dzimtenes* (1946) un plašā tēlojumu virkne *Es stāstu savai sievai* (1951); pirmajā bez tam atmiņas par Skalbi un Blaumani. Blakus *Baltajai grāmatai*, izcilāko kāpinājumu Jaunsudrabiņa māksla sasniedz stāstu triloģijā *Aija* (1911), *Atbalss* (1920) un *Ziema* (1925). Triloģijas 1. daļa ir stāsts ar ietvaru — tās notikumus autoram it kā vēstī nejaušs ceļa biedrs; abas pārējās daļas objektīvizētas, rakstot trešajā personā. Darbība risinās dažādās Augšzemes vietās, kuŗas tuvāk lokalizējis J. Veselis, tomēr beigās pamatoti konstatēdams: „Kā visa būtiskā dzeja, arī Aijas stāsts norisinās ārpus reālās telpas, jo vieta nav svarīga jūtu likteņiem un neatvairāmiem sarežģījumiem.” Baze, no kuŗas izris visi triloģijas konflikti, ir abu galveno personu, Aijas un Jāņa, fatālā saistība. To nosaka Aijas seksuālā pievilcība, ar ko šī robustā, aprobežotā, nereti zemiskā sieviete valdonīgi jauc un pārgroza citu ļaužu, visnotaļ Jāņa gaitas. Pamazām viņa izaug par daimonisku spēku, kam Jānis — lēnīgais, atsaucīgais, lai gan dipsomanijas lēkmēm pakļautais vīrs apzināti gribētu pretoties, taču nespēj,

iegrimst savādā letarģijā un beidzot vienīgo glābiņu saredz pašnāvībā. Jāņa liktenīgā mīlestība atspīd bagātīgi variētās noskaņās, kur sākumā valda skurba — gan liksma, gan sēra romantika, nobeigumā neizturami drūms un spiedīgs pakrēslis. Postu, nekrietnību, riebumu Jaunsudrabiņš 3. daļā tēlojis ar vienreizēju māksliniecisku iedvesmu. Vispār šī triloģija kā stilā, tā psiholoģiskās finesēs ir darbs, ko veidojusi suverēna meistara roka. Sieviete ar daimoniskiem vaibstiem pavīd arī vairākos citos Jaunsudrabiņa darbos. Romānā *Jaunsaimnieks un velns* (1933) to reprezentē Manga, kuŗas kaisle uz brīdi apmāj un pārvar Krastu. Tomēr autors neļauj tam aiziet bojā kā Jānim, jo Krastu iecerējis savā ziņā kā ideāltipu, kuŗa rīcība un tās motīvācija pacildina jau no Hamsuna rakstiem pazīstamo zemes svētības domu — protams, ietvertu spilgti latviskā elementā. Dīvos romānos — vaļīgi komponētajā *Neskaties saulē* (1936) un *Nauda* (1942) — centrālais sievietes tēls sabiezināts gluži destruktīvā parādībā, kamēr viņas partners, joprojām Aijas mīlētāja Jāņa gara līdzinieks, ieguvis stingrāku satvaru, kas izšķirīgos brīžos kulminē mazliet histēriskā pašlepnumā. Pirmajam no šiem romāniem nepārprotami autobiografisks raksturs: tas ir atklāts, nesaudzīgs kāda mūža perioda (1922—35) dokuments. Bez minētajiem Jaunsudrabiņš vēl sniedzis romānus *Nāves deļa* (1924), *Uršulīte* (1935), *Augšzemnieki* (1937), *Kapri* (1939). Tie nepieder pie viņa labākajiem darbiem, taču allaž valdzina ar savu spirtumu, humora dzirkstīm, skaidro koncepciju un valodu, īpatnējo vidi un personāžu. Drāmā Jaunsudrabiņu vairāk nodarbinājušas sadzīves nekā šī žanra savdabīgās formālās problēmas. No viņa publicētiem 12 (ieskaitot *Baltās grāmatas* drāmatizējumu) skatuves darbiem populārākie *Ansīs Auns* (1911) un *Jo plīks, jo traks* (1926) — rustikālām asprātībām piebārstītas komēdijas, bet mākslinieciskā vērtībā par tām pārāka traģikomēdija *Invalids un Ralla* (1934), teātrāla spēle, jautra groteska ar drūmu, reizēm pat baisīgu apakšstrāvu. Pirmo reizi 1922. g., pēc tam papildinātos izdevumos parādījusies Jaunsudrabiņa autobiografija *Mana dzīve*. Viņš rakstījis arī apcerējumus par glezniecību un tulkojis sev radniecīgo autoru — Hamsuna, Hauklanda, Kellermana darbus; no citiem tulkojumiem jāatzīmē Š. Dekostēra *Pūcesspieģelis un Jērs Maigums* (1928) un K. F. Meijera *Vēsturiskās noveles* (1942).

Ar dzelminieku nogrupējumu tuvu saistīts *Antons Austrīņš*, kuŗa attīstības līnija, neatkarīgi no talanta īpatnībām, bija tāda pati kā, piem., Akurāteram un Krūzam: aizraušanās ar revolūcionārām idejām, vilšanās tajās, īss dekadences periods, tad tīri individuāla idejiska un mākslinieciska noskaidrošanās. Austrīņš dzimis 1884. g. 31. janvārī Vecpiebalgā, mācījies tūrienes pagasta un draudzes skolā, 1904. g. beidzis Pēterpils zemstes semināru un darbojies par skolotāju Ģipkā pie Dundagas. 1905. g. 13. janvārā demonstrācijā pie dzelzs tilta Rīgā smagi ievainots kājā; pēc tam, krievu administrācijas vajāts, ilgi bēguļojis un slapstījies Somijā, Pēterpilī, Iekšķrievijā, Latgalē. 1915—17 strādāja *Līduma*, 1920—23 *Latvijas Vēstneša* redakcijā, vēlāk dzīvoja Torņakalnā un nodevās tikai rakstniecībai. Mira 1934. g. 17. aprīlī. Austrīņa agrīnā lirika sakopota krājumos *Vakardiens* (1907) un *Mākoņu*

Pa kreisi: Jānis Jaunsudrabiņš.
Pa labi: Antons Austrīņš.

gaita (1909). Te bieži manāms žultains negātīvisms, noliedzēja sarkasms, nervoza taustīšanās pretrunu un iekšēji nepārkausētu literāru iespaidu labirintā. Šo ieviržu un jutoņu kulminācija, bet reizē arī izskaņa iezīmējas poēmā *Necilvēks* (1919), kas „stāv gluži vientuļa, kā kāds spītāligo tornis, mūsu literātūrā, jo neviens no latviešu rakstniekiem ar tādu pilnību nav izteicis sevi gruzdošā un bezmērķainā netikuma spēku” (Ed. Virza). Poēmas varonī Arnoldā Grāmī cīnās prāts un dogma ar nevaldāmiem, kaut slēptiem un slāpētiem instinktiem; viņš sevi nesaudzīgi analizē, meklēdams saskaņu un vēlēdamies, „kaut dzīvo dzīvi spētu kā sievu sev es pielaulāt”. Lai gan Grāmis aiziet bojā, tomēr autors apstiprina, ka šo harmoniju viņš beidzot sasniedzis, pieņemot un svētījot tiklab gaismu, kā tumsu. *Necilvēkā* šī atziņa vēl paliek teorētiskā plāksnē, bet iespaidīgi konkrētizējas turpmākos dzejoļu krājumos: *Klusuma gaviļes* (1921), *Saules grieži* (1923), *Dzīves burvība* (1925), *Vēriens* (1928), *Aizsaule* (1933). Šeit Austrīņš pilnīgi „pielaulāts” dabai un dzīvei tās nebeidzamajā daudzpusībā, raibajā norisē un plūdumā. Viņš to slavina gandrīz reliģiskā bijībā, ikdienišķiem priekšmetiem un vietām tuvodamies kā elkiem un svētnīcām. Reizēm, īpaši mūža nogalē, viņš pieskāries arī metafiziskām problēmām, taču savā istajā elementā atrodas brīžos, kad runā par ratiņu, sutnēm, grūšli, spēcīgu rūgušpiena strēbienu; kad kā jūsmīgs un vērtīgs tūrists klaiņo pa Latviju vai citām zemēm, fiksēdams savus iespaidus sulīgās žanra gleznās. Allaž Austrīņā dzīva kāda intima saistība ar dzimto pusi un neminamiem senčiem, ar veclatvisko sētu, kam savukārt „sakars ir ar apakšzemi, veļu valsti, ar aizsauli”. Viņa pants visai primitīvs, ritms mezglains, atskaņas bieži defektīvas; leksiku atdzīvina provinciālismi, bet ne-

trūkst arī kailu, avīžniecisku fražu. Vājā, paviršā tehnika sabojā daudzus spoži iecerētus Austrīņa dzejoļus, taču visgarām viņa lirikā valdzina autora viengabalainā personība, oriģinālā ikdienas parādību uztvere, izšķērdīgās krāsas un vītālitate. Epikā Austrīņa šaubu un meklējumu posmu raksturo „kāda bēgļa nakts grāmata” *Kaspars Glūns* (1908), tāpat daļa stāstu un tēlojumu krājumos *Pušelnieki un suselnieki* (1909), *Cīruļu putenis* (1913), *Vērpētē* (1920). Tajos strāvo skepse un nemiers, murgaina grēka un baiļu apziņa, svārstoties neziņā starp pretrunīgiem pasaules uzskatiem, bet reizē paveļas jau arī novads, kuŗā suverēni izpaužas autora dziļākā īpatnība: atmiņu un vērojumu pasaule, Piebalgas zemnieku, lauku un pilsētu „pusintelligento” ļaužu portretējumi. Tiem galvenā loma grāmatās *Nopūtas vējā* (1920), *Neievērotie* (1931) un *Bez izkārtnes* (1934), kamēr Latgales tēlojumu ciklā *Māras zemē* (1919) spilgtāki liriskie akcenti. Austrīņa epikā jaužama Gogoļa, Čehova un varbūt vēl citu krievu rakstnieku skola, taču savās būtiskajās atklāsmēs tā tikpat nacionāla kā viņa nekonvencionālais, spurainais, senvārdiem un tautiskām sentencēm piebārstītais stils. Austrīņu dzimtā vērojama tieksme uz hronikām: te atgādināms skolotājs Jānis Austrīņš (1842—1919), kuŗa sarakstītajā „laika grāmatā” (publicēta 1928) visai zīmīgi dokumentēti atmodas laikmeta notikumi Valmieras apriņķī no 1863. līdz 1887. g. Līdzīgi šim atālajam radniekam, Antons Austrīņš reprezentējas mazāk kā mākslinieks, vairāk kā chronists ar asinātu skatu un dziļu cieņu pret aplūkojamiem faktiem savās bērņības atmiņās *Puišķans* (1930) un autobiografiskā, no savstarpēji maz saliedētām ainām veidotajā romānā *Garā jūdze* (I 1926, II-III 1935). Par nelielu, bet diezgan vispusīgu „rokas grāmatu” viņa mākslā — tiklab lirikā, kā epikā — noder *Sakasnis* (1923). Darbībai un fābulai Austrīņa stāstos un tēlojumos pavisam niecīga nozīme, un šo elementu pietrūkst arī viņa vienīgajā drāmatiskā mēģinājumā *Naidnieki* (1920), kas īstenībā ir dialogos sacerēta raksturu studija. Austrīņš daudz tulkojis krievu autorus — Turgeņevu, Tolstoju, Merežkovski.

Viens no skaļākiem dekadentiem un galēja individuālisma sludinātājiem bija Haralds Eldgasts (Jānis Miķelsons, 1882—1926), kuŗa romāns *Zvaigžņotās naktis* (1906) iznākšanas laikā kļuva par literāru sensāciju, ko jūsmīgi apsveica V. Eglītis un Zeltmatis, bet nesavaldīgi paļāja Jankavs. Romānā tēlots latviešu studenta Mermaņa ceļš pāri smagiem iekšējiem konfliktiem, izdzīvei un citiem maldiem uz apskaidrotu mīlestību, kuŗā viņu ievēd norvēģiete Ada Norsena. Ievadā Eldgasts, operējot ar Nīčses, Vailda, Kārlaila u.c. citātiem, uzsver pārliecību, ka māksla ir „tīrākā, visdziļāk izkoptā, visaugstāk attīstītā, vienīgi patiesā dzīvības izteiksme”. Lai gan valdzina autora temperaments, mākslinieciskā veidojumā romāns vājš. Tajā daudz fražu un deklarātīva patosa, izplūdušajā stilā spēcīga Pšibiševska ietekme. Lugā *Dēmona paradīzē* (1907) maz drāmatisma — vairāk diskusiju un monologu par kolektīvisma un individuālisma problēmām, aizstāvot, protams, pēdējo. Stāstu krājumā *Vižņi* (1908) jaužamas Vailda aistēticitisma un paradoksu atēnas. Eldgasts dzimis Ķoņu pagastā Vidzemē, studējis tirdzniecību Rīgas politech-

niskā institūtā, bet pirms studiju beigšanas, materiālu apstākļu spiests, kā tvaikoņa rakstveža palīgs piedalījās braucienā uz Ameriku. Rezultātā radās ceļojuma apraksts *Pa okeanu* (1912), kas uzskatāms par Eldgasta spilgtāko un gatavāko darbu. Vēlāk viņš strādāja par skolotāju Krievijā, 1921. g. nokļuva boļševiku cietumā un šī režīma terroru notēloja novelē *Mirstošais gulbis* (1924). Kā optants Latvijā atgriezies, dzīvoja Rīgā, bet 1923—26 bija *Kurzemes Vārda* redaktors Liepājā. No viņa beidzamiem darbiem atzīmējams romāns *Sudrabotā saule* (1924), kur ar ierasto patētiku cildināta atgriešanās pie dabas kā modernās intelligences glābiņš. Valdis Lesiņš (1881—1932), ikdienas dzīvē mērnieks un taksātors, virsnieks divos kaņos (1904—05 un 1914—17), publicējis tikai vienu īsti ievērojamu darbu — gafo stāstu *Slīmā dvēsele* (1911). Tā galvenais varonis praporščiks Kairēns ar savu dīvaino skepsi, kāpināto un mazliet patoloģisko individuālismu tuvs Ļermontova „mūsu laiku varonim” Pečorinam un Hamsuna mīklainajam spītņiekam Nāgelam. Stāstā īpatnēja smeldze un ironija, asi formulētas atziņas, sāpīgu psiholoģisku mezglu risinājumi. Iecerē un noskaņā līdzīgi pārējie nedaudzie Lesiņa prozas darbi, kas 20-os un 30-os gados parādījušies periodikā. Jānis Kārstenis (J. Šmits, 1884—1921), skolotājs vairākos Vidzemes pagastos, sarakstījās ar Brusovu un Merežkovski, aizrautīgi studēja viņus un citus krievu modernistus, apcerēja to darbus un tulkoja paraugus. Šo rakstnieku ietekmes apzīmogo tiklab Kārsteņa epiku, kā liriku. Stāstos un skicēs, kas sakopoti krājumos *Chimēras* (1920) un *Baigi sapņi* (1922), viņš saraustītā, impresionistiskā stilā tēlo nervozus, kaislību un fatālu sarežģījumu apsēstus cilvēkus. Dzejoļos izteiksme vienkāršāka, noskaņa parasti rezignēta vai neirastēniska, motīvi tverti ļoti subjektīvi. Pirmā dzejoļu grāmata *Trīsas* (1904) iespiesta Amerikā; tai sekoja *Salnas rīti* (1906) un *Gāju putni* (1910). Vērtīgāks par tām krājums *Mirkļi* (1922), kur pants kļuvis vingrāks un tematika paplašinājusies, blakus intimām jutoņām skaņot arī vēsturiskus un aktuāli laikmetīgus motīvus. Pēc J. Dievkociņa nāves Kārstenis turpināja viņa pasākto ceļu bērnu literātūrā, izdodot krājumus *Brīvastundas* (1907), *Ziemas vakari* (1908), *Pirmās vagas* (1909) un *Rudzu maize* (1911). Kā ekstravagants dekadents darbības sākumā *Dzelme* parādījās Pāvils Gruzna (1878—1950), kas mūža beigās izdotos literārizētos memuāros *Jaunā strāva* (1946) iejutīgi, lai gan faktos un chronoloģijā neuzticami notēlojis kā dzelminiekus, tā vispār Rīgas bohēmu gadsimta pirmajā desmitā. Vēlāk Gruzna palika ārpus noteiktiem rakstnieku nogrupējumiem, pats dēvējās par sabiedrisku rakstnieku un demokratu, kas prasa „iespēju plaukt katrai individuālai būtnei”, pat par „nelabojamu realistu” (autobiografija K. Egles *Atziņās*, II), taču viņa darbu kompozīcijā un tēlošanas paņēmienos daudz impresionisma pazīmju. 1893—98 Gruzna mācījās Rīgas pareizticīgo garīgajā seminārā, kur gūtie iespaidi un pieredzējumi sublimēti romānā *Bursaki* (1914 un 1928), kam nenoliedzama kultūrvēsturiska vērtība. Smalki noskaņoti mīlestības tēlojumi stāstā *Svētlaimīgo sala* (1924). Mazāka nozīme fantastiskajam romānam *Pēdējais latavis* (1926), tēlojumu un stāstu krājumiem *Žults* (1921) un *Dzīves*

teiksmas (1946), kur allaž jūtamas publicistikas un feļetonisma piederības. Dienas presē un satiriskos žurnālos ievietotos feļetonus parakstījis ar Pe-Ge pseudonimu; daļa no tiem izdota grāmatā *Qui pro quo* (1922). Sniedzis ap 35 drāmatiskus darbus, kas visvairāk izrādīti uz lauku skatuvēm. Vērtīgākā to vidū drāma *Ziedu grava* (1921), kas risinās Latvijas agrārreformas notikumu fonā. Drāmatizējis Kaudzišu *Mērnieku laikus* un Deglava *Rīgu*, tulkojis 17 operas un operetes. 1898—1938 Gruzna bija bankas ierēdnis, priekš 1. pasaules kara līdztekus arī aktieris, dziedātājs, koŗa diriģents; mira emigrācijā Vācijā.

1906. g. pavasarī *Dzelmē* parādījās *Nakts dziesmas*, kas ar savu vingro pantu, līganajiem ritmiem un emocionālo spēku vēstīja, ka latviešu lirikā ienāk jauns pirmā lieluma talants. Šo dziesmu autors bija tobrīd vēl pilnīgi nepazīstamais Virza, kuŗa turpmākā darbība iezīmēja dažas no augstākām virsotnēm mūsu literātūrā. E d v a r t s V i r z a (E. Liekna) dzimis 1883. g. 27. decembrī Salgales pagasta Billītēs, 1901. g. beidzis Bauskas pilsētas skolu, kur tiktāl aizrāvās ar Puškinu, ka varēja stundām no galvas deklamēt viņa dzejoļus. Bausku atstājis, dzīvoja tēva mājās, joprojām studēja Puškinu un arī Šekspīru, 1902. g. brīdi mācījās pasta un telegrafa skolā Rīgā, bet 1904. g. devās uz Maskavu, kur apm. gadu klausījās lekcijas jurisprudences un tautsaimniecības priekšmetos. Jauneklīgā trauksmē pievērsās revolūcionāriem centieniem, taču drīz tos atmeta. Billītēs atgriezies, pētīja krievu un franču dzeju, iedziļinājās versifikācijas noslēpumos, daudz tulkoja un pats sacerēja. Šai posmā, kas turpinājās līdz 1. pasaules karām, Virza smagā vientulības, šaubu un iekšēju konfliktu katarsē, tikai dažu draugu (V. Eglīša, V. Damberga) atbalstīts, nostabilizēja savu īpatnējo pasaules uzskatu un dzejas stilu. Karām sākoties, Lieknu dzimta posās bēgļu gaitās, kad kāda nomaldījusies lode nonāvēja Virzas māti. Šī personīgā pārdzīvojuma satriekts, viņš to intuitīvi sakausēja ar tautas vispārējo traģēdiju un sāka iztulkot savos darbos. Tālākus impulsus šai virzienā deva strēlnieku un brīvības cīņas. 1916. g. Virza iestājās 5. (Zemgales) pulkā, rakstīja kara ziņojumus un veicināja strēlnieku kultūrālos pasākumus. Vēlāk uzturējās Valkā, kur asi propagandēja tiklab pret vācu okupantiem, kā komunistiem, tad Pēterpilī — Latviešu pagaidu nacionālās padomes rīcībā. 1918. g. demobilizēts, ieradās atkal Latvijā un pēc valsts proklamēšanas sekoja pagaidu valdībai uz Liepāju. No turienes komandēts uz Valku, kur viņa aizrautīgie ievadi *Tautas Balsī*, sevišķi Cēsu kauju dienās, kļuva par neatsveřamu morālu ieroci Ziemeļlatvijas atbrīvošanā. Pēc tam apmetās Rīgā, strādāja *Latvijas Kareivja* redakcijā, 1920. g. apprecējās ar dzejnieci E. Stērsti, 1921—22 vadīja latviešu preses biroju Parīzē, bet 1922—40 laikraksta *Brīvā Zeme* literāro pielikumu, kuŗā parādījās prāvs skaits paša Virzas un citu autoru apcerējumu un dzejoļu ar paliekamu vērtību. 1934—36 mākslas un kultūras lietu pārzinis izglītības ministrijā, tad nodarbojās tikai ar rakstniecību un 1938. g. saņēma Tēvzemes balvu. Mira 1940. g. 1. martā Rīgā.

Virzas pirmais dzejoļu krājums *Biķeris* (1908) iznāca ar V. Eglīša ievadu, kuŗā starp citu ļoti pareizi aizrādīts, ka „caur savu kosmisko, absolūto node-

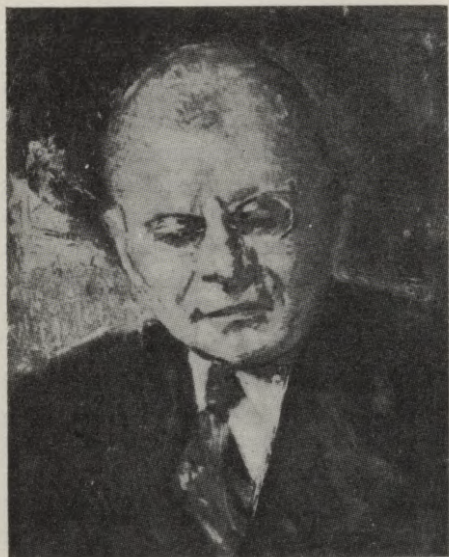
vību kaislības un miesas elementam Virza atgādina Holandes meistarus, piem., Rubensu". *Bikerī* valda kāpināta, tumša erotika, nevairoties arī no asiem seksuāliem akcentiem un vaļširdīgi atzīstoties, ka „man kaila sieviete smaidošu seju kā ēna, kā spoks skrien visur līdz”. Lai gan vietām jūtamas Bodlēra, Břusova, Baļmonta ietekmes, visumā šis krājums rāda spilgtu, patstāvīgu personību, māksliniecisku drosmi, dzejnieku ar iedzimtu ritmu bagātību un spēju izteikties oriģinālās konkrētās gleznās. Morālistos un dekadentu medniekos *Bikeris* modināja lielu sašutumu, un J. Kalniņš-Prātkopis RLB Zinību komisijas vasaras sapulcē 1909. g. ieteica to atpirkt no izdevēja (rakstnieka K. Jēkabsona) un sadedzināt. Šo ierosinājumu noraidīja, taču galvenie latviešu laikraksti un žurnāli ilgi dziedās ievietot Virzas dzejoļus — publicēja tikai viņa tulkojumus. Nākošajā krājumā *Dievišķīgās rotaļas* (1919) sastrēdzinātā erotika izlīdzinājusies: „Jau dienas karstums lielais nokritis, Un pienācis ir pēcpusdienas brīdis.” Gaisotne kļuvusi dzidrāka un vieglāka, mīlestība vairs autoram neuzmācas kā drūma, liktenīga vara, bet iešūpo viņu līksmā, rotaļīgā reibumā. To brīžiem nomaina skumjas un pat izmisums, taču kā dabiska reakcija, ne „daimoniski”, neizdibināmi spēki. Krājuma 4. nodaļa atspoguļo augstāk minēto individuālo un tautas kolektīvo pārdzīvojumu sakušanas procesu: tajā veltījumi mirušai mātei, sāpes par izpostīto Latviju, kaņavīru varonības cildinājumi, satiras par internacionālistiem un politiskiem nodevējiem, apskaidrota ticība valsts nākotnei. Dažos dzejoļos izpaužas arī Virzam raksturīgie zemnieku un lauku dzīves slavinājumi. Krājumu *Laikmets un lira* (1923) ievada patriotiska liroepika, starp citu *Karogs*, *Nakts parāde*, *Pulkveža atgriešanās*, kas sevišķi kāpināja dzejnieka populāritāti un literāro reputāciju. Tālākās nodaļas veltītas autora dzimtajai Zemgalei un viņa „otrai dzimtenei” Francijai, bieži iejūtoties arī klasiskajā senatnē un viduslaikos. Ar šiem trim krājumiem bija stabilizēts Virzas motīvu ieloks, kas turpmākos divos — *Skaidrība* (1927) un *Dzejas un poēmas* (1933) — atspīdēja jaunās nokrāsās un variācijās, bet būtiski vairs negrozījās. Atslēgu kā paša Virzas darbu izpratnei, tā viņa dzejas koncepcijai vispār dod *Skaidrībā* ievietotā poēma *Dzejas māksla* — īss, pantos ietverts, neparastas atjautības un formulēšanas prasmes apzīmogots ekskursss poētikā un latviešu literātūras vēsturē. Par pamatziņu te uzlūkojami vārdi, kas izteic reizē personīgu atklāsmi un ģenerālizējumu ielāgojumu:

*Kad gaitu dzejnieks sāk, tam daži māņi māj,
Bet, izceļojies daudz, lai vairs viņš neatstāj,
Sev piedzīvojumus un gudras domas smēlies,
To mazo dzimteni, no kuŗas kādreiz cēlies.
Pants, kuŗa skrējienam dzimts peizažs spārnus dos,
Arvienu patiess būs un laikus aplidos.*

Otrkārt, Virza allaž brīdina no miglainiem poētiskiem priekšstatiem un abstrakcijām, kā pretstatu un nemainīgu paraugu izceldams antīko laikmetu:

„Viņš iemācījis mūs, ka acīm nebūs klejot Pa debess tukšumu, bet, tik pa zemi ejot, To visu novērot, kas zems vai dižens šķiet.” Augstu viņš vērtē latviešu tautas dziesmas, taču uzsver, ka tās nav imitējamas — „tik dzejas metodi no tām būs paņemt mums”. Nīzdams un paļādams vācu ietekmes mūsu rakstniecībā, Virza atzinīgi pieņēma īpatnējās vērtības, ko devis Manceļa un Glika „latīniskais raugs”, un tās jūtami iestrāvoja viņa paša stilā — sevišķi prozā, bet bieži arī lirikā un poēmās. Tālāk atzīmējamās viņa saistības ar beļģu dzejnieku E. Verharnu, kas Virzam tuvs tiklab ar plastiskās valodas spēku, kā auglīgo, brīžiem grotesko fantaziju. Verharna darbu tulkojumus viņš sakopojis grāmatā *Dzīves sejas* (1920). Apliecinājums viņa ciešajiem sakariem ar franču dzeju ir divi sējumi, kas pieder pie izcilākajiem latviešu tulkotajā literātūrā: *Franču lirika XIX gadu simtenī* (1921) un *Franču renesanses lirika* (1930). Pirmais krājums reprezentē romantiķus, parnasistus un simbolistus, otrs lielāko tiesu 16. gs. autorus, kas savieno būtisku svaigumu, pat zināmu naivitāti ar apzinātu tieksmi tuvināties klasiskiem paraugiem. Uzsūkdams šos daudzējādus literāros iespaidus, kuŗu vidū nav jāaizmirst arī agrāk minētais Puškīns un daži citi krievu dzejas meistari, Virza nepazaudēja, bet — tieši otrādi — nobriedināja savu īpatnību. Bazējoties uz gadsimtos pārbaudītām tradīcijām un paturot prātā jaunās izteiksmes iespējas, ko pavēra modernistu meklējumi, viņa temperaments un iztēle iekļāvās noteiktā gultnē, forma atbrīvojās no nejausībām, un sekmīgi atrisinājās problēma, kas fiksēta *Dzejas mākslas* ievadvārdos: „Dievs tikai talantu pēc savas gribas dod, Bet māksla pantus vīt mums pašiem jāatrod.” Virzas pasaules uztveri raksturo asa emocionālitate, spilgts subjektīvisms un paplašinātas dimensijas, ko atbalso pacīlātais, nereti svinīgais valodas plūdums. No šīs uztveres izriet arī viņa neizslikstošā atjautība epitetu lietošanā, viņa hiperbolas un salīdzinājumi, kas laimīgos brīžos tik vienreizēji individuālizēti, ka te pamatoti varam runāt par ģeniālitates dzirkstīm, kādas latviešu rakstniecībā pazibējušas ļoti reti. Virza nomira, atrazdamies savu spēju kalngalos, un *Pēdējās dzejās* (1942), kas iznāca pēc autora nāves, sublimētas visas viņa mākslas labākās īpašības. Mīlestības lirikā šķiet atgriezušies *Biķeŗa* fatālā tumsa un gruzdoņa, taču tagad tā iemiesota koncentrētos, rēgainos, reizēm gluži apokaliptiskos tēlos — kā, piemēram, dzejoļos *Erceņģelis* un *Svētā Antonija pestīšana*. Vietām personīgais pārdzīvojums tiktāl kāpināts, ka pārvēršas plašākā likteņa simbolā. Tam spilgtākais paraugs 1939. g. sacerētais, tīri intimā tragikā balstītais sonets *Baiga vasara*, ko tauta gadu vēlāk iztulkoja kā pravietisku vīziju par krievu iebrukumu un Latvijas valsts bojā eju. Liekas, ka tādu nozīmi šīs baiļu un šausmu trīsām piesātinātais redzējums paturēs vienmēr. Vairumu pārējo dzejoļu apzīmogo dziļš nacionāls ētoss, bet poēmas *Dievi un zemnieki* fragmentos lauku dzīves norisēs saskatīti mīta un reliģiska rituāla noslēpumi.

Virzas episko dzeju šķērsgrīzumā rāda krājums *Poēmas* (1924), kur atrodami arī *Karalis Nameitis* un *Hercogs Jēkabs*, kas pieder pie viņa augstākajiem sasniegumiem šai žanrā. Abi rakstīti aleksandrīnietī, abos vairāk romantikas nekā vēsturiskas īstenības, taču senatnes panorama un gaisotne uzburta ar

Pa kreisi: Edvarts Virza (V. Tones glezna). Pa labi: vāks Straumēniem (J. Plēpja kokgrebums).

aizrautīgu iejūtu — it īpaši *Hercogā Jēkabā*, kuŗa pants „kā dārgakmens lauŗ sevī tā laika sadzīves un kultūras krāsainos starus” (V. Dambergis). Karalis Nameitis savukārt, līdzīgi Raiņa varoņiem, virzīts no pagātnes uz nākotni, un viņa apoteoze izskan ekstatiskā patosā:

*Aŗ tevi, Nameiti, kā vilņi mūŗi vird,
Bet tevi nenoveic, un manas ausis dzird
Vēl tavu skrējienu, tu, briedi zelta ragiem,
Kad pāri Latvijai nāk nelaiks soļiem smagiem!*

Abās poēmās strāvo īpatnēja, skurba un tveicīga Zemgales dabas suģestija. 1. pasaules kuŗa bēglu pārdzīvojumiem, pamestajās mājās vai to drupās pārnākot, veltītas īsās liriskās poēmas *Bēglu atgrieŗšanās* un *Jēkabs Stiprais*, bet *Breitaņas leģenda* un pāris citas izauguŗas no franču kultūrā gūtiem ierosinājumiem. *Marselīne Nevermore* raksturīga tai ziņā, ka te autora mīlestība pret minēto dāmu neŗķījami savijas ar simpatijām pret francisku gaumi un eleganci. Virzas lielākā poēma *Straumēni* (1933) sarakstīta nesaistītā valodā, taču ŗi proza krāŗņi lirizēta un tajā visnotaļ manāms bagātīgi modulēts ritms. *Straumēni* veidojuŗies gaŗākā laika posmā, un to pirmie meti saskatāmi jau politiskajā apcerējumā *Izpostītā Latvija*, ko Virza rakstīja 1917. g. Nacionālās padomes uzdevumā. Nākoŗo soli iezīmē krājums *Zaļā Zemgale* (1923),

kur starp citiem tēlojumiem atrodami vairāki — piem., *Lielupes plūdi* un *Meža plavā*, kas tuvi *Straumēniem* tiklab stilā, kā koncepcijā. Tas pats sakāms par dažiem 20-os gados publicētiem avižu rakstiem, kuŗos autors slavinajis seno Zemgales sētu un dabu kā „visu gudru novērojumu pirmavotu”. Lai gan Virzam neapšaubāmi impulsus deva arī Vergilija *Georgikas*, tomēr izšķirīgais pamudinājums *Straumēnu* sacerēšanai, liekas, bijis daudz necilāks: Latvijas vācu literāta O. Grosberga darbs *Meschwalden* (1926), kuŗā tēlota kāda veca Vidzemes muiža gada gaitās. Virzas poēmas apakšvirsraksts ir „Vecā Zemgales māja gada gaitās”, tāpat līdzīgs vielas izkārtojums, taču kā mākslinieks viņš tālu pārspēj Grosbergu. Pēdējais pats to labprāt atzina un *Rigasche Rundschau* slejās cildināja *Straumēnus* jūsmīgā recenzijā. Virzas poēmas sižetā maz oriģinālītātes — tas balstās uz notikumiem lauku mājās un to apkārtnē četros gada laikos; fragmentārā kompozīcija, ko sevišķi traucē lieki atkārtojumi, dēvējama pat par trūcīgu un defektīvu. Šos trūkumus atsveŗ Virzas tēlošanas māka, prātulās un sentencēs savilkta dzīves gudrība, spēja ieraudzīt visvienkāršākās lietas un norises mūžības aspektā. Poēmā, kas aptveŗ vairāk nekā 20 iespiedlokšņu, ne mirkli neieviešas protokoliski apraksti vai sausa etnografisku materiālu reģistrācija. Virzas fantāzija apaugļo visu, kam pieskaŗas, — pat gaŗas un desu žāvēšana uzbuŗ tēlainas līdzības un modina pārdomas, kas izris šādā sentencē: „Tā arī cilvēka gars der lieliem darbiem, kad to izsausina lielas domas uguns, bet koklei der priede, kad tā, mērcēta un žāvēta, iegūst gatavību un meistara rokās piedzimst dievišķīga skaņa, kur senāk bija tikai zaļa koka sulīgais trulums.” Poēmas galvenā varoņa lomā izvirzītas *Straumēnu* mājas, kā to ļauj noprast jau apakšvirsraksts, un autora pieejā tām jūt savdabīgu animismu — kaut ko radniecīgu primitīvā cilvēka pārliecībai, ka jebkuŗā būtnē vai objektā slēpjas tādi paši garīgie spēki kā viņā. Līdz ar to *Straumēni* kļūst it kā par dzīvu organismu, kuŗā sastopas un valda reizē kosma un zemes likumības. To ļaudis raksturo ārkārtīga vītālitate kā darbā, tā izpriecās; viņos draudzīgi sadzīvo kristīgās ieraŗas ar latviešu tikumiem un mītoloģiskiem priekšstatiem. Sparīgās hiperbolās izceltas zemgāliešu īpatnības — lepnums un pašapziņa, tieksme piešķirt savai zemnieciskajai dzīvei aristokrātisku akcentu. Dzejas māksla *Straumēnos* nedalāmi saplūst ar autora kultūrpolitisko ideoloģiju, reālizējot viņa domu, kas izteikta kādā agrākā apcerē: „Bieŗi vien ļaudīm nav acu savas zemes daiļuma aplūkošanai. Vajadzīgs, lai kāds viņiem tās iedotu, ka viņi varētu cienīt un milēt savu zemi.”

Virzas publicistika sakopota krājumos *Laikmeta dokumenti* (1930), *Zem karoga* (1935) un *Jaunā junda* (1936); tiem pievienojas arī monografija *Kārlis Ulmanis* (1935). Pirmajā starp citu ievietoti jau agrāk minētie ievērojamie raksti, kas radušies brīvības cīņu un valsts tapšanas dienās; lasot tos līdztekus ar Skalbes „mazajām piezīmēm”, toreizējo noskaņu un centienu kvintesence uztveŗama labāk nekā lietiskos vēsturiskos pētījumos. Vēlākos Virzas rakstos, kas pirmiespiedumā parādījās lielāko tiesu *Brīvajā Zemē*, aktuālās problēmas aplūkotas ļoti subjektīvā, bieŗi agresīvā pieejā. Politisko viedokli, kas ne tuvu nav noapaļots un izdomāts līdz pēdējām konsekvencēm,

raksturo makiavellisma un fašisma elementi, tāpat hiperboliski pārspilējumi par zemnieku lomu valsts dzīves veidošanā. Tomēr noteikti jāuzsver, ka Virzas ideoloģisko līniju, kam pēc 1934. g. 15. maija piešķīra gandrīz oficiālu nokrāsu, nediktēja nekādi savtīgi apsvērumi vai izdabāšanas tieksmes. Jau 20-to gadu sākumā ievadīta, tā sakņojās viņa dziļākajā pārliecībā, ka latviešiem nepieciešams vadoņu un virspavēlnieku kults, ka „viņš var tikt pestīts tikai caur kalpošanu valstij un pazemošanos tās priekšā”. Šos politiskos uzskatus, kas plašāk analizējami citur, viņš allaž ietērpa krāšņā dzejiskā valodā — formulās un aforismos, kuŗu poētiskais spēks valdzina arī tad, ja to idejiskā vērtība apšaubāma. Tas pats attiecināms uz viņa apcerēm par latviešu literāturu un atsevišķiem rakstniekiem. Tās ir spontānas, faktos neprecīzas, reizēm netaisnas, taču tajās nav nekā stereotipa vai klišejiska. Ik pa brīdim tur pazib gaišredzīgas atklāsmes un retā spēja, ko Oskars Vailds raksturojis vārdos: „Es savilku visas sistēmas vienā teikumā un visu eksistenci vienā epigrammā.” Latviešu kritikai, kas allaž bijusi vārga parādību būtiskā kodola uztverē, šie raksti, tāpat kā poēma *Dzejas māksla*, var dot visai auglīgus impulsus.

Virzas dzīves biedre Elza Stērste, pazīstamā atmodas laikmeta jurista un literāta A. Stērstes meita, dzimusi 1885. g. 18. martā Vecpiebalgā, 1896—1902 mācījusies vācu meiteņu skolā Jelgavā, 1906—10 Pēterpils konservātorijas klavieŗu klasē, 1911—13 studējusi mākslas vēsturi Sorbonnā. 1913—15 vadīja klavieŗu klasi Jelgavas mūzikas skolā, 1918—20 ģimnazijas skolotāja Rīgā. Apcerējusies ar Virzu, nodevās tikai rakstniecībai; pēc 1944. g. Rīgā parādījušies daži viņas tulkojumi. Tēva atbalstīta, dzejojot sāka agri; pirmie dzejoļi kopš 1903. g. un krājums *Prelūdijas* (1913) publicēti ar Naurēnu Elzas pseudonimu. Pārējā Stērstes lirika sakopota grāmatās *Eizebijs un Florestāns* (1921), *Zaļā gredzenā* (1928), *Mezgloti pavedieni* (1935) un *Dzintara ceļš* (1942). Šī dzeja veidojusies kāri uzsūktos klasiskās un romāņu, visnotaļ franču kultūras iespaidos: tā ir konkrēta, skaidra, apvaldīta, lai gan brīžiem pārāk piebārstīta literārām refleksijām. Autori valdzina arī Latvijas, it sevišķi Zemgales un Jelgavas senatne, katoļu baznīcas mistika, bet visbiežāk salons, parks vai dārzs ar dažādiem izsmalcinātiem atribūtiem. Smalkjūtīgi Stērstes lirikā atveidoti mātes pārdzīvojumi, kas brīžiem saskaņas ar reliģiskām izjūtām. Pamatnoskaņa parasti rezignēta, taču ne bezcerīga, un daudzos dzejoļos pazib ironiskas puantes. Pantos sarakstīti arī Stērstes drāmatiskie mēģinājumi: divcēlienu komēdija *Lāča galmā* (1920) un meteņu spēle *Arlekīna kāzas* (1938), kur spilgti dellartiski elementi. Savu tēvu viņa notēlojusi romānā *Andreja Zīles dzīve* (1937), bet pārējos prozas darbus, kur savijas reālisms ar simbolismu, sakopojusi grāmatā *Pasakas un noveles* (1934). Krietnu erudīciju rāda Stērstes apcerējumi par franču literāturu un atsevišķiem rakstniekiem — Bodlēru, Rasīnu, Moljēru, Gotjē u.c.; viņas izcilākie tulkojumi — Felona romāns *Odiseja dēla Telemaka piedzīvojumi* un Bedjē *Stāsts par Tristanu un Izoti*. Atdzejojusi franciski latviešu lirikas paraugus, sākot ar Ausekli un beidzot ar E. Adamsonu, kas izdoti nelielā krājumā *Poēmas Lettons* (1931).

15. nodaļa

LITERĀRO VIRZIENU PARALLĒLES UN KRUSTCEĻI

Kā jau agrāk minēts, latviešu rakstnieki, kas kļuva pazīstami 90-os gados un vēlāk, nav vairs ērti sašķirojami noteiktās kopās. Uztiptas schēmas vai iekļaušana zināmā standartizētā virzienā nevis noskaidro, bet aizmiglo viņu organisko stāvokli mūsu literatūrā. *Dzelmes* grupai un tai tuvajiem autoriem visumā zīmīga aturība pret naturālismu. Tomēr Štrāls savos kaŗa tēlojumos nereti reprezentējas kā tipisks naturālists, un līdzīgi vilcieni parādās arī vairākos Austrīņa stāstos, Jaunsudrabiņa *Ziemā* un citur, nemaz nerunājot par Ed. Cāliša epiku. No otras puses — naturālismu spilgtāk nekā jebkuŗš cits romānos un stāstos pārstāv Andrejs Upītis; tai pašā laikā viņa dzejoļos daudz romantisku noskaņu. Skalbes rakstus analizējot, tajos var atrast gandrīz ikviena virziena pazīmes: romantismu, impresionismu, simbolismu (lirikā un pasakās), reālismu (stāstos), naturālismu (kaŗa tēlojumos), taču neviens no tiem neaptver autora dziļāko būtību. Tas pats attiecināms uz labu tiesu viņa laika biedru — vecāku un jaunāku rakstnieku, kuŗu literārā reputācija nostabilizējās jau priekš 1. pasaules kaŗa. Ērtības labad tos var aplūkot vairāk vai mazāk radniecīgos „puduros”, taču tam nav izšķirīgas nozīmes: kāda autora galīgo vietu literatūras vēsturē nenosaka ne laiks, kad viņš dzīvojis, ne strāvas un virzieni, kas atspoguļojas viņa darbos, bet vienīgi viņa suverēnitāte savā „privātajā kosmā” un mākslinieciskās personības potenciālās dzīvības spējas.

Rakstīdams vienmērīgi, bez steigas un asiem lūzumiem, bet agri parādīdams kā nobriedis mākslinieks, kopš 1891. g. savus stāstus un tēlojumus publicējis Ernests Birznieks-Upītis. Viņš dzimis 1871. g. 6. aprīlī Dzirciemā, mācījies pagasta un Tukuma pilsētas skolā (1887—89). Izturējis skolotāja pārbaudījumu, strādāja Dzirciemā un Talsos, bet 1893. g. devās uz Kaukazu. Tai pašā gadā Jelgavas latviešu biedrība izdeva viņa savākto tautas pasaku un teiku krājumu. 1895—97 tautskolotājs Dagestanā, tad līdz 1921. g. bibliotēkārs un ierēdnis Baku apkaimē. Nodibināja un vadīja apgādu Dzirciemnieki (1908—14), kas laida klajā ap 60 vērtīgu grāmatu un ievērojami atbalstīja vairākus latviešu rakstniekus — 1905. g. trimdniekus. Būdams materiāli labi situēts, Birznieks-Upītis daudz ceļoja pa Krieviju un Rietumeiropu, taču raibie iespaidi nav pametuši viņa darbos gandrīz nekādu pēdu: kā ģeografiski, tā psiholoģiski tie parasti saistās tikai ar Latviju un Kaukazu. 1921. g. viņš atgriezās dzimtenē un apmetās Rīgā, kur sākumā pārzināja pilsētas bibliotēkas, tad saņēma pensiju. Politiski visu mūžu simpatizēja kreisam virzienam, tādēļ oficiāli atzīts un pat godināts arī okupētajā Latvijā pēc 1944. g. Literārā tradīcijā daudzi pavedieni saista Birznieku-Upīti ar Doku Ati, Pērsieti un Deglavu, taču viņš tos ilgi pārdzīvoja un modernāks par tiem tik-

lab darbu koncepcijā, kā tēlošanas paņēmienos. Viņu vairs nevaldzina patriarhālā laikmeta idille, sveša viņam didaktika un sentimentāla jūsma. Stingri reālistiskā pieejā, skaudri objektīvizētā attieksmē pret notikumiem un pārdzīvojumiem viņš rāda nelielas ikdienas drāmas, kuŗu sarežģījumus parasti nosaka drūms, nejēdzīgs liktenis un aklas nejaušības, kas pēkšņi satriec vai sagandē cilvēku dzīvi. Noskaņa skumja, bieži bezcerīga, bet autors sargās to radīt vai spilgtināt ar nemākslinieciskiem līdzekļiem. Tā vibrē atmosfērā, pavīd asās, zīmīgās impresijās: „Sociālais posts nolīst skumjā rudens lietū, spulgo asarotās rūtīs un pil ritmiski no griestiem” (R. Klaustiņš). Savus varoņus Birznieks-Upītis necenšas individuālizēt — tie nepaceļas pāri pelēcīgās eksistences lēzenumam, reizēm paliek pat anonimi; tikai brīdī viņi parādās gaismas lokā, iemiesojot ciešanas un biedus, kas valda tiem apkārt — tumsā. Teiktais sevišķi attiecas uz ievērojamo grāmatu *Pelēkā akmeņa stāsti* (1914), kas iznākusi daudzos iespaidumos. Pelēkais akmens te simbolizē pašu autoru, kas vairās klaji stāstīt savas simpatijas un antipatijas, atrodas centrā, bet liekas nejutīgs un nesakustināms. Protams, šī distancēšanās ir fikcija, ko prasa rakstnieka iedaba: īstenībā viņš ne tikai redz un dzird visu, bet arī pārdzīvo un iekšēji dreb vairāk nekā dažs labs, kuŗa emocijas izpaužas priecīgās klaigās vai griezīgās žēlabās. Atzīmējami arī krājumi *Stāsti* (1900), *No rīta* (1912), *Pret vakaru* (1913), *Kaukaza kalnos* (1923). Ja necilais personāžs tur brīžiem nostādīts ārkārtējos apstākļos, tad tas darīts tikai mākslinieciskā efekta kāpināšanai, bet pašos šais ļaudīs neiezīmējas nekas ārkārtējs: aizvien tie reprezentē kādu vārdā neminētu kolektīvu un atkailina cilvēka spēcīgākās, nereti gluži primitīvās izjūtas. Kaukaza stāstos spilgts lokālais kolorīts un zināma tiesa etnografisku elementu. Valoda un izteiksme ļoti skaidra, teikums koncentrēts, kompozīcija nemākslota, bet bez plašākiem tehnisko problēmu risinājumiem. Kaukaza bibliotēkās strādājot, Birznieku-Upīti savaldzināja bērnu literatūra, un mūža otrā pusē viņš rosīgi pievērsās šim žanram gan oriģināldarbos, gan tulkojumos. Tajā iekļaujas arī viņa literārizētās autobiogrāfijas pirmās divas daļas — *Pastariņa dienas grāmata* un *Pastariņš skolā* (1923), kamēr *Pastariņš dzīvē* (1924), kur tēloti pieredzējumi Kaukazā, Persijā un citur, jau pārsniedz bērna uztveres robežas. 1923. g. iznāca *Nīnas pasaciņas*, vēlākie bērnu stāsti 20-os un 30-os gados parasti iepriekš publicēti *Mazajās Jaunības Tekās*, tad sakopotī grāmatās, no kuŗām jāpiemin *Vasara Līčos*, *Dzīves ceļos*, *Mūsu draugi* u.c. Autors teicami izprot kā lauku, tā pilsētas zēnu un meiteņu psīchi, skatījums šeit gaišāks nekā citos darbos, bieži paspīd pat klusināts humors. Stāstījums vienkāršs un īsts — bez samākslotās, uzbāzīgās naivitātes, ko daudzi autori ieskata par nepieciešamu, tiklīdz mēģina rakstīt bērniem. No Birznieka-Upīša tulkojumiem īpaši atzīmējamais leišu, lībiešu, igauņu, somu, slovaku u.c. tautu pasaku izlases.

Birznieks-Upītis pieder pie viengabalainākām personībām latviešu rakstnieku vidū, kas vienmēr darbojies noteiktā virzienā, netīkodams iespieties novados (piem., lirikā vai drāmā), kas viņam būtiski sveši. Turpretim L ī - g o t ņ u J ē k a b s gribējis būt gan stāstnieks, gan liriķis un drāmatiķis, lite-

rātūrzinātnieks, lietpratējs valodas jautājumos, sabiedriskās domas virzītājs publicistikā, bet rezultātā izsmidzinājis savas ne pārāk lielās spējas tā, ka tikai sevišķi laimīgos brīžos atbrīvojies no diletantisma. Līgotņu Jēkabs (J. Roze) dzimis 1874. g. 24. aprīlī Salgalē, mācījies pagasta un pēc tam ar pārtraukumiem Jelgavas pilsētas skolā, no kuŗas 1895. g. izslēgts par aktīvu pretestību pārkrieivotāju centieniem. Kā eksterns 1897. g. beidzis Jelgavas reālskolu, bija ierēdnis Kurzemes palātā un reizē *Latviešu Avīžu* redakcijas loceklis. 1906—07 emigrācijā Berlīnē, 1908—14 *Dzimtenes Vēstneša* literārās daļas vadītājs, 1. pasaules kara laikā bēgļu centrālkomitejas darbinieks Krievijā; piedalījās arī Nacionālās padomes darbā, ko vēlāk attēloja grāmatā *Latvijas valsts dibināšana* (1925). Pēc kara vairāku žurnālu redaktors, ģimnazijas skolotājs, valdes loceklis dažādās organizācijās. 1941. g. deportēts uz Krieviju. Līgotņu Jēkaba liriskā un episkā dzeja iznākusi krājumos *Rozes un ērkšķi* (1903), *Pusdienas tveicē* (1904), *Kur druvas līgo* (1908), *Zelta stati* (1923), *Klau, kā papeles dreb* (1931). Sākdams ar sociālistiski iekrāsotiem sabiedriskiem motīviem, viņš pamazām pārvērtās jūsmīgā pozitivistā, kas diezgan nodeldētos poētiskos priekšstatos slavināja dzīvību, dabu, mīlestību. Īpatāka skaņa dažiem elegiskiem dzejoļiem, kur autors it kā gadskārtu perspektīvā atskatās uz savu mūžu un atsevišķiem tā momentiem. Balādes un īsās poēmas veltītas seniem un neseniem vēsturiskiem notikumiem vai personām, bieži sparīgas un labi iecerētas, taču allaž tās maitā trūcīgā tehnika, banālā izteiksme un, tāpat kā lirikā, aklā fantazija. Epikā Līgotņu Jēkaba galvenais paraugs bijis Blaumanis, un stāsts *Jaunie Indrāni* pat tieši atvasināts no Blaumaņa lugas metiem. Kā še, tā citur autors diemžēl pārāk padevis soģa un morālizētāja tendencēm. Labākais no viņa stāstiem *Reinholds Lencs*, kur visai ieturīgās ainās zīmēts šī „vētras un dziņu” vidzemnieka liktenis. Skatu lūgās *Bierantos* (1936), *Skolotāja meita* un *Mēs vai viņi* (abas 1937) asi nodalītas negatīvās un pozitīvās personas, pie kam pēdējās ievadrakstu stilā klāsta K. Ulmaņa autoritārās iekārtas ideoloģiju. Ap 40 gadu Līgotņu Jēkabs sniedza recenzijas par jaunām grāmatām. Gadsimta sākumā viņš kopā ar Jansonu un Jankavu piederēja pie skaļākajiem „šķiru mākslas” sludinātājiem, nesaudzīgi apkaŗoja dekadentus un rakstniekus, kas meklēja dziļākas individuālas atziņas. Vēlāk viņa uzskati mainījās, pieskaņojoties oficiāliem vai spēcīgāko sabiedrisko nogrupējumu viedokļiem. Sarakstījis arī vairākas literātūras vēstures, bet vērtīgākas par tām viņa monografijas par atsevišķiem latviešu rakstniekiem un publicistiem — īpaši V. Olavu, Vensku Edvartu un R. Kaudzīti. Līgotņu Jēkabs atdzejojis Ņekrasova liriku un tulkojis, gan no vācu valodas, skandināvu autorus — Ibsenu, Sēderbergu; izdevis antoloģijas *Dzeja* (1922), *Dzīves ziedonī* (1926).

Arī Antons Birkerts nozīmīgākās pēdas atstājis literātūras un kultūras vēsturē. Te sevišķi jāatzīmē viņa monografijas *Garlībs Merķelis dzīvē un darbā* (1924), *Krišjānis Valdemārs un viņa centieni* (1925) un ilggadīgo pētījumu rezultāts *Latviešu intelliģence savās cīņās un gaitās* (I-II, 1927). Plašus apcerējumus viņš veltījis Biezbārdim, J. Alunānam, Blaumanim, Skalbem un visvairāk Rainim; sniedzis bibliogrāfiskas piezīmes un komentārus

Raiņa kopotiem rakstiem, rosīgi piedalījies viņa atstāto manuskriptu sakārtošanā un publicēšanā. Birkerta agrīnajās apcerēs manāma marksistisko dogmu ietekme; brieduma gados viņš atrada patstāvīgāku pieeju, vērtējot literārās parādības objektīvi zīmētā kultūrvēsturiskā fonā. Sarakstījis veselu virkni skolas grāmatu, izdevis chrestomatijas, samērā plaši darbojies arī žurnālistikā. Daiļliterātūrā reprezentējies tiklab ar liriku, kā epiku. Viņa dzejoļi iznākuši krājumos *Zem dzimtenes pelēkās debess* (1907), *Ziedoņa balsis* (1910) un *Dzīvības dārzos* (1924). Pirmajā dominē sociāli motīvi, aizguvumi no Veidenbauma un Raiņa, programmatisks pesimisms un optimisms; abos pārējos autors kļuvis intimāks un personīgāks, taču savus pārdzīvojumus un atziņas nav spējis ievēidot spilgtākos dzejas tēlos. Zināmu populāritāti Birkertam sagādāja romāns *Pedagogi* (1907), kur ironiskā noskaņā tēlota mazpilsētas skolotāju sabiedrība. Viņa skices un stāsti sakopoti grāmatās *Manas meitenes* (1907), *Dzīves degpunktā* (1910) un *Pārvērtības* (1924). Te, tāpat kā romānā, dažas savdabīgas psiholoģiskas nianses un zīmīga impresionistiskā tēlošanas maniere. Birkerts dzimis 1876. g. 3. aprīlī Jaunsvirlaukā, mācījies Jelgavas pilsētas skolā, bijis ierēdnis, skolotājs, žurnālists Latvijā un Krievijā, 1920—26 studējis pedagogiju un filoloģiju Latvijas Universitātē; arī pēc 1944. g. dzīvo Rīgā un joprojām kārto Raiņa literāro mantojumu. Viņa brālis Pēteris Birkerts (dz. 1881) interesējies par psiholoģiju, aistētiku un folkloru, bet viņa darbi ne vienmēr iztur zinātnisku kritiku, lai gan tajos iestrādāts ļoti daudz svarīga materiāla. Šeit jāpiemin *Daiļradīšanas psiholoģija* (I 1922, II 1925), *Ievads latvju tautas prātniecībā* (1937), kuŗa vērtīgākajā daļā autors, balstīdamies uz dainām, pasakām, sakāmvārdiem un anekdotiem, sistematizē tautas uzskatus par gudrību, un *Latvju tautas gudrība* (I-II, 1937), kas ietver pētījumus par laimes problēmu un darbu tautas tradīciju atspoguļojumā. Vācis, sakārtojis un izdevis folkloras materiālus: *Latviešu sakāmvārdi un parunas*, *Latvju tautas mīklas* (abi 1927, kārtoti kopā ar sievu M. Birkerti) un *Latvju tautas anekdotes* (I-IV, 1929—30).

Andrejs Upītis dzimis 1877. g. 4. decembrī Skrīveņos, 1888—94 mācījies pagasta skolā pie rakstnieka J. Purapuķes. 1896. g. izturējis tautskolotāja pārbaudījumu, strādāja Mangaļos un Rīgā. 1908. g. atgriezās dzimtajā pusē un nodevās tikai rakstniecībai. 1. pasaules kara laikā piedzīvoja daudz pārmaiņu, klīda pa Latviju un Krieviju, 1917—19 sadarbojās ar boļševikiem un pirmās padomju okupācijas varas laikā bija izglītības komisāriāta mākslas nodaļas vadītājs Rīgā. Šai varai sabrūkot, aizbēga uz Maskavu, bet 1920. g. sākumā pārradās Latvijā un pavadīja dažus mēnešus apcietinājumā. Satversmes sapulces amnestēts, dzīvoja gan Rīgā, gan Skrīveņos; 1924—34 kreisā mēnešraksta *Domas* faktiskais redaktors. 1940. g. atkal pievienojās boļševikiem, bija Višinska viltus saeimas deputāts un loceklis delegācijā, kas Maskavā prasīja Latvijas inkorporāciju Padomju Savienībā. 1941. g. jūnijā atkāpās līdz ar krievu okupantiem un kopā ar tiem atgriezās 1944. g. rudenī. Pēc tam dažādi godināts: izsludināts par „tautas rakstnieku”, apbalvots ar Staļina prēmijām, iecelts par profesoru, „ievēlēts” Augstākajā padomē u.t.t. Kļūdams

par neatkarīgās valsts nodevēju, Upītis okupētajā Latvijā nodrošinājis sev tādu stāvokli, ka var atļauties publicēt arī pa darbam, kas ne gluži saskan ar oficiālajiem boļševistiskā diletantisma noteikumiem. Literāro gaitu viņš sāka 1898. g. kā Purapuķes un vēlāk Andr. Niedras epigonis, bet ap 1905. g. aizrāvās ar sociālismu politikā un naturālismu literatūrā, kas turpmāk iekļāvās viņa jaunradē kā pamatstrāvas. Ražībā Upītis var sacensties ar veco Dinsbergi, un viņa kopotie raksti (24 sējumi, katrā ap 900 lpp.) aptver it visus literāros žanrus. Galvenā nozīme viņa romāniem, stāstiem un novelēm. Visus autoram raksturīgos vaibstus atklāj plašā romānu sērija par Robežnieku dzimtas likteņiem: *Jauni avoti* (1909), *Zīda tīklā* (1912), *Ziemeļu vējš* (1921), *Jāņa Robežnieka pārnākšana* (1932), *Jāņa Robežnieka nāve* (1933), kur iepludināta arī laba tiesa autobiografisku elementu. Upītis tēlo patriarchyālās iekārtas sabrukumu un dažādos ceļus, kuŗos izklīst jaunā paaudze. Viņa simpatijas, bez šaubām, pieder „apzinīgajiem” proletāriešiem, Marksa mācības aizstāvjiem un iedzīvinātājiem, taču tie veidoti bāli un schēmatiski, kas labi saprotams, jo Upīša īstā iedaba izteicas nirdzīgā smīnā un nīgrā, lai gan bieži atjautīgā ironijā. Tādā pieejā tvertas ļaužu kategorijas, ko autors vērtē negatīvi — turīgie pilsoņi, nacionālisti un, it sevišķi, sociālistiskās kustības renegāti. To zīmējums pa laikam tendenciozs, pārspilēts, subjektīvi netaisns, bet reizē tajā pavīd arī meistarīgi vilcieni. Blakus minētajiem, te vēl atzīmējami romāni *Pēdējais latvietis* (1913), *Zelts* (1914), *Renegāti* (1922), *Pa varavīksnes tiltu* (1927) u.c. Ētisku vērtību sairuma process kaŗa apstākļos rādīts romānā *Pērkona pievārtē* (1922), bet tā 1. daļā spilgti Kurzemes bēgļu tēlojumi. Fābulu Upītis risina veikli, turpretim stila problēmām veltījis maz vērības un brīžiem ieslīgst pat feļetonismā. Pie mākslinieciskajā formā gatavākiem viņa darbiem pieder vēsturiskais romāns *Pirmā nakts* (1937) un „nelaimes putna” Oļģerta Kurmjā dzīves stāsts *Smaidošā laŗa* (1937) ar turpinājumu *Māsas Ģertrūdes noslēpums* (1939). Pēdējos, boļševistiskā režīma cildinātos un godalgotos romānos *Zaļā zeme* (1946) un *Plaisas mākoņos* (1950) autoram ierastā tendence vēl tīši atkailināta un primitīvizēta. Jau agrāk viņš mīlēja tīri fizioloģisku momentu aprakstus; še tie jo spēcīgāk vairojušies tādēļ, ka „sociālistiskā reālisma” likumi aizliedz nopietnu psiholoģisku analīzi. Upītis publicējis vairāk nekā 10 stāstu un noveļu krājumu, no kuŗiem jāmin *Nemiers* (1912), *Atkusnī* (1919), *Vēju kauja* (1920), *Skaidas atvarā* (1921), *Kailā dzīvība* (1926), *Stāsti par mācītājiem* (1930). Kvalitatīvi tie pārspēj romānus, jo izteiksmē bagātāki, vairāk koncentrēti un noapaļoti. Siŗeti svārstās plašā amplitūdā no latviešu zemnieku, strādnieku, ierēdņu, mākslinieku dzīves līdz Romas vergu, Venēcijas dodžu un franču revolūcionāru tēlojumiem. No Upīša daudzajām lugām izcilākās divas vēsturiskās traģēdijas: *Mirabo* (1926) un *Žanna d'Ark* (1930), kur rūpīgās studijās savāktais materiāls ievēdīts spilgtos tēlos un situācijās, lai gan — kā daždien — netrūkst arī naturālistisku sabiezīnājumu. Ļoti populāras savā laikā bija komēdijas *Peldētāja Zuzanna* (1922) un *Kaiŗas lidojums* (1926). Upīša lirika iznākusi krājumā *Māzas drāmas* (1911), kur, pretēji nekā epikā, valda sapņaina iejūsma un ti-

kai retumis pazib skepse vai programmatiskas marksisma ieskaņas, kas pieauga vēlākos gados. Visu mūžu Upītis darbojies kritikā un literātūrvēsturē, kur viņa paraugs un skolotājs bijis J. Jansons. Viņa uztvere asa un kritiskais intelekts neapšaubāms, taču literāro parādību vērtējums vienpusīgs un aistētiskas izpratne šaura. Reizē nav noliedzams, ka prozas mākslu, sevišķi reālistiskā virziena darbus, viņš pazīst teicami un tās iztulkojumos sniedzis atziņas, kas rāda tiklab studijās, kā personīgā rakstnieka pieredzē iemantotu erudīciju. Daļa Upīša apcerējumu sakopota grāmatā *Studijas un kritikas* (I-II, 1910—12), bet visskaidrāk viņa viedokli atspoguļo *Latviešu jaunākās rakstniecības vēsture* (1911 un 1921). Kompilātīva *Romāna vēsture* (1941) un kopā ar R. Egli sarakstītā *Pasaules rakstniecības vēsture* (1932—34). Savā nemitīgajā ražībā Upītis spējis vēl atlicināt laiku arī tulkojumiem, kuŗu vidū jāatzīmē Gogoļa *Revidents*, P. Heizes noveles, H. Manna un Žila Verna romāni.

Ap žurnālu *Domās* (1911—15), kur Upītis bija redakcijas loceklis, un viņa rediģēto, bet Birznieka-Upīša izdoto almanachu *Vārds* (I-II, 1912—13) pulcējās vēl vairāki citi talantīgi, bet dialektiskā materiālista inficēti kritiķi. Vilis Dermanis, dzimis 1875. g., aktīvi piedalījies 1905. g. revolūcijā, emigrējis uz Ameriku, tad atgriezies Latvijā un no sociāldemokrata pārvērties fanātiskā boļševikā, 1923. g. tika izraidīts uz „sapņu zemi” Padomju Krieviju, kur 1937. g. arestēts kā trockists un, domājams, aizgājis bojā. Dermaņa pirmie apcerējumi — par pesimismu latviešu dzejā, Ed. Veidenbaumu, latviešu oriģināldrāmu u. t. t., kas 1901—04 publicēti pilsoniskos izdevumos, apliecina nopietnu iedziļināšanos iztirzājamā problēmā un jaunrades psiholoģijā, lai gan sekots arī šķiru cīņas doktrīnām. Noteiktu pārsvaru tās gūst *Domās* iespīestajā darbā *Modernais proletāriāts un māksla* (1913), kur noraidīti Tēna uzskati un uzsvērts, ka māksla atspoguļojot idejas un ideālus, kas izaug no sabiedriskām resp. šķiru attiecībām. Līdzīgā pieejā literātūrai kā socioloģiskam faktoram tuvojās Vilis Knoriņš (1890—1937) prāvā skaitā recenziju un apcerējumu (par Aspazijas liriku, saturu un formu, moderno pilsētas dzeju u. c.). Pēc 1. pasaules kara viņš dzīvoja Krievijā un politbiroja uzdevumā rakstīja boļševiku partijas vēstures „īso kursu”, ko Staļins ar labojumiem un papildinājumiem pieņēma, bet autoru pavēlēja „nolikvidēt”. Jānis Bērziņš, rakstījis arī ar Ziemeļa pseudonimu, pa daļai turpināja J. Asara tradīciju, sniedzot lietpratīgas apceres par cittautu rakstniekiem — H. Kleistu, A. Fransu, E. Verharnu, franču jauno literātūru u. t. t. Dzimis 1881. g., 1908—14 studēja Parīzē, 1919. g. bija izglītības komisārs Stučkas ķiparu valdībā, 1921—25 padomju diplomats Londonā un Vīnē, pēc tam pazudis bez vēsts. Antons Krauja (A. Balodis) kopš 1912. g. *Domās* un *Vārdā*, bet pēc kara *Ritumā* plaši apcerējis Raiņa darbus, gan bieži ieslīgdams tādā pašā galējībā kā daži Dantes komentātori, t. i. meklējis simbolus un allegorijas katrā dzejas rindā vai pat vārdā. Rezultātā radies, piem., secinājums, ka arī Raiņa mīlestības lirika uzskatāma par sabiedrisku allegoriju. Krauja (dz. 1880) darbojās Latvijas diplomatiskajā dienestā, 1928—31 bija ārlietu ministrs, 1941. g. aizvests uz Krieviju.

Rakstniecībai kopš 1892. g. daļu brīvā laika veltījis ievērojamais grāmatu izdevējs Ansis Gulbis (1873—1936). Viņa stāstos, kas iznākuši krājumā *Diemvidi* (1923), tēlota lauku un pilsētu sadzīve, akcentējot ētiskus momentus. Autobiografiskajos romānos *Oļģerts Silarājs* (1921) un *Pēc simts gadiem* (1922) ietverti ne tikai personīgi pārdzīvojumi un pieredzes, bet tie vēstī arī par latviešu inteliģences veidošanos un cīņām gadsimta sākumā. Triloģijā *Fantasti* (1924), *Fantastu mantojums* (1925) un *Zigfrīds* (1929), allaž turoties vēsturiskās īstenības robežās, rādīts Latvijas valsts tapšanas laiks, turpretim romānos *Jaunā valsts* (1932) un *Druvā un kaķā* (1934) autors ietiecas utopijas joslā. Pēdējā romāna beigu vārdi: „Lai svētīts ir darbs!” izteic Gulbja sacerējumu spilgtāko vadmotīvu. Viņš rakstījis arī lugas — *Kaspars un Biruta* (1919), *Avantūrists* (1927), *Skolmeistari* (1933) u. c. Savu apgādu Gulbis nodibināja 1903. g., un jau priekš 1. pasaules kara tas ar Universālo bibliotēku Raiņa redakcijā (1911—14 iznāca 178 nr.), Gētes rakstiem Raiņa un Aspazijas tulkojumā, Merķeļa, Pumpura, Pērsieša u. c. darbu izdevumiem kļuva par pirmo lielo pasākumu latviešu grāmatniecībā, kas balstījās uz noteiktiem idejiskiem pamatiem. Pēc kara Gulbis izdeva veselu virkni kopotu rakstu un jaunu oriģināldarbu, latviešu autorus svešās valodās, zinātniskas grāmatas, *Latviešu konversācijas vārdnīcu*. Viņš nodrošināja vai atvieglināja eksistenci labai tiesai rakstnieku un tādā kārtā spēcīgi sekmēja latviešu literatūras attīstību. Otrs pazīstamais izdevējs Andrejs Jesens (dz. 1873) sarakstījis vairākus populārzinātniskus darbus, no kuriem atzīmējama *Kultūras vēsture* (1906), bet sevišķi nopelni viņam kā jaunatnes literatūras veicinātājam un žurnāla *Jaunības Tekas* (1910—15 un 1920—30) redaktoram. Šī illūstrētā mēnešraksta saturs bija teicami izsvērts un līdzsvarots: tajā parādījās Raiņa, Aspazijas, Saulieša, Jaunsudrabiņa, Plūdoņa, Birnieka-Upīša stāstu un dzejoļu pirmpublicācijas; piemēroti cittautu klasiķu un modernistu tulkojumi, ceļojumu apraksti, tehnikas problēmu iztirzājumi, recenzijas par jaunatnei ieteicamām grāmatām. Jesens izdeva un rediģēja arī *Mazās Jaunības Tekas* (1924—35). Abi tie ir līdz šim izcilākie latviešu jaunatnes un bērnu žurnāli. Jesena apgāda publicētās jaunatnes rakstu sērijas (Mazajiem lasītājiem, Jaunības bibliotēka) aptver vairākus simtus grāmatu.

Līnards Laicēns, viens no pēdējiem Blaumaņa „audžu dēliem”, veidojies asās pārvērtībās un lūzumos, ko ietekmējuši tiklab politiski faktori, kā viņa nemierīgais, sangvīniskais temperaments. Viņš dzimis 1883. g. 15. novembrī Jaunrozēs pagastā, 1897. g. beidzis Apes pagastskolu, strādājis par dārziņu un, pašmācības ceļā sagatavojies, 1905. g. ieguvis tautskolotāja tiesības. Piedalījies revolūcijā, bēguļojis, 1906—07 uzturējies Somijā, tad arestēts un sodīts ar diviem gadiem cietumā (1909—11). Vēlāk darbojās Kurzemes laikrakstos, 1913—16 klausījās lekcijas Šaņavska universitātē Maskavā; bēgļu aprūpes darbā iepazinās ar A. Ķeniņu un Falliju, kuŗu ietekmē kļuva par dedzīgu nacionālistu un propagandēja Latvijas autonomiju Krievijas federācijā. 1917—18 skolotājs Valmierā, tad pārnāca uz Rīgu. Šai posmā, apm. līdz 1922. g., radušies visi mākslinieciski nozīmīgākie Laicēna darbi. Pirma-

jos dzejoļu krājumos *Kvēle* (1907) un *Pilsētā un laukā* (1913) viņu visvairāk rosina lauku dabas un dzīves vērojumi, turpretim pilsētā saskatīts ideālisma trūkums un sociāli ļaunumi, kas kritizēti individuālista pieejā. Teiktais attiecināms arī uz stāstu krājumiem *Vēji un aizvēji* (1912) un *Malienā* (1913), kur reljefo, gleznaino tēlojumu bieži piesātina smalkjūtīgs humors. Kā pilnīgi nobriedis mākslinieks Laicēns parādās stāstos, kas ievietoti grāmatās *Ieslēgtie* (1918) un *Laterna tumsā* (1919), un miniatūrās *Mimozu zari* (1920). Pa daļai te vērojama attīstība, ko pats autors apzīmē vārdiem: „Emigrantiskās dzīves raksturs un jaunākā krievu literatūra (sevišķi Bņusovs) novadīja pie individuālistiski simbolistiska mākslas uzskata.” No otras puses, vietām jau manāms arī šī uzskata tiešais pretmets — kolektīvisms, taču idejiskā neskaid-rība nav Laicēnu kavējusi nopietni risināt formas problēmas un rezultātā ra-dušies darbi, kuŗos valdzina tiklab dzīvā, vērīgā uztvere, kā cietnējais un koncentrētais stils. Še iederas arī autobiografiskā romāna *Emigrants* (1926), īstenībā stāstu triloģijas, pirmās divas daļas *Vitolds Vitums* (1914, iespiests grāmatā *Ieslēgtie*) un *Bula vasara* (1918), kamēr trešajā daļā mākslinieciskā patiesība kalpināta tezei: „Personas vērtība ceļas kolektīvā darbā uz noteiktu sabiedrisku mērķi.” Ceļa jūtīs Laicēns stāv dzejoļu krājumā *Karavāne* (1920). Gribēdams būt kolektīvissts, viņš dziļākajā būtībā ir egocentriķis, kas savu personību izjūt kā visas eksistences degpunktu. Savdabīgi niansēts lirisms mainās ar kailām, aģitatoriskām frazēm, saskaldītu poētisku priekšstatu apvienojums labākajos dzejoļos rada negaidītus telpiskus efektus. Vairāk noskaņots austrumnieciskā manierē stilizētais mīlestības lirikas krājums *Ho-Tai* (1922). Jau agrāk atteicies no nacionāldemokratiskās ideoloģijas, Laicēns 20-to gadu sākumā galīgi piebiedrojās komunistiem, kopš 1922. g. vairākkārt bija apcietināts, 1928—31 vadīja žurnālu *Kreisā Fronte*, 1928—32 saeimas deputāts galēji kreisajā spārnā. Šai periodā viņš rakstīja, kā pats izsakās, „ar nesaudzību, nežēlību un pat bezkaunību”, aizvien vairāk atteikdamies no mākslinieciskiem uzdevumiem par labu propagandai. Teorētiski viņš savus nolūkus formulējis brošūrā *Dzejas principi* (1923), praktiski tie iemiesojušies stāstos *Mēbelīgā Rīga* (1923), *Kameras* (1929), romānā *Kliedzošie korpusi* (1930), dzejoļos *Berlīne* un *Semafors* (abi 1924), *Āziāts* (1929) u.c. Zināma objektīva vērtība vienīgi stāstu krājumiem *Attaisnotie* (1920) un *Skaistā Italija* (1925), lai gan arī tos maitā pieņēmums, ka „proletāriskais stils” prasa jēlības. 1932. g. Laicēns devās uz Padomju Savienību, kur publicēja vēl stāstus *Portfelis un valgs* (1934) un dažus citus kaili tendenciozus darbus, bet 1937. g. tika apcietināts un izsūtīts uz 10 gadiem spaidu darbos, kur, jādōmā, gājis bojā. Blakus nekomunistiskā posma lirikai un epikai paliekama nozīme viņa veiktajam somu eposa *Kalevala* tulkojumam.

1905. g. revolūcionārs Mākonis (Jēkabs Kalniņš, 1879—1918) ilgus gadus (1907—17) bija ieslodzīts Jelgavas, pēc tam Smoļenskas cietumā; atbrīvots devās uz Sibīriju un mira pašnāvībā. Viņa lirika dokumentē cietumnieka pārdzīvojumus; stāstos drūmas zemnieku un lauku strādnieku dzīves ainas, bet gaišākā noskaņā tēloti latviešu kolonisti Dienvidkrievijā. Mākoņa

darbi izkaisīti periodikā. Augusts Melnalksnis (1876—1944), par revolūcionāru aktivitāti izsūtīts uz Sibiriju, rosīgi nodevās žurnālistikai un tulkošanai; atgriezās 1917. g. un darbojās sabiedriskos amatos Valmierā, vēlāk Rīgā. Bēgļu psiķes vibrācijas visai zīmīgi uztvertas skicēs *Cerību un gaidu rītā* (1912), vienkārši un iejutīgi atmiņu tēlojumi *Mani puikas gadi* (1934). Rakstījis arī lugas — *Kam vara, kam viltus* (1908), kas risinās Manaseina revīzijas laikā un tika konfiscēta pēc vācu baronu pieprasījuma, *Migā* (1911), *Atbals taigā* (1918) u.c. Lielāka nozīme Melnalkšņa grāmatai par latviešu kolonijām Sibīrijā (1918) un dzimtenes aprakstu sērijai — *Dzimtā zeme* (1921), *Mazsalaca* (1927), *Rūjiena* (1928) u.t.t. Faktiem bagāts viņa sarakstītais *Vadonis pa rakstnieku, mākslinieku, zinātnieku un kultūras darbinieku šūpuļa vietām* (1931), kam pievienota speciāla karte. No 1907. līdz 1917. g. Sibīrijā bija nometināts Juris Kosa (dz. 1878), kas literāro darbu iesāka 1900. g. ar humoreskām Purapuķes garā, bet lielāku īpatnību parādīja, tēlojot trāģiskus momentus lauku ļaužu dzīvē. Dziļa baiguma un šausmu apzīmogots stāsts par soda ekspedīcijas varmācībām 1905. g. revolūcijas pēclaiķā ir *Naktij uznākot* (1923). Kosas epika daļēji sakopota grāmatās *Kad Laima iet garām* (1933), *Rīta krēslā* (1934) un *Pusdienas karstumā* (1935). Viņa personāžs samērā daudzpusīgs — grūtos apstākļos auguši bērni, zemnieki, strādnieki, inteliģence, revolūcionāri, bēgļi. Vērojams, ka autors seko noteiktiem ideāliem, reizēm pat pādidaktiskiem mērķiem (pats ilgi bijis skolotājs). Tas viņa stāstiem piešķir mazliet didaktisku nokrāsu un psiholoģisko motīvāciju liek vietām aizstāt ar idejai pielāgotiem konstatējumiem, taču smagnējam, reālistiskam tēlojumam netrūkst sava īpatnēja akcenta. Jānis Kļaviņš (dz. 1876) devās 1915. g. uz Kaukazu un pēc tam Latvijā vairs nav atgriezies. Viņš iesāka ar rezignētu liriku *Dzelmē* un *Staros*, bet populārs kļuva ar komēdiju *Velna skuķis* (1906), kas daudz izrādīta uz lauku skatuvēm. Stāstos tēlojis vecās un jaunās paaudzes uzskatu pretišķības, ideālistiski noskaņotus mīlētājus un dzīves jēgas meklētājus, kas parasti viņas un iet bojā pašnāvībā, soda ekspedīcijas dienas u.t.t. Šie stāsti iznākuši grāmatās *Pie dzīves ziedokļa* (1910), *Dzīves mirklī* (1912), *Pirmie vilņi* un *Laika varā* (abas 1913). Ar pseudonimu Asmas Jancis sniedzis prāvu tiesu feļetonu. Jānis Gulbis (J. Bullis, 1885—1917) ieguva laikmetīgu popularitāti ar nepretenciozu liriku, kas bija veltīta 1905. g. notikumiem un reakcijas upuru piemiņai. Tā sakopota krājums *Nemiera stundās* (1906), *Dzimtenes mežos* (1907), *Pēc negaisa* (1909) un *Magones* (1912). Pats Gulbis bija tiesāts par revolūcionāru darbību, izsūtīts, izbēdzis un atgriezies Latvijā, bet 1916. g. devās uz Kaukazu, kur mira. Rakstījis arī liriskus tēlojumus, kas motīvos un noskaņā piekļaujas dzejoļiem. Zīmīgākie Gulbja darbi publicēti izlasē *Vētras atbals* (1926).

Kārlis Ieviņš dzimis 1888. g. 10. martā Džūkstē, beidzis pagasta skolu un, strādādams tēva mājās, pašmācības ceļā sagatavojies tautskolotāja pārbaudījumam, ko izturējis 1907. g. Rīgā. Līdz 1914. g. skolotājs Jaunpilī, tad bēgļu gaitās Ukrainā, Kaukazā, Turkestanā, bet 1916—21 Zviedrijā, kur va-

dīja latviešu informācijas biroju un kādu laiku veica Latvijas konsula pienākumus. Pēc tam dzīvoja pārmaiņus Džūkstē, Rīgā un ārzemēs, visvairāk Zviedrijā. Turp devās arī sarkanarmijas iebrukuma dienā, 1940. g. 17. jūnijā, un apmetās Vībijas mācītājmuižā pie Vretstorpas, kur nodarbojas ar literātūru, glezniecību un mājamatniecību. Stingri norobežodamies no literārām strāvām un rakstnieku nogrupējumiem, Ieviņš aizvien gājis savrupu ceļu un ilgstošā pieredzē izveidojis sev īpatnēju normu pasauli, ko iemiesojis savos darbos ar kaislu aizrautību un lielu konsekvenci. Pirmajā dzejoļu krājumā *Meklētāja dziesmas* (1912) idejiskās problēmas gan jau izvirzījušās, taču to risinājumi pagaist jūsmā, ilgās vai rezignācijā. Idilliskajā ciklā *Latvijas vasara* (1923) autors, no svešuma mājās pārnācis, spilgti izceļ faktoros, kas viņam ļāvuši sasniegt iekšēju harmoniju: kopību ar Latvijas dabu, intīmu saistību ar latviešu „zemes rūķa” pozitīvo dzīves ziņu, ideālu mīlestības pārdzīvojumu. Krājumā *Apskaidrošanās* (1937) tam vēl pievienojas spēcīgas reliģiskas ieskaņas, bet, no otras puses, kvēls un brīžiem pat nesavaldīgs naidis pret pilsētu, kas personificēta kā „rijīgs krokodīls” un „utu tirgus”. Ieviņa lirika konkrēta un gleznaina, bet pants vaļīgs un dzejiskie priekšstati ne vienmēr gaumīgi izvērtēti. Viņa epika iezīmē 19. gs. otrā pusē iedibinātā zemnieku un t.s. tautas stāsta moderno fazi, kam visvairāk tradicionālu sakaru ar Apsīšu Jēkaba un Saulieša darbiem. No Ieviņa stāstiem sevišķi jāatzīmē *Mežrozītes mīlestība*, *Mežābeles koka kastīte*, *Vecā Lukņa nauda*, *Guntis un Daila*, *Asiņainā nauda*, *Grēcīgie svētceļnieki* (visi izdoti 1926) un sakopojums *Dvēseļu nemiers* (1938). Tos raksturo reālistisks tēlojums un reizē subjektīvs, sapņains lirisms, ko rada mīlestības skurbums un panteistiskas dabas izjūtas. Tomēr ieskaņas arī disonances: pieskaņoties iemīļoto ideālistu un šķīstās sirds varoņu pretstatam — varmākām, intrigantiem, valoda zaudē lirisko nokrāsu un reizēm sabiezē asi naturālistiskos akcentos. Ar tādiem autors nav skopojies savā populārākajā darbā — romānā *Putras Dauķis* (1930), kur plašā lauku sadzīves fonā tēlots ārkārtīgi vītāls, bet negatīvs tips — viltīgs, baudkārs saimnieks, kam „mērķis attaisno līdzekļus”, lai iegūtu noteicēja lomu pagastā. To izkarojis, viņš ar saviem draugiem un līdzskrējējiem saindē dzīvi visā apkārtnē. Romānā netrūkst pārspilējumu, taču Putras Dauķis zīmēts tik spilgti un tik bagāts kolektīvām īpašībām, ka kļuvis par sugas vārdu. Tos pašus notikumus citā aspektā Ieviņš vēlreiz tēlojis romānā *Medulājs* (1930—33), centrālā vietā izvirzīdams „tīro, ideālo latvju zemnieku”. Tas teicami atspoguļo autora sabiedriskos un ētiskos uzskatus, bet nav sakausēts istā mākslinieciskā vienībā. No citiem Ieviņa romāniem jāatzīmē *Sievietes meklēšana* (1926), *Cīņa ar sievieti* (1936), *Pie teiksmotā ezera* (1938), *Sidraba bērzs* (1948). Īpatnēja vieta latviešu rakstniecībā gaŗajam „spoku stāstam” *Dvēseļu rēgi Zvaigžņu kalnā* (1939). Plašs informatīvs materiāls Ieviņa apcerējumos par zviedru un veco ziemeļnieku literātūru. Mazāka nozīme viņa drāmatiskajiem darbiem — *Putras Dauķa precības* (1927), *Māte un meitas* (1928) u.c.

M ā r t i ņ š L i e p a (1874—1953) daudz rakstījis par pāidagoģiskiem jautājumiem, 1922—24 rediģējis laikrakstu *Mūsu Nākotne*, 1924—34 žurnālu

Nākotnes Spēks, vadījis *Jaunāko Ziņu* paidagoģisko pielikumu. 1906—17 dzīvoja kā emigrants Kopenhāgenā, 1919—20 bija tur Latvijas diplomatiskais pārstāvis. Dānijā atgriezās 2. pasaules kara beigās un šai „otrā dzimtenē” arī mira. Liepa sniedzis romānu *Viršājos* (1913) un virkni stāstu periodikā, bet viņa darbi palikuši grāmatās neizdoti. Sīki, ar protokolisku rūpību un asu psihologa skatu viņš tēlo ikdienišķu ļaužu drūmos likteņus — visbiežāk vēlīgo ciņu par labāku eksistenci. Savdabīgs viņa sarkasms un rūgtā ironija, personīgi īpats, lai gan smags un neviengabalains arī stils. Skolotājs *Fricis Jansons* (dz. 1875) reālistiskos stāstos, no kuņiem tikai maza daļa izdota grāmatā *Viļņiem šalcot* (1913), tēlojis neparastus, brīžiem patoloģiskus raksturus un ārkārtējas, drāmatiski kāpinātas situācijas. Nozīmīgāki viņa bērnu stāsti, kas pēc 1. pasaules kara iespiesti galvenajos jaunatnes žurnālos un vēlāk sakopoti krājumos *Mazie ļaudis un viņu darbi*, *Žanīte*, *Brīnumu zemē*, *Kad Puteņu tēvs līksmojas* u.c. Tie vienkārši un iejutīgi; paidagoģiskie un mākslinieciski nolūki veiksmīgi sintezēti. *Arveds Smilga* (1879—1947) studējis Rīgā, Jēnā, Minchenē, bijis skolotājs, žurnālists, 1934—40 radiofona direktors; mira emigrācijā Vācijā. Tiklab dzejoļu krājumā *Aiz zaļā kalna* (1909), kā skiēcēs *Aizsniguši ceļi* (1912) un *Siluetes* (1920) viņš ir kautrs, kluss, romantiski noskaņots miniatūrists, kas mīl ēnas un nianses, prot mākslinieciski apaugļot pat niecīgus pārdzīvojumus un gluži necilus notikumus. Bija Poruka un Saulieša draugs, par kuņiem atstājis interesantas atmiņas. Līdzīgi Smilgam, literāro virzienu attīstībā un konfliktos vienmēr nomaļus palicis *Jānis Vainovskis* (dz. 1887), kuņa dzejoļu krājumos *Kad asinis sapņo, kad asinis mostas* (1910) un *Gājējs* (1923) dominē vientuļnieka nemiers un klusināta jūsma, kas bieži mainās ar vēsu skepsi un elegiskām noskaņām. Stāstos, kas iznākuši krājumos *Visos vējos* (1921), *Bez varoņiem* (1922), *Ēdenes dārzs* (1923) un *Atgriešanās* (1924), vietām smalki mīlestības psiholoģijas tēlojumi un neslēptas simpatijas ļaudīm, kam drosme sekot noteiktiem mērķiem un savai pārliecībai pat tad, ja tas prasa sāpīgu atsacīšanos no daudziem vilinājumiem. Ar Sukubura pseudonimu Vainovskis 20-os gados bieži rakstīja feļtonus; labākie sakopoti trijās grāmatiņās, no kuņām atzīmējama *Slotiņa* (1924). Feļtoniska nokrāsa arī viņa apm. 15 drāmatiskiem darbiem, kas nereti izrādīti uz lauku skatuvēm — piem., *Mūsu teļos mūsu nākotne* (1914) un *Čigānu deputāts* (1931). Vainovskis lielāko tiesu darbojies žurnālistikā; 30-os gados vadīja Latvju mākslas aģentūru. *Kārlis Kraujņš* (dz. 1879), kuņa pirmos soļus rakstniecībā atbalstīja Blaumanis, izmēģinājis dažādos žanros, bet nekur nav guvis sevišķu panākumu. Jāpieemin viņa stāstu krājums *Lāča smēde* (1933) un bērniības atmiņas *Zaļais pagalms* (1942), kas iederas jaunatnes literātūrā. Publicējis arī fābulas *Zīļu josta* (1926), monografiju *Apsīšu Jēkabs dzīvē un darbā* (1930), rakstījis parupjas joku lugas pieaugušiem un dažus diezgan simpatiskus viencēlienus bērniem. Kā feļtonists visvairāk pazīstams ar pseudonimu Rožmilis. *Skujis Frīdis* (Gotfrīds Milbergs, dz. 1886, deportēts uz Krieviju 1941) aktīvi darbojies politikā — bija saeimas deputāts, 1933—34 iekšlietu ministrs, taču

plaši nodevies arī rakstniecībai un laidis klajā pavisam ap 30 grāmatu. To vidū ir romāni — *Zem saules* (1912), *Zelta raktuvēs* (1923), *Sudrabota saule lec* (1924), *Uz tām prūšu robežām* (1937), dzejoļi, stāsti, komēdijas, feļetoni, taču allaž autors atrodas bīstami tuvu diletantisma robežām. Labākais viņa darbs ir jaunatnes romāns *Daugavas vanadzēns* (1926), kur spirtā patriotiskā noskaņā un samērā veikli fābulētā stāstījumā rādīti kāda zēna pieredzējumi Latvijas brīvības cīņu dienās.

No drāmatikājiem, kas sekoja Ād. Alunāna un Blaumaņa tradīcijai, pirmā vietā minams E d v a r t s V u l f s. Viņš dzimis 1886. g. 16. decembrī Platonē, beidzis Jelgavas reālskolu un studējis tirdzniecības zinātnes Rīgas politehniskā institūtā. Strādāja Rīgas krievu un latviešu laikrakstu redakcijās, 1. pasaules kara laikā devās uz Krieviju, bet 1917. g. atgriezās Rīgā, kur mira ar plaušu tuberkulozi 1919. g. 14. janvārī. Vulfs darbojies arī lirikā un epikā, taču visspilgtāk viņa talants izpaudies drāmā. Rakstīdams lielā steigā, daudz nerūpēdamies par savu darbu stilistisko slīpējumu, viņš no 1906. g. līdz nāvei sacerējis ap 30 lugu, to vidū 13 komēdijas. Mākslinieciski vērtīgākās no tām *Sensācija un Svētki Skangalē* (abas 1916), kuņas risinās mazpilsētas ķildu un intrīgu atmosfērā, bagātas parasti drusku šaržētiem, taču veikli zīmētiem tipiēm. Pirmā ir pārsvarā situāciju, otra — raksturu komēdija. No viencēlieņiem sevišķu ievēribu pelnī jaunrais, „bohēmiskām” asprātībām piebārstītais *Līnis murdā* (1918). Parādību uztverē Vulfs būtiski tuvāks Alunānam nekā Blaumanim, tomēr komiskajos efektos smalkāks un drāmas tehnikā modernāks par „teātra tēvu”. Vājāk Vulfam veicies ar nopietnām problēmu drāmām; labākās no tām *Pasaka par nāvī* (1913) un *Meli* (1916). Starp viņa pirmajiem mēģinājumiem ir vairākas liriskas, simboliski iekrāsotas lugas Māterlinka un Pšibiševska garā, par kužām autors pats vēlāk ironizēja parodijās. Simbolistiem viņš pieklāvās arī savos agrīnajos dzejoļos un tēlojumos, kas parādījās *Dzelmē*, bet brieduma laika lirikā dominē skumīgu noskaņu un pārdomu impresijas, lai gan bieži tās nomaina humoristiska nebēdība un mēļošana. Stāstos Vulfs lielāko tiesu ir objektīvs īstenības vērotājs, kas teicami pazīst un tēlo bohēmas aprindas, bet it īpaši sievietes psihi un dziņas. Dzejoļi un stāsti iznāca grāmatās tikai pēc autora nāves; pilnīgāk tie pārskatāmi viņa kopotos rakstos (I-VI, 1937—38). No 1910. g. sākuma līdz kara sākumam Vulfs vadīja laikraksta *Latvija* humora nodaļu „Skaidiena”. Pārņemdams to kā Blaumaņa resp. Puliera mantojumu, viņš turpināja meistara pasākto ceļu un, dēvēdamies par Puliera padēlu, dzīvi reaģēja uz visdažādākiem sabiedriskiem notikumiem, apliecinot nenoliedzamu atjautību un oriģinalitāti.

Ļoti ražīgs salona komēdiju autors bija Jūlijs Pētersons, dzimis 1880. g. 19. novembrī Blomes pagastā, mācījies K. Millera reālskolā Cēsīs; 1906—09 studēja Maskavā farmāciju, tad aptiekas pārvaldnieks Majoros un žurnālists Rīgā. Izdeva satiriskos žurnālus *Dadzis* (1912) un *Lietuvēns* (1913—15 un 1917). Neatkarīgajā Latvijā darbojās grāmatrūpniecībā un par tiesu ierēdni. Miris pēc boļševiku okupācijas 1945. g., tuvāk nezināmos apstākļos. Vielu savām lugām Pētersons arvien atradis latviešu pilsoņu dzīvē. Pirmajās

— *Seklā, pelēkā ikdienība* (1906), *Sastingušās dvēseles* (1909), *Cēlie mērķi* (1912) u.c. — vēl daudz naivas tendences un maz īsta drāmatisma, dialogi smagi un neizveidoti. Pakāpeniski ieguvis lielāku rutīnu, vērodams savu ierobežoto un nereti aprobežoto personāžu ar atturīgu, mazliet skeptisku smīnu, viņš vēlāk gandrīz ik gadus sniedza pa jaunai komēdijai, kuŗu idejiskais nolūks visbiežāk ir atklāt un, ja iespējams, eliminēt pārspīlētu egoismu sabiedrībā vai ģimenes attiecībās. Te jāmin *Prāta cilvēki* (1924), *Diplomāti* (1925), *Sieviete ar sešiem prātiem* (1927), *Pieklīdušais kaķēns* (1931), *Plaisas parketā* (1936), *Norieta kvēle* (1939), kamēr *Trauksme paradīzē* (1943) risina lauku jauniešu mīlestības sarežģījumus un noslēdzas ar „blaumaniskiem” trim laimīgiem pāriem, lai gan sacerēta tai pašā konversācijas stilā kā salona komēdijas. Lugās ierastā vide un motīvi atkārtojas arī Pētersona stāstos, kam allaž humoristiska nokrāsa. Tie sakopoti krājumos *Katastrofas bez nāvīgām sekām* (1930) un *Likteņa nerātņības* (1936). Bez tam Pētersenam laba tiesa tulkojumu — to vidū Hauptmaņa un Hamsuna darbi.

Samērā plaši drāmatiskajā rakstniecībā darbojies **L i n d u l i s** (Jānis Linde, dz. 1870), kuŗa lugās aizvien izvirzītas kādas sociālas problēmas, kas parasti risinātas sociālistiskā pieejā. Viņa dialogi pietiekami raiti, pavid arī daļa zīmīgu tipu, bet drāmu struktūrā visai daudz defektu. Populārākās no tām *Pusceļā* (1904), *Dīžūdru Māle* (1912), *Ozoldēli, liepu meitas* (1924), *Vecais Gaigals* (1926). Linduļa mūžs bijis bagāts smagiem pārdzīvojumiem, sevišķi pēc 1905. g. revolūcijas un 1. pasaules kaŗa laikā. Emigrējis viņš klīda pa dažādām Rietumeiropas zemēm; vairākus gadus pavadīja Briselē. Kopību ar beļģu tautas likteņiem rāda viņa 1918. g. sarakstītā drāma *Kaŗa nebūs!* Ievērojamais aktieris un režisors **J ē k a b s D u b u r s** (J. Āriņš, 1866—1916) sniedzis ap 15 lugu; labākā no tām *Ērglis un Šperbers* (1891), ko godalgoja Jelgavas latviešu biedrība. Lielāka nozīme viņa teātra kritikām un teorētiskajiem rakstiem, kas iespiesti *Druvā* un *Dzimtenes Vēstnesī*. Sevišķi te minamas plašās, 1912. g. publicētās apceres par Brigaderes *Princesi Gundegu* un Raiņa *Induli un Āriju*. **R o b e r t s T a u t m ī l i s - B ē r z i ņ š** (1873—1915) kā lugu autors nav guvis vērā liekamu panākumu; svarīgāki materiāli, ko viņš sagādājis nākošiem teātra vēsturniekiem, 1900—14 kārtēji publicēdams presē pārskatus par izrādēm, repertuāru, aktieŗiem u.t.t. aizvadītajās sezonās. Daļu statistisku u.c. ziņu ietveŗ arī viņa *Rokas grāmata teātra vadītājiem* (1910). Izdeva pirmos latv. teātra žurnālus *Skatuve* (1906—07) un *Teātris* (1908), rakstījis apceres par franču drāmatiku un Ibsena darbiem uz latviešu skatuves.

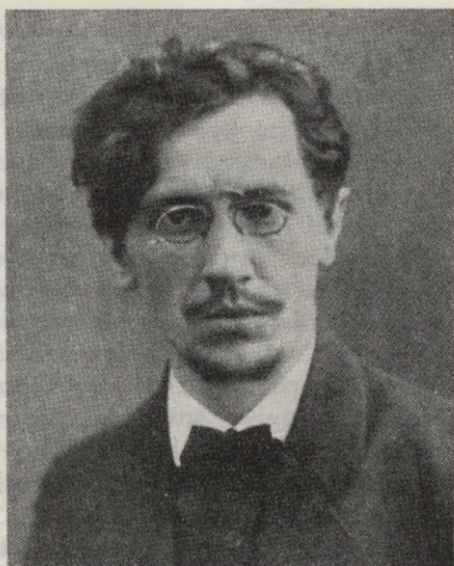
A r t u r s B ē r z i ņ š, dzimis 1882. g. 22. augustā Vecpiebalgā, mācījies turienes draudzes skolā, 1921—27 studējis tiesības Latvijas Universitātē, darbojies vairāku laikrakstu, visilgāk *Latvijas* un *Jaunāko Ziņu* redakcijās; 1925—37 bija Nacionālā teātra direktors, kopš 1944. g. dzīvo Stokholmā. Ar neatslābstošu uzmanību pus gadsimtu sekojis latviešu teātra un drāmatiskās literatūras attīstībai, sniedzis laikrakstos un žurnālos recenzijas, pārskatus un plašākus izvērtējumus, apcerējis gandrīz visus izcilākos skatuves māksliniekus. Lielāka apjoma darbiem pievērsās tikai mūŗa otrā pusē, un pirmā kārtā te

minams nosvērtais, faktiem bagātais raksts par latviešu teātra vēsturi (*Latviešu konversācijas vārdnīca XI*, 1934). Tam pievienojas studija *Latvijas lauku teātra sākumi* (1948) un prāvā monografija *Ādolfs Alunāns latviešu teātrī* (1954), kur izgaismoti svarīgi kultūrvēsturiski momenti. Par nozīmīgāko Bērziņa devumu uzskatāmas *Pazīstamas sejas* (I 1944, II 1947), kuŗās memuāru fragmenti saliedēti ar atziņām par aplūkoto rakstnieku, aktieru un gleznotāju darbu. Īpašu ievēribu pelnī B. Rūmnieces, A. Mierlauka, J. Rozenāla, N. Strunkes, E. Vulfa, A. Austriņa portretējumi. Krietns vēsturisks pētījums veltīts latviešu teātra pirmajam režisoram J. Purātam. Vairāk deskriptīvā plāksnē palikusi monografija *Jānis Jaunsudrabiņš* (1952). Bērziņš tulkojis 30 lugu un 7 romānus; atzīmējama viņa rosīgā darbība starptautiskā Penkluba latviešu centra vadībā.

Vairāki autori, kuŗu seja noteikti iezīmējās 20. gs. pirmajā ceturksnī, gan darbojušies dažādos literāros žanros, taču viņu sacerējumos tīri māksliniecisku problēmu risinājumiem būtiski mazāka loma nekā abstraktai psiholoģiskai dokumentācijai un tieksmei briedināt jaunas filozofiskas vai sabiedriskas atziņas. A u g u s t s B r a č s (dz. 1880) stāstos *Aukstā ēna* (1905) un *No atzīšanas koka* (1910), tāpat dzejoļu krājumos *Domas pusnaktī* (1913), *Drupās* (1914) un *Izskana* (1921) reprezentējas kā salts, galējs pesimists, kas nicina ne tikai dzīvi un cilvēkus, bet arī prāto, „kā varētu savai dvēselei acis piesplaut”. Ar niecīgiem izņēmumiem pāris vēlīnos stāstos viņa darbos vienmēr atveŗas akla tumsa un bezcerīgs strupceļš, vibrē lēna agonija. Mizantropiskie viedokļi Brača autobiografijā (K. Egles red. *Atziņas*, III) brīžiem iegūst jau patoloģisku nokrāsu. Viņš sarakstījis *Rakstniecības teoriju* (I-II, 1905/06 un 1920), *Rakstniecības vēsturi* (1922), kuŗā galveno vērību veltījis tautas tradīcijām, un dažas populārzinātniskas grāmatas. 1900—15 Bračs bija skolotājs Raunā un Rīgā, pēc tam saimniekoja savās mājās Vecpiebalgā. A p s e s d ē l s (Augusts Apsītis, 1880—1932) pirmajos dzejoļu krājumos *Tumsā un tvanos*, *Tālu vēl rīts* (abi 1905) un *Gurstot* (1907) uzticīgi sekoja Ed. Treimanim un reizē paša rūgtajai pieredzei: „Apdzejoju sāpes, ciešanas, dzīves grūtumus — to, ko vislabāk pazīnu.” Būdams Soc. dem. savienības biedrs, aktīvi piedalījās revolūcijā, 1907. g. arestēts un sodīts ar 10 gadiem spaidu darbos, ko izcīta Rīgā un Smoļenskā, tad nometināts Sibīrijā. Atgriezās 1917. g., no 1922. g. bija Kultūras fonda bibliotēku daļas ierēdnis. Smagajos cietuma gados nobrieda Apsesdēla īpatnējais pasaules uzskats, kuŗa raksturīgākās pazīmes ir pesimisms, egocentrisms un politisks anarchisms. Viņa idejas ne tuvu nav sistematizētas — turklāt tās ietvertas dīvainā, nesaprotamiem jaunvārdiem piesētā izteiksmē. Te minami dzejoļu krājumi *Smagas domas* (1912), *Gar aizu malu* (1921), *Nu labi* (1923), *Es un mans* (1924), *Neatrastais pats* (1926), kas lielāko tiesu rakstīti brīvā pantā un salauzītā „bezritma ritmā”, un pārdomu grāmata *Mans klusais brīdis* (1921), kur vērojami sakari ar Nīčī un Štirneru. Vāji pamatoti prātojumi brošūrā *Valodas nojauta* (1922). Apsesdēls tulkojis Bairaona mistēriju *Debess un zeme* un Vailda Redingas cietuma balādi, taču šo tulkojumu „orākuliskā” valoda grūti atšifrējama pat ar pievienotās

vārdnīcas palīdzību. Otrs Soc. dem. savienības cīnītājs Ernests Arnis (E. Runcis, dz. 1888) cietumos un trimdā pavadīja vairāk nekā 10 gadu (1906—17). Atgriezies Latvijā, strādāja izglītības ministrijā un valsts bibliotēkā, bet 1928—37 bija *Jaunāko Ziņu* redaktors. 1941. g. bolševiki viņu deportēja uz Krieviju. Jau 1905. g. Arnis — tuvs M. Valtera, Akurātera, Apesdēla domu biedrs — rakstīja žurnālā *Uz priekšu!*, bet citi viņa darbi varēja parādīties tikai neatkarīgajā Latvijā. Lirika sakopota krājumos *Liktenīgie ceļi* (1923) un *Smīns* (1931), stāsti — *Bulvāņa taiga* (1923), drāmoleti — *Likteņa loto* (1923); bez tam sarakstījis romānus *Andreja Salgala dzīve un nāve* (1928), *Mīlas lemti likteņi* (1929), *Tauriņu kauja* (1933) un skatu lugu *Virsmēžziņa māja* (1925). Visur šeit apakšstrāvā manāms revolūcionārs ideālisms, ko vilšanās un smagi pārdzīvojumi sabiedrojuši ar skepsi, rūgtumu un rezignāciju. Autors nav zaudējis ticību pozitīviem faktoriem individa un sabiedriskās dzīves attīstībā, taču aktuālajā momentā saskata tikai seklumu, liekulību un ētisku pagrimumu, kas lirikā atbalsojas skaudrās sāpju impresijās, bet epikā dod impulsu plašām, naturālistiskām sairuma ainām. Apcerējumos Arnis visbiežāk aplūkojis dažādas filozofijas problēmas un Latvijas valsts idejas veidošanos. Savā ziņā par viņa mūža darbu uzskatāma grāmata *Cilvēks meklē patiesību* (1940), kur analizēti Feierbacha, Kanta, Dekarta, Huserla, Bergsona u.c. filozofu uzskati, pa daļai cenšoties tos saistīt latviskā elementā. Filozofiskiem un reliģiskiem meklējumiem daudz nodevies Jūlijs Vecozols (1884—1945), kas lielu mūža daļu nodzīvoja Rietumeiropas zemēs, visilgāk Šveicē, un Amerikā. Šveicē iznāca arī viņa pirmais, vācu valodā sarakstītais stāstu krājums *Auf dem weissen Stern* (1912); turienes presē viņš populārizējis Latviju un latviešu kultūru. Nākdams no hernhūtiešu ģimenes, Vecozols romānā *Lai nāk Tava valstība* (1922) tēlojis latviešu brāļu draudzi, tās cīņas un ideālus 19. gs. otrā pusē; turpretim stāstā *Madonna un Venera* (1922) un romānā *Dzidra* (1926) viņa simpatijas pievēršas dievturībai. Romānos *Dansingu tvanā* (1936), *Gunvaris* un *Precību valgos* (abi 1942), tāpat stāstu krājumā *Dzīves krustceļos* (1936) mainās reālistiski sadzīves tēlojumi ar prātojumiem, taču stils tikai retumis iegūst māksliniecisku kvalitāti. Vecozola „dzīvās dzīves” filozofija kontūrēta eseju grāmatā ar līdzīgu nosaukumu (1932), pa daļai arī krājumā *Atspīdes* (1944), kur apceres par Rilki, Hauptmani, Herderu un latviešiem u.t.t. Senlatviešu gudrā, humānā dzīves ziņa cildināta pseudovēsturiskajā drāmā *Aivests* (1935), bet spraigāks par to viencēliens *Dīvkauja* (1914). Teicami kompilēti komentāri Dantes *Dievišķajai komēdijai* (1922), tāpat vērtīga monogrāfija par Viktoru Igo (1936). Vecozols tulkojis franciski Blaumaņa komēdiju *No saldenās pudeles*, ko 1928. g. izrādīja Briselē.

Ne mazāk par iepriekš aplūkotajiem autoriem ar filozofijas un reliģijas jautājumiem nodarbojies Frīdrihs Bārda, taču viņa dzeja necieš no abstrakcijām, drīzāk otrādi — no pārāk izšķērdīgiem krāsu epitētiem, salīdzinājumu un personifikāciju sablīvējumiem. Teorētiski viņš savu romantiķa pārliecību izveidojis zinātniski noapaļotā pasaules uzskatā, ko vislabāk atspoguļo 1920.

Pa kreisi: Kārlis Ieviņš (sk. 285. lpp.). Pa labi: Fricis Bārda.

g. žurnālā *Vainags* iespiestais apcerējums *Romantisms kā mākslas un pasaules uzskata centrālproblēms*. Tajā viņš romantiķi resp. sevi raksturojis šādos vārdos: „Šis ir tas cilvēks, kas zemi nenolād, bet pazīst arī debesis, grib palikt tām uzticīgs un cieš viņu dēļ; kas prātu nenoliedz, bet pazīst arī to, kur beidzas loģika.” Šim apcerējumam nenoliedzama vieta latviešu filozofiskajā literatūrā, jo te pirmo reizi latviski formulēts īpatnējs atziņu komplekss, ko vācu filozofijā, kritikā un rakstniecībā kā darbīgu faktoru ieviesa Fichte un Šelings. No citiem domātājiem Bārdu, bez šaubām, ietekmējis Platons; vietumis viņa darbos jaujami arī sakari ar intelektuālisma kritizētāju un irracionālās intuícijas aizstāvi A. Bergsonu. Reliģiskajās jutoņās un meditācijās visbiežāk vērojams panenteisms — uzskats par Dievu, kas paceļas pāri konkrētai pasaulei, reizē to pilnīgi ietverdams, organizēdams un vadīdams ar absolūtu prātu. Bārda, dzimis 1880. g. 25. janvārī Pociemā, mācījies Umurgas draudzes un Limbažu pilsētas skolā, 1901. g. beidzis Rīgas skolotāju semināru un četrus gadus nostrādājis Katlakalna skolā, 1906. g. studēja filozofiju Vīnē, kur aizrāvās arī ar vācu moderno dzeju. No 1907. g. mācīja latviešu valodu un reliģiju Ķeniņu reālskolā Rīgā, vēlāk Latviešu izglītības biedrības vidusskolās. Mira 1919. g. 13. martā Rīgā, apglabāts Umurgas kapsētā. Bārdas lirika iznākusi krājumos *Zemes dēls* (1911) un *Dziesmas un lūgšanas Dzīvības kokam* (1923). Ja pie romantisma spilgtākajām iezīmēm parasti pieskaita subjektīvismu, tieksmi uz metafiziku, ticību mūžīgām pārvērtībām un maiņām kā pasaules gaitas pamatprincipam, tāles un nakts simboliku, mistisku mīlestības kontaktu ar nāvi, — tad visas šīs un vēl daudzas citas iezīmes minētajos krājumos guvušas vispusīgu reprezentāciju. Kaut gan autors „zemi nenolād”,

viņš jūtas tās gūsteknis un vēlas būt nereāls, jo tādām „smalkāk un dziļāk viss svērts”. Tādēļ maz viņu vilina sabiedriski motīvi, un tikai pazīstamais cikls *Nabadzība* pamatojas sociāla posta vērojumos. Tomēr izteiksmē tas noteikti romantisks, vietām pat „dekadentisks” (nabadzības personifikācija — „zilais lietuvēns plankumiem sārtiem”). Jāpiezīmē, ka 1905. g. revolūciju, kas iejusmināja vairumu viņa paaudzes rakstnieku, Bārda vērtēja negatīvi, lai gan atzina, ka pozitīvā gadījumā tā varētu dot ticības brīvību un latviešu mācības valodu skolās. Turpretim brīvības cīņas un bēgļu liktenis 1. pasaules kara laikā modināja viņā spēcīgu pārdzīvojumu, kas izteicās vairākos patriotiskos dzejoļos. Bārdas galvenais motīvu ieloks ir ikdienišķs: Dievs, daba, sapņi, skumjas, mīlestība, taču tie tverti visai oriģinālos aspektos. Tā, piemēram, ja viņš saka, ka pavasarī „Dievs pats pa zemi iet pastaļām zaļām”, tad tas liecina ne tikai par auglīgu iztēli, bet arī par saskari ar seniem tautas mītoloģiskiem priekšstatiem. Uz tiem balstīdamies, viņš savā dabas dzejā reizēm pāriet ierastās gadskārtu idilles robežās un sāk veidot jaunus mītus. Te jāmin visa *Zemes dēla* 11. nodaļa, starp citu *Aitu lēpis*, *Druvu dieva rudens*, *Sukuburs*. Bārdas mīlestības lirikā, kas allaž situēta liksmes un izmisuma, dzīvības un nāves krustceļos, daudz „platonisku” elementu, taču sveša viņam nav arī „zemes liesma sarkanā” — jutekliska kaisle, ass sensuāls noreibums. Pārdomās un emocionālo noskaņu analizē viņš uzticīgi seko atziņai: „Ciešanas un laime ir viens, un skaistums ir viņu mērs.” Poēmās un balādēs, kam trūkst stingrāk veidota sižeta, vaļīgais episkais pavadēns parasti aizgūts — tā *Simsana gals* un *Dāvids Zaula priekšā* atvasināti no bībeles stāstiem, bet *Tamaras nakti* ierosinājis Ļermontova *Daimons*. Daudz svešu, sevišķi vācu romantiskās dzejas iestrāvojumu arī Bārdas lirikā: vispār viņš bija tā iedzīvojies šīs tautas kultūrā un domāšanā, ka pat latviski rakstītās vēstulēs nemitīgi bārsta vācu vārdus un izteicienus. Tuvs viņam Novaliss, bet no jaunākiem autoriem īpaši M. Dautendejs un C. Flaišleins. Labi pazīdams vācu moderno dzeju, Bārda uztvēra ekspresionisma ieskaņas, kas tur pazibēja jau priekš 1. pasaules kara, tādēļ netieši uzlūkojams par priekšteci tiem latviešu dzejniekiem, kuŗu darbi atbalsoja šo virzienu 20-to gadu sākumā. Bārdas fantazija krāšņa, pārsteidz viņa metaforu bagātība, taču tās kaisītas bez mākslinieciskas mēra sajūtas. Izteiksmi bieži bojā nepatikama familiāritāte, triviāls humors, sīka tīksmināšanās ap jūtām un pārdzīvojumiem. Turpretim ritmā manāmi interesanti meklējumi (akcentētais pantmērs dzejolī *Ievainotais* u.c.). Bez lirikas Bārda sniedzis dažus drāmatiskus sacerējumus un virkni impresionistisku tēlojumu (*Vita somnium*, 1923), kam zināma nozīme viņa pasaules uzskata izpratnē, bet mazs specifiskais svars. Kopš 20-iem gadiem redzamā vietā latviešu dzejā izvirzījās arī Bārdas brālis un atraitne. A n t o n s B ā r d a (dz. 1891) studējis tieslietas un literātūru Tērbatā, vēlāk filozofiju Latvijas universitātē, lielāko mūža daļu nostrādājis par skolotāju. Grāmatā *Dziesmu Dievs* (1930) sakopota lirika, kas radusies apmēram divos gadu desmitos. Līdzīgi brālim, autors te parādās kā romantiķis, ko nemitīgi nodarbina filozofiskas un reliģiskas problēmas, kuŗu ieskaņas allaž jauzamas arī dabas un mīlestības dzejoļos; taču

mazāk viņam sapņu un jūtēlības, izteiksme koncentrēta un apvaldīta, pants stingri kaldināts. Savu īpatnējo žanru A. Bārda atrada, pievērsoties liroepiskiem lauku dzīves tēlojumiem, savijot pārdomu un atmiņu motīvus ar gleznainiem atsevišķu dzīvās un nedzīvās dabas objektu aprakstiem. Zināmu priekšstatu par šiem dzejoļiem, kas pirms krievu iebrukuma 1944. g. palika grāmatā neizdoti, sniedz jau virkne virsrakstu: *Ezis, Zosis ziemā, Vistu pašpārne, Sūna, Sēnes, Aciņa, Siena gubiņa*. Respektējamām atziņām un vērtējumiem bagāti nedaudzīe Bārdas kritiskie raksti, kas iespiesti žurnālā *Daugava*. Paulīna Bārda (dz. 1890) savā lirikā, kas iznākusi krājumā *Vientulības prieks* (1932), bet lielāko tiesu izkaisīta periodikā, ar modru sievišķīgu intuciju vēro „laicīgās un mūžīgās pasaules idillisko atspulgu dvēselē” (R.Egle). Gaiša dabas un labsirdīga sadzīves idille dominē arī viņas samērā daudzajos bērnu dzejoļos. Bārdas izteiksme ļoti vienkārša, pants gluds un melodisks.

No rakstniecēm, kas plašāk pazīstamas kļuva priekš 1. pasaules kara, vispirms atzīmējama Emīlija Prūsa (dz. 1878). Ar Grietiņas pseudonimu publicētais lirikas sakopojums *Kokle un satīra* (1908) mazvērtīgs tāpat kā vēlākie dzejoļi. Romānos *Italiēte* (1927), *Pumpuri raisās* (1934), *Tāle vilina* (1936) un drāmā *Gaiša dārzi* (1923) galvenā vērība veltīta sabiedriskai un, visbiežāk, laulības dzīves problēmatikai. Veiksmīgāki mazpilsētnieku un mālēniešu tēlojumi īsākos episkos darbos *Stāsti un skices* (1908), *Sadzīves burzmā* (1927), *Sūnaklī* (1937) un romānā *Pilsēta pie upes* (1942). Mākslinieciski visnozīmīgākie Prūsas jaunatnes stāsti *Puikas un Ješka* (1929) un *Laimīgā Putānija* (1939), kur teicama zēnu psiholoģijas izpratne un daudz situāciju komikas. Antoloģijā *Lietuva sveicina* (1935), tāpat citos tulkojumos un apcerējumos viņa krietni populārizējusi leišu dzīvi un kultūru. Lietuvas vidē risinās vairāki viņas stāsti, leišu tautas atmodu un nacionālās cīņas rāda romāns *Kunigass Kairis* (1930) un tā drāmatizējums *Baltais jātnieks* (izrādīts 1935/36). Ivande Kaija (Tonija Lūkina, 1876—1941) ieguva lielu aktuālu slavu un izraisīja plašas diskusijas ar romānu *Iedzimtais grēks* (1913), kur ētiska ideālisma vārdā vaļširdīgi iztīrātās dažādas seksuālas problēmas. Mīlestības un laulības konflikti aplūkoti arī romānos *Sfinksa* (1915) un *Jūgā* (1919), kamēr pseudovēsturiskajā *Dzintarzemē* (1921) saaužas tikumisku un politisku atziņu meklējumi. Iecerējusi savus darbus kā sabiedriskas cīņas līdzekli, autore maz rūpējusies par māksliniecisko veidojumu, tādēļ tiem nav paliekamas nozīmes. Kaija studējusi filozofiju Bernē, Leipcigā un Sorbonnā, aktīvi darbojās publicistikā un sabiedriskos pasākumos, ierosināja dibināt Zelta fondu; 1921. g. triekas paralizēta, pēdējos 20 mūža gadus bija darba nespējīga. Angelika Gailīte (dz. 1884), līdzīgi Kaijai, parasti analizē sievietes un vīrieša attiecības, taču viņas stilā mazāk publicistiska skaļuma un darbu apjoms reti pārsniedz liriska, impresionistiska tēlojuma vai īsa stāsta robežas. Te minami krājumi *Ilgas un maldī* (1913), *Dzirkstis sniegā* (1922) un *Grēcinieces* (1926). Iejutīgi ceļojumu apraksti ir Italijai veltītie *Vērojumi un sapņojumi* (1920), tāpat *Francijā* (1936); ceļojumos gūtie iespaidi sūbli-

mēti arī romānā *Dzīves zaļais koks* (1947). Gailīte 1925. g. beidza Latvijas universitāti ar cand. hist. gradu un publicējusi populārzinātniskas monografijas par Asīzes Franci (*Pilnības ideāls*, 1926) un Žannu d'Arku (1939). Nopietns, archīvālās studijās pamatots pētījums ir *Vecpiebalgas draudzes skola* (1936). Būdama Pumpura radiniece, notēlojusi viņu savās atmiņās un apcerējusi dažus motīvus tā darbos. Kopš 1950. g. Gailīte dzīvo Kanadā.

Arī daļa gadsimta pirmā desmita visjaunākās paaudzes autoru, kas kā nobrieduši rakstnieki parādījās tikai neatkarīgajā Latvijā, ar atsevišķām publikācijām guva ievēribu jau 1. pasaules kara priekšvakarā. Arveds Švābe lirikā iesāka ar idilliskām noskaņām un modernizētiem tautas dziesmu motīviem, kas raksturo 1907—13 sacerēto krājumu *Klusie ciemi* (1920); epikā — stāstos *Kā Dobulis brauca pie pelēkā barona viesos* (1911) un *Inteliģenti* (1912), tāpat *Domās* un *Vārdā* iespīestajās recenzijās un kritiskās apcerēs viņš piebiedrojās tiem literātiem, kas, uzskatīdami sevi par 90-to gadu jaunstrāvnieku pēctečiem un mantiniekiem, asi uzsvēra sociālas tendences un „šķiru mākslas” principus. Iedzīmtā tieksme visur meklēt patstāvīgus ceļus un atziņas lāva viņam atraisīties tiklab no konvencionālās idilles, kā stīvās marksistiskās dogmatikas; pēdējās ietekme poēmās *Pilsēta* (1913) un *Bulvāri* (1913—20, izd. 1921) vēl neapšaubāmi spēcīga, taču dziļākā būtībā šī liroepika atspoguļo garīgās kustības un tīri individuālpēsihologiskās pārvērtības, ko autorā radījusi iekļaušanās modernās lielpilsētas trauksmē. Kā urbānists, metrikas reformators un oriģinālu izteiksmes iespēju gūstītājs Švābe šais krājums ievadīja virzienu, kas latviešu dzejā koši uzzēla starpkaņu laikmetā. Poēmās vērojami impresionistiskie tēlošanas paņēmieni līdz perfekcijai attīstīti pēc japāņu paraugiem veidotajās tankās *Gong-Gong* (1922). Švābes vēlākā lirika, lielāko tiesu soneti, kas atrodami grāmatās *Sajonara* (1938) un *Bargā laikā* (1947), sniedz enciklopēdiska gara poētisku attēlu. Vēstures, folkloras, ģeografijas, pat tiesību zinātnes modinātas refleksijas te savijas ar īpatnēju dvēseles duālismu, un aiz visa tā saskatāms faustisks mūsdienu cilvēks — „mūks, kas ar velnu spēkojies”. Atzīmējamas arī viņa balādes — īpaši *Sēlpils Janelis*, kur teicami uzburta šaušalīgā mēra un bada laiku atmosfera. Švābes stāstos *Ceļā* (1920) un *Salauztais gredzens* (1923) manāma A.Upīša ietekme, kamēr *Likteņu saistības* (1926) skaidri rāda, ka autora īstais žanrs ir vēsturiskā novele. Tai viņš — pēc gaŗa posma, kuŗā bija nodevies tikai zinātniskiem pētījumiem — pievērsās 40-os gados, kad sarakstīts, piem., *Ceļā uz purgātoriju* (izd. 1953). Mālbergā un Doku Aša „muižas stāstos” iedibinātā tradīcija turpināta romānā *Darbs* (1922), tēlojot muižu un tās ļaudis jaunākos sadzīves apstākļos. Šim romānam pievienojas *Vārds* (1927); abos daudz autobiografisku elementu. Bez tam jāpiemin Švābes vēsturiskā skatu spēle *Piebalgas audēji* (1930) un teicamie tulkojumi: *Japāņu lirika* un H. Longfello *Dziesma par Hajavatu* (abi 1921). Vērtīgs viņa sakārtotais tulkoto literātūrzinātnisko rakstu krājums *Prozas māksla* (1924). Švābe dzimis 1888. g. 25. maijā Lielstraupē, mācījies Cēsu un Valmieras skolās; tad skolotājs Lēdurgā un Rūjienā. 1911—16 studēja vēsturi Šaņavska universitātē Maskavā, 1916—

Arveds Švābe

Ādolfs Erss

18 pasta ierēdnis Tālajos austrumos, 1918—19 turienes latviešu nacionālās padomes sekretārs Vladivostokā. Atgriezies Latvijā, bija Satversmes sapulces loceklis, 1926. g. beidza Latvijas universitātes tiesību zinātņu fakultāti; no 1929. g. turpat mācības spēks, 1932. g. ieguva Dr. iur. gradu un profesūru, 1936—41 vadīja Latvijas vēstures katedru, pēc tam Vēstures krātuves direktors. 1927—40 rediģēja *Latviešu konversācijas vārdnīcu*. 1944. g. emigrēja uz Vāciju, bet kopš 1949. g. dzīvo Stokholmā, kur izdod un vada *Latvju Enciklopediju* (no 1950). Zinātnē Švābe vispirms pievērsās folkloristikai, vēlāk Latvijas agrārai, sociālai un tiesību vēsturei. Te jāatzīmē *Raksti par latvju folkloru* (1923), *Latvju kultūras vēsture* (I-II, 1921—22), *Pagasta vēsture* (1926), *Grundriss der Agrargeschichte Lettlands* (1928), vairākas lietpratīgas avotu edīcijas. Augstāko virsotni viņa zinātniskajā darbā iezīmē *Straumes un avoti* (I 1938, II 1940), kur galvenā vērība veltīta senās Latvijas politikājam vēsturei, cenšoties salauzt sīksti iesakņoto, bet vienpusīgo un tendenciozo baltvācu koncepciju tās pētišanā. Šiem sējumiem reizē ir augsta literāra kvalitāte, kas izpaužas markantajā stilā un spožās, drosmīgās ģenerālizācijās.

Jānis Kārklīņš (dz. 1891) pirmajos dzejoļu krājumos *Lāpa* (1911) un *Darba balsis* (1913) bija revolūcionārs romantiķis un trūcīgo strādnieku psīches interprets, taču bez spilgtākas īpatnības. Kaŗa laika liriskajā dokumentācijā *Kad lielgabali runā* (1917) pārdzīvojums padziļinājies, trauksmi nomainījusi klusināta smeldze, kas iemiesota adekvātos dzejas tēlos. Pa daļai tā turpinās krājumā *Mēnešnaktis* (1922), kur gan pārsvarā tieksme uz rāmu, nepretenciozu „vecromantiku”. Publicējis arī ceļojumu aprakstus *Trejdevisnās valstīs*, *Leģendārā un modernā Palestīna*, *Balkāni* (visi 1937). Ilgus ga-

dus Kārklīņš darbojās *Jaunākās Ziņās* un *Atpūtā*, bet 30-to gadu beigās, redaktora amatu atstājis, pievērsās teozofijai un misticismam, kas strāvo grāmatās *Aplis pār krustu*, *Kristus leģendas* (abas 1938) un *Atlantīda* (1939). Kopš 1944. g. dzīvo Zviedrijā. Daudz laika literātūrai ziedojis ārsts un kreisā spārņa politiķis Andrejs Kurcijs (A. Kuršinskis, dz. 1884), kuŗa dzejoļu krājumos *Saules bēdas* (1910), *Bez prieka un dailes* (1915), *Mana grāmata* (1919) dziļš pesimisms, sāpes par 1905. g. zaudēto revolūcionāro cīņu, smaga vientulības izjūta. Vēlāk viņš tiklab idejiski, kā tēlošanas paņēmienu pievienojās ekspresionistiem un konstruktīvistiem, taču iedabā nekad īsti neatbrīvojās no asa negatīvisma. To rāda *Pasaules klajumā* (1921), *Dziesmas melnbaltai Madonnai* (1922), *Ēzelis, mūks, Eiropa* (1927), *Dzīvība* (1933) u. c. dzejoļu sakopojumi, tāpat stāsti *Cīņa ar nezināmo* (1924) un 3×3 *mēnesnīcas* (1925). Vienkāršāks reālistisks stāstījums bērniības atmiņās *Cūkgans* (1936). Sniedzis arī vairākus apcerējumus, kuŗos centies filozofiski pamatot „aktīvās mākslas” principus.

Ādolfs Erss (agrākā uzvārdā Rūniks, ar ko izdots arī pirmais dzejoļu krājums) dzimis 1885. g. 13. jūnijā Skujenes pagastā, beidzis Cēsu pilsētas skolu un turpat skolotāju kursus, bet pēc 1905. g. revolūcijas bija spiests bēgūlot. Uzturējās Krievijā, strādāja gadījuma darbus un piedzīvoja daudz raibu dēku; 1911—14 Latgalē, pēc tam *Liduma* redakcijas loceklis Rīgā un Valkā; kopš 1919. g. atkal Rīgā, kur nodarbojās ar rakstniecību un žurnālistiku. Miris 1945. g. — cik zināms, boļševiku cietumā. Ersa pirmajiem dzejoļiem, kas iznāca grāmatās *Lūzumi* (1906) un *Dzīvības maize* (1912), vēl niecīga vērtība, turpretim neatkarīgās valsts sākuma gados publicētie darbi rāda jau pilnīgi nobriedušu un ļoti pievilcīgu māksliniecisku personību. Te jāatzīmē *Sešas poēmas* (1920), liriskas sakopojumi *Amora dārzs* un *Itālija* (abi 1923), stāsti *Maskas* (1920) un *Greizos ratos* (1921), romāns *Satīrs un Krusts* (1921). Liroepikā Ersa varoņi ir ilgās iegrīmuši meklētāji, kam „dzīve tik sapnis, tik vēlējums salds”. Viņus vada un valda mistiskas jausmas, tie slāpst Dieva atziņas, mīlestības un harmonijas, bet, nebūdami aktīvi cīnītāji, pieviļas un allaž paliek rezignētā, sapņainā romantikas pakrēslī. Līdzīgas noskaņas stāstos, kur autors pieskāries gan vispārējās vēstures tematiem, gan tēlojis Kurzemes hercogistes dzīvi un ļaudis, gan gremdējies meditācijās un sen aizgājušas mīlestības atmiņās. Labākie no šiem stāstiem publicēti izlasē ar zīmīgo nosaukumu *Zilā roze* (1942). *Satīrs un Krusts* atspoguļo Ersa reliģiskos meklējumus, mēģinot atrast sintezi starp Kristu un Panu. Bez tam šai romānā spilgti latviešu emigrantu dzīves vērojumi, kas variēti arī vairākos citos darbos. Ersa lirika klusināta un smalkjūtīga, bagāta dzidriem, drusku skumīgiem pārdzīvojumu vai senu notikumu atspulgiem. Bieži visai oriģināla viņa tematizācija, arī pašos beidzamos, liroepiski iekrāsotos dzejoļos — piem., *Rosinanta pēdējās pārdomas*, *Nekrologs Pēterā gailim* (1941) u.c. Jau daži no *Greizos ratos* ievietotiem stāstiem rāda tieksmi uz reālismu, un kopš 20-to gadu vidus romantikas plīvurs Ersa prozā aizvien vairāk izbāl, lai gan pilnīgi tas zudis tikai retumis. Spēcīgi viņu valdzinājuši kā reālā, tā mistiskā, ar ka-

Kultūras slāpes (1920) sakopoti viņa raksti par Skalbi, Akurāteru, Jaunsudrabiņu un V. Eglīti.

Jānis Grīns dzimis 1890. g. 23. martā Biržu pagastā, mācījies Jēkabpils pilsētas skolā; 1907./08. g. ieguvis tautskolotāja un mājskolotāja tiesības, līdz 1919. g. strādāja Bauskā, Rūjienā un Cēsīs. Šai laikā izdeva sešus bērnu un jaunatnes literatūras krājumus un *Seno laiku vēsturi* (1918), kam turpmāk pievienojās virkne citu mācības grāmatu, kas iznākušas vairākos iespaidumos. No tām sevišķi atzīmējama kopā ar J. Ezeriņu sastādītā lasāmgrāmata *Valoda* (I-VI, 1923—24). Grīna dzejoļi periodikā parādījās kopš 1909. g.; tie sakopoti krājumos *Pirmdienā* (1911) un *Rožu ugunī* (1914), kam romantiska, bet lauku dzīves ainās un bērniības atmiņās arī idilliska nokrāsa. Vēlāk viņš sniedza dažas vēsturiskas un teiku balādes, no kuņām jāatzīmē *Tālvālda gals* un *Burtnieku ezers*. 1919—23 Grīns darbojās laikrakstu redakcijās, 1925. g. beidza Latvijas universitātes tiesību zinātņu fakultāti (kandidata darbs: *Kurzemes un Zemgales hercogistes satversme*, publicēts 1927), 1925—37 Valtera & Rapas apgāda direktors un līdztekus 1928—37 *Daugavas* redaktors, ko izveidoja par labāko literatūras žurnālu neatkarīgās Latvijas laikā. 1937—40 Nacionālā teātra direktors, no 1944. g. Zviedrijā, kur 1945—50 rediģēja laikrakstu *Latvju Ziņas*. Grīna agrīno epiku aptver krājumi *Rūsa rietumos* (1920) un *Laikmeta kumēdiņi* (1923); tajos autors parādās, viņa paša vārdiem runājot, kā „savāds entuziasta un skeptiķa maisījums”. Ar Kurzemes 18. gs. vēstures epizodēm saistās garais stāsts *Sakšu Morics* (1924) un komēdija *Kaļostro Jelgavā* (1932). Smīnīgi vērojumi par latviešu emigrantu gaitām Zviedrijā stāstos *Dadzīvotāji rezonē* (1951); izteiksmē un psiholoģiskās līnijās īpatnais no tiem — *Traka tautieša memuāri*. Grīns publicējis lielu skaitu recenziju, apcerējumu un literāru reportāžu, kur allaž galvenā nozīme spontānām, bieži ļoti zīmīgām impresijām par aplūkojamo darbu vai autoru.

16. nodaļa

„DRUKAS AIZLIEGUMS” UN LATGALES ATMODA

1871. g. ar personīgu pavēli G. Manteifelim krievu administrācija galīgi izbeidza viņa un citu literātu pūliņus apiet aizliegumu iespiest grāmatas latgališu dialektā ar latīņu burtiem. Pārkrievotais J. Sproģis un daži viņa domu biedri, izdodot ābece un kalendārus, mēģināja ieviest Latgalē krievu alfabētu, taču cieta neveiksmi. Leiši, kam līdzīgos apstākļos uzgulās šis pārkrievošanas slogs, noorganizēja sekmīgu pretestību: apm. 40 „drukas aizlieguma” gados tie ārzemēs iespieda un slepeni pārgādāja uz Lietuvu 3320 dažādu grāmatu un brošūru. Latgaliēšiem izdevās nelegāli apgādāt tikai 35 grāmatas un 6 kalendārus, tādēļ pamazām radās īpatnēja profesija — pārrakstītāji, kas atjaunoja agrākos izdevumus, zīmējot latīņu burtus ar roku. Bija vairāki rakstnie-

ki, kas šai smagajā posmā sniedza arī jaunus sacerējumus; tie izplatījās tādos pašos zīmētos „kodekos”, gluži kā viduslaikos, vai pārceļoja Latgali mutvārdu tradīcijā. Kā pirmais no šiem rakstniekiem minams *Andrievs Jurdžs* (1845—1926), kas, klausu gaitās iedams, visu izglītību guvis pašmācības ceļā, taču varēja brīvi rakstīt nevien latviešu, bet arī-poļu un krievu valodā. Viņš strādāja līdz jau Manteifeļa izdotās laika grāmatās; vēlāk sarakstījis ne mazāk kā 15 sējumu, kopskaitā ap 15 000 lpp. Tie ietvēra tautas dziesmas, oriģināldzejoļus, pasakas, stāstus, lokālīzējumus u.t.t. ar paša illūstrācijām. Lielākā daļa šo sējumu diemžēl aizgāja bojā Latgales centrālās bibliotēkas ugunsgrēkā 1925. g. Jurdža dzejā galvenā loma reliģiskiem un tikumiskiem motīviem, dabas un zemnieku dzīves tēlojumiem, kuŗos daļa interesanta kultūrvēsturiska materiāla. *Pēteris Miglinieks* (1850—1883), beidzis Rēzeknes pilsētas skolu, strādāja par pagasta rakstvedi un publicēja Pēterpils liberālajos laikrakstos apcerējumus par Latgales zemnieku grūtajiem apstākļiem. Šo rakstu dēļ viņš zaudēja vietu un piedzīvoja daudz nepelnītu ciešanu — kādu laiku bija pat ieslodzīts Ludzas cietumā. Kā taisnības kaŗotājs ar dedzīgu publicista temperamentu Miglinieks parādās arī savos nedaudzajos dzejoļos. 19. gs. beigās daļa izglītoto latgaliešu sāka strādāt līdz Vidzemes un Kurzemes latviešu izdevumos. *J. Šteinberga* rediģētajā *Katoļu māju kalendārā*, kas iznāca kopš 1897. g. un tika piesūtīts arī Latgales draudzēm, savus pirmos stāstus ievietoja *Miķelis Dukalskis* (dz. 1871). Viņš pamatoti dēvēts par Latgales Neikenu — bija oriģinālstāsta ievadītājs dialektā, bez tam — līdzīgi Neikenam — mīlēja dialogus un pamācīgu tendenci. Tai pašā kalendārā roši rakstīja *Francis Trasuns* (1864—1926), kas 1900—05 izdeva *Katoļu Daugavas kalendāru* un 1906—07 laikrakstu *Auseklis*. 1906. g. Trasunu ievēlēja par Latgales pārstāvi Krievijas valsts domē; 1917. g. viņš organizēja Latgales latviešu kongresu un kā saeimas deputāts aktīvi piedalījās politikā arī neatkarīgajā Latvijā, allaž aizstāvēt latgaliešu sadarbību ar citu apgabalu latviešiem. Līdztekus publicistikai sniedzis stāstus, dzejoļus, *Fābulas* (1927), drāmu *Nūgrīmušó pīle* (1928). To kvalitāte nav augsta, taču, kā pareizi aizrāda *A. Sprūdžs*, „Trasuna nozīmi latgaliešu rakstniecībā nosaka mākslinieciskās radīšanas darba apzināšanās. Līdz tam rakstniecībai bija neapzinīgas, gadījuma vai sabiedriski aktuālāko jūtu izpausmes daba.”

„Drukas aizliegumu” atcēla 1904. g., un pirmo latgaliešu laikrakstu *Gaisma* (1905—06) izdeva *Francis Ķemps* (dz. 1876). Galvenā vērība tajā bija veltīta saimnieciskiem jautājumiem, īpaši sīkzemnieku un bezzemnieku problēmām. Ķemps ieviesa vispārējā lietošanā vecos vārdus Latgale un latgalieši (poļu laikā uzspiestās „Inflantijas” un „inflantiešu” vietā); atzīmējama viņa kultūrvēsturiskā skice *Latgalieši* (1910). Viņš izdevis mācības grāmatas, kalendārus, reliģiskas brošūras, rakstījis arī stāstus, dzejoļus un feļetonus. Aizvien cītīgi darbojies žurnālistikā, idejiski aizstāvēdams pretējus centienus nekā Trasuns. Laikrakstu *Sākla* (1906) vadīja *Nikodems Rancāns* (1870—1933), ievērojams baznīcas un izglītības darbinieks. Viņš sarakstījis un tulkojis vairākus desmitus grāmatu, īpaši par reliģiju un lauksaimniecību.

Nenoliedzamu literāru talantu un asas novērotāja spējas rāda humoresku un feļetonu sakopojums *Kristopa Brema ceļojumi pa Latgolu* (1924). Vairums labāko Latgales literātu pulcējās ap laikrakstu *Drywa* (1908—17), ko rediģēja Pēterpils katoļu garīgā semināra profesors, vēlāk prāvests Kazimirs Skrināda (1875—1919). Te bija uzsvērtas līdzīgas vadlīnijas kā priekš pusgadsimta *Pēterburgas Avīzēs*: nacionālā apziņa, izglītība, saimnieciska nostiprināšanās. Noteikti acinādama latgaliešus sadarboties ar vidzemniekiem un kurzemniekiem, *Drywa* sagatavoja ceļu 1917. g. Latgales kongresa vēsturiskajiem lēmumiem. Redaktora brālis — ārsts Antons Skrināda (1881—1918) sakārtojās pirmo latgaliešu dzejas antoloģiju *Kūkle* (1914), kur daudz viņa paša dzejoļu. Presē rakstījis par sabiedriskām lietām, medicīnu, etnografiju, vēsturi; 1908. g. izdevis pirmo plašāko latgaliešu gramatiku, bet kopā ar F. Obšteinu *Dzīsmiņu wocelēiti* koņu vajadzībām; lokalizējis lugas, tulkojis poļu un krievu liriku. Aprindas, kas negribēja samierināties ar *Drywā* jūtamo baznīcas ietekmi, nodibināja opozīcijas laikrakstu *Jaunas Zinias* (1912—14). Tā galvenais nopelns bija cīņa pret pārpoļotājiem. Sākumā to vadīja V. Krops, tad Vladislavs Rubulis (1887—1937), vēlāk ilggadīgais Latvijas valdības loceklis — tautas labklājības ministrs (1925—37). Starp 1910. un 1922. g. Latgales presē ar romantiskiem dzejoļiem un reālistiskiem lauku dzīves tēlojumiem stāstos bieži reprezentējās Juris Pabērzs (dz. 1891), kas 1940. g. pārgāja boļševiku okupantu dienestā un kļuva par tieslietu ministru. Viņa kopotie raksti izdoti ar nosaukumu *Rūzes un ērški* (1923). Rīgas žurnālā *Apskats* 1904. g. Vitolds Virsnis publicēja septiņus tēlojumus ar kopēju virsrakstu *Sarkanās švītras*, kuŗos bija svaigi un zīmīgi tvertas Latgales ainas. Aiz šī pseudonima slēpās Reinholds Putniņš (1881—1934), ģeofiziķis un vēlākais Latvijas universitātes profesors. Pēc nāves iespiesti arī daži viņa dzejoļi.

17. nodaļa

STARP DIVIEM PASAULES KARĪEM

1. pasaules kaŗš paralizēja latviešu grāmatniecību, un laikā no 1915. līdz 1919. g. atklātībā parādījās tikai rets darbs. Tomēr rakstnieki nebija apklusuši: pēc valsts nodibināšanas un brīvības cīņām, iestājoties mierīgiem apstākļiem, tie publicēja kaŗa gadus uzkrāto, tādēļ posms starp 1920. un 1923. g. pieder pie bagātākiem un rosīgākiem mūsu grāmatniecības vēsturē. Turpretim presē, par spīti kaŗa laika grūtībām un spaidiem, vairāki spilgti momenti konstatējami jau priekš 1920. g. Te pirmā kārtā atzīmējamas *Laika Vēstis*, ko 1917. g. Cēsīs, pēc tam Valkā izdeva A. Kroders un A. Plensners. Tuvi līdzstrādnieki bija arī Virza, Akurāters, Zeiferts, J. Grīns. Laikraksts, ko boļševiki dažādi vajāja un beidzot slēdza, drosmīgi un konsekventi aizstāvēja neat-

karīgās valsts ideju. 1918. g. A. Kroders kopā ar K. Skalbi vadīja mēnešrakstu *Jaunā Latvija*, kur piedalījās laba daļa ievērojamu latviešu rakstnieku un zinātnieku. Šim simpātiskajam izdevumam bija arī liela sabiedriska nozīme, jo tā saturu visgaļām apzīmogoja spilgts, kultūrāls nacionālisms. 1919. g. Kroders, kas bija devies pagaidu valdībai līdz uz Liepāju, nodibināja laikrakstu *Latvijas Sargs*. Tas kļuva par izcilu faktoru valstiskās apziņas un kaŗavīru cīņas morāles stiprināšanā. Valdībai atgriežoties Rīgā, tai sekoja arī *Latvijas Sargs* un drīz sasniedza 40 000 eks. lielu tiražu. 1920. g. redakcija pārgāja citās rokās, un laikraksts zaudēja lasītāju atsaucību, aizvien vairāk nosveļoties galēji labā spārna virzienā, lai gan turpināja iznākt līdz 1934. g. **A r t u r s K r o d e r s** (dz. 1892) enerģiski darbojies žurnālistikā visu neatkarības laiku un kopš 1945. g. Zviedrijā. Viņš sarakstījis vairākas grāmatas un brošūras, no kuŗām jāatzīmē *Latvija, vācieši un lielnieki* (1920), *Cilvēka mērķi* un *Domas par latvju kultūru* (abas 1921), *Niedra un niedrisms* (1924). Izdevis autobiografisku romānu *Degošās dienas* (1946), kas publicēts arī zviedriski, sakopojis atmiņu krājumu *Ģenerālis Jānis Balodis* (1931), tulkojis virkni darbu par socioloģijas problēmām. Viņa dvīņu brālis **R o b e r t s K r o d e r s**, 1941. g. deportēts uz Krieviju, pazīstams kā lietpratīgs teātra kritiķis ar plašu erudīciju šai un citās mākslas nozarēs, ko allaž visvairāk nodarbinājušas mākslinieciskās formas problēmas padziļinātā filozofiskā pieejā. Vairums viņa rakstu izkaisīts periodikā, grāmatās iznākušas monografijas par R. Vāgneru (1930, kopā ar J. Vītoļu) un aktieņiem A. Amtmani-Briedīti (1928) un J. Šābertu (1936). Sakopojis un tulkojis cittautu autoru teorētisku rakstu krājumu *Teātra māksla*, 30-to gadu otrā pusē burtnīcās izdota viņa *Teātra vēsture*. Kodolīgs literātūrvēsturisks pārskats ir *Somu rakstniecības likteņi un meistari* (1940). Mazāka nozīme viņa mēģinājumiem drāmatiskā rakstniecībā. R. Krodera tulkojumi aptveņ pāri par 100 publikāciju. **P u l k v e d i s A l e k s a n d r s P l e n s n e r s** (dz. 1892) vadīja laikrakstu *Latvijas Kareivis* (1920—22 un 1932—37), izdevis grāmatas *Latvija pasaules kaŗa priekšvakarā* (1928), *Mūsu armija* (1930), *Mūsu armija valsts 20 gados* (1938); nepabeigta palikusi *Latvijas atbrīvošanās* (1928). Kopš 1945. g. emigrācijā Vācijā, tad Zviedrijā; šai laikā izstrādāta *Informācija par latviešu leģionu* (1949). Daiļliterātūrā sniedzis nedaudzus, bet ļoti noskaņotus darbus. Stāstā *Antica fiamma* (1920) smalkjūtīgi analizēti kāda virsnieka intīmie pārdzīvojumi, dzejoļos dominē mīlestības atmiņas un skeptiskas refleksijas; tie labi raksturojami Poruka vārdiem: „Atskatīties, pasmaidīt un tad tālāk soļot lēnām.” Valkā 1919. g. iznāca spraigs nacionāls laikraksts *Tautas Balss*, kas minēts jau agrāk — sakarā ar Janševski un Virzu. To vadīja **O t o N o n ā c s** (dz. 1880, aizvests uz Krieviju 1941), kas plaši darbojies publicistikā arī vēlāk; bez tam sarakstījis atmiņu grāmatas *Ziemeļlatvija* (1928), *Pēc 18. novembra* (1933, kopā ar V. Šreineru) un sakārtojis dokumentu krājumu *Mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju* (1930). No kreisā virziena izdevumiem kā vērtīgākais jāpiemin žurnāls *Taurētājs* (1916—20), sākumā Maskavā, tad Rīgā. Tur starp citu parādījās Raiņa *Spēlēju, dancoju*, Švābes apcerējumi par folkloru,

Sudrabkalna dzejoļi. Žurnālu rediģēja K ā r l i s F r e i n b e r g s (dz. 1888), rosīgs teātra darbinieks un literāts, kas tulkojis ap 150 lugu un pats sacerējis drāmu *Tumsā un salā* (1920). 1913—15 viņa redakcijā iznāca *Skatuve un Dzīve*, 1920—25 viņš vadīja *Teātra Vēstnesi*, abos ievietodams prāvu tiesu savu rakstu par latviešu un cittautu drāmatisko rakstniecību. 1923—24 viņš izdeva īpatnēju antoloģisku žurnālu *Lira*.

No laikrakstiem neatkarīgajā Latvijā vislielāko tiražu (līdz 200 000 eks.) sasniedza *Jaunākās Ziņas*, kas ar nelieliem pārtraukumiem caur laiku iznāca no 1911. līdz 1940. g. To izdeva A n t o n s B e n j a m i ņ š (1860—1939) un viņa sieva Emīlija. Žurnālistikā Benjamiņš darbojās kopš 19. gs. beigām; sarakstījis arī lugu *Miglā* (1895). Ļoti populārs bija viņa firmas izdots nedēļas žurnāls *Atpūta* (1924—1941, pēdējo gadu boļševiku pārņemts). Literātūrā kā viens, tā otrs Benjamiņa izdevums sniedza daudz vieglas lektūras, taču līdztekus tur parādījās krietns skaits labāko latviešu rakstnieku darbu. Zemnieku savienības politisko viedokli izteica *Brīvā Zeme* (1919—40); tai bija nopietns literārais pielikums sākumā J. Ezeriņa, tad Virzas vadībā. Šim laikrakstam aizvien tuvu stāvējis K ā r l i s U l m a n i s (dz. 1877, deportēts uz Krieviju 1940), pirmais neatkarīgās Latvijas ministru prezidents un autoritārās iekārtas nodibinātājs 1934. g. 15. maijā. Šī režīma laikā viņa raksti un izteikumi bija oficiāli kanonizēti un spēcīgi atbalsojās t.s. pozitivistiskā virziena rakstniecībā. Viņa dzīves ziņā, ko ietekmējis amerikāņu filozofs O. Mardens, uzsvērts optimisms un mērķtiecīga aktivitāte reālu vērtību radīšanai; tam pievienojas domas par zemnieciskās pasaules uztveres prioritāti un nepieciešamību kalpot valstij kā „cilvēka vedējam uz pilnību”. Pēdējo uzskatu daļa padevīgu autoru identificēja ar kalpošanu pašam Ulmanim un viņa personas cildinājumiem dzejā vai prozā. Svarīgākie Ulmaņa darbu sakopojumi: *Sabiedriskie raksti un runas* (I-II, 1935), *Tēvzemes brīvībai un slavai* (1939, kopotu rakstu 1. sējums). *Brīvo Zemi* visilgāk (1922—38) rediģēja J ū l i j s D r u v a (1882—1950), allaž būdams uzticīgs Ulmaņa ieskatu interprets. Laikrakstu *Latvī* (1921—34) vadīja A r v e d s B e r g s (dz. 1875, deportēts 1941), viens no izcilākiem latviešu publicistiem un ārlieku komentātoriem. 1929—32 *Latvija* redakcijā strādāja Ž a n i s U n a m s (dz. 1902), kas publicējis 17 grāmatu, to vidū kultūrvēsturiskus pētījumus par Brīvmemnieku (1932), Kr. Baronu (1935) un Kr. Kalniņu (1936), bet pēc 2. pasaules kara Vācijā atmiņas un politiskus apcerējumus *Neatkarības saulrietā* (1951) un *Laiku atspulgā* (1953). Rediģējis latviešu biografisko vārdnīcu *Es viņu pazīstu* (1939). Sensācijas mīlēja laikraksts *Pēdējā Brīdī* (1927—35), ko sākumā vadīja P. Rozītis, beigās O ģ e r t s L i e p i ņ š (dz. 1906), vispusīgs, kā politikā, tā kultūras jautājumos labi orientēts žurnālists. Viņš izdevis monografijas par O. Kromvelu (1934) un S. Vidbergu (1942), tulkojis, rakstījis feļtonus ar Eola pseudonimu. Pirmajam stāstam *Četras mīlestības* (1926) sekoja *Rožainais smaids* (1944); plaši Liepiņš epikai pievērsies pēc 2. pasaules kara Vācijā un ASV, izdodams vēsturiskas noveles *Dzejnieki un valdnieki* (1946), aktuālu romānu par bēgļu dzīvi *Vēlā liesma* (1951) un vairākas citas

grāmatas. No autoriem, kas pulcējās ap partijas laikrakstu *Sociāldemokrāts* (1918—34), sevišķi jāpiemin ārlietu eksperts Fēlikss Cielēns (dz. 1888); bez politiskām brošūrām viņš sarakstījis romānu *Nāves pavēni* (1948) un lugas *Sarkanais neris* (1924) un *Mitanija* (1931), kas izrādītas Dailes teātrī. Teicama literārā daļa bija laikrakstam *Tēvijas Sargs* (1934—1940), kad tās vadību 1938. g. uzņēmās V. Cedriņš. Viņš pēc A. Krodera parakstījās arī kā atbildīgais redaktors, kamēr faktiski laikrakstu vadīja *Arsenijs Podnieks* (Artis, 1900—1951), rosīgs un atjautīgs žurnālists, kam īpašu popularitāti sagādāja spriganā stilā un labā kompozīcijā sacerētie kaŗa stāsti. No vecākās paaudzes publicistiem vēl jāatzīmē *Kristaps Bachmanis* (1867—1942). Grāmatās viņš aplūkojis 1905. g. revolūciju, latviešus bēgļu gaitās, muižnieku cīņu pret zemnieku izglītību 19. gs., bet savā ziņā viņa mūža darbs ir *Andrejs Spāģis un viņa laikmets* (1932). Ievērojamais diplomats *Alfrēds Bīlmanis* (1887—1948) latviski sarakstījis populāru Polijas un Zviedrijas vēsturi, žurnālistikā darbojies kopš 1918. g., bet visvairāk puļu veltījis Latvijas propagandai svešās valodās — gan ārzemju presē, gan brošūrās un grāmatās.

Latvijas valsts pirmajos gados parādījās divi labi iecerēti, kultūrāli literātūras žurnāli *Latvijas Rīts* (1919) un *Vaiņags* (1920), kas nestabilo pēckara apstākļu dēļ diemžēl nespēja iesakņoties. Tos izdeva *Augusts Mežsēts* (dz. 1890). Viņam lieli nopelni arī kā grāmatniekam, kuŗa apgāds *Vaiņags* 1919—23 laida klajā daudz izcilu darbu labāko latviešu jaunās paaudzes mākslinieku veidotā grafiskā ietērpā. Mežsēts rakstījis romantisku, klusinātu liriku, kas iznākusi krājumos *Jūnijs* (1920) un *Maija zvaigznes* (1925), tāpat psiholoģiskām finesēm bagātus stāstus un romānus: *Aizejošie* (1927), *Apburtā pilsēta* (1929), *Savādi likteņi* (1935), *Baltā kvēle* (1936) u.c. Vājākas viņa pāris lugas un poēma *Mākoņu puķes* (1919). Ļoti plašas līdzstrādnieku aprindas, nešķirojot pēc politiskas pārliecības, saistīja P. Rozīša rediģētais *Ritums* (1921—26) un *Piesaule* (1928—35) K. Skalbes vadībā, turpretim R. Bīlmaņa un A. Upīša atjaunotās *Domas* (1924—34) noteikti uzsvēra sociālistiskas tendences. Pilsonisku ideoloģiju politiskajā daļā aizstāvēja *Burtnieks* (1927—36), kuŗa redaktori bija L. Ausējs un P. Ašmanis. *Longins Ausējs* (dz. 1885, deportēts 1941), kopš 1921. g. Latvijas universitātes tautsaimniecības fakultātes docents matemātikas priekšmetos, daudz darbojies pādagogiskā rakstniecībā; plašāks filozofisks tvērumš grāmatās *Dzīves dzelzs likums* un *Ceļi uz laimi* (1936). Augstvērtīgākais literārais mēnešraksts neatkarīgajā Latvijā bija *Daugava* (1928—40), ko līdz 1937. g. vadīja J. Grīns, tad J. Kadilis. *Ilūstrēts Žurnāls* (1920—29), kuŗa galvenie veidotāji bija A. Prande, R. Bērziņš-Valdēss un S. Vidbergs, apcerējumos un priekšzīmīgos attēlos sniedzis neatsverāmu materiālu mākslas vēsturniekiem, tāpat svarīgas literātūrvēsturiskas studijas. Autoritārās iekārtas laikā iznāca mēnešraksts *Sējējs* (1936—40), kas galveno vērību veltīja ideoloģijai un propagandai režīmam atbilstošā garā, lai gan reizēm iespieda arī nopietnus zinātniskus pētījumos un respektējamu daiļliterātūru. Žurnālu līdz 1939. g. rediģēja J. Lapiņš, tad A.

Karnups. Jānis Lapiņš (1885—1941) kā publicists jau 1917. g. (brošūra *Latvija mijkrēslī*) izvirzīja prasību par Latvijas pilnīgu politisku suverēnitāti; valsts tapšanas un veidošanās laiku atspoguļo *Sapņi un īstenība* (1938). Pārējā viņa publicistika sakopota grāmatās *Laikmetīgais un mūžīgais* (1934), *Atdzimšana* (1935) un *Ezeru acis* (1942). Pēdējās sākumu belletristiskā koncepcijā lielāko tiesu sarakstījis viņa dēls Dzintars Lapiņš. Minētajos darbos autors allaž skaņ arī literāras problēmas; daudz viņam eseju un literātūrvēsturisku apcerējumu — par Ausekli, Neikenu, Virzu, monografija par Poruku (1935). Ilgi viņš bija viens no galveniem 15. maija ideologiem, taču 1939. g. piedzīvoja lūzumu. Lapiņš pamatoti dēvēts par „publicistu ar ģenija dzirksti”: viņa raksti vienmēr ir dinamiski, bagāti oriģinālām atziņām un krāšņiem paradoksiem. Tomēr šī dzirksts nav permanenta, un, kad tā apdziest, rakstos atvežas dziļas „gaisa bedres”. Vērtīgs kritikas un bibliografijas izdevums bija *Latvju Grāmata* (1922—31), ko vadīja brāļi Egles. Kārlis Egle (dz. 1887) laidis klajā un papildinājis ar bibliografiskām ziņām latviešu rakstnieku autobiografiju krājumu *Atziņas* (I-III, 1923—24), brāļu Kaudzišu, Valža, Ziemeļnieka u.c. kopotus rakstus; periodikā viņam daudz apcerējumu un recenziju ar literātūrvēsturisku nozīmi. Rūdolfs Egle (1889—1947), kas piederēja pie nopietnākiem latviešu kritiķiem, publicējis monografijas par Ed. Veidenbaumu (1926) un Poruku (1930), plašu Skalbes dzejas analīzi (1939), prāvu skaitu rakstu par poētikas un literātūrvēstures jautājumiem (sevišķi *Latviešu konversācijas vārdnīcā*). Tulkojis, pētījis un izdevis Šekspīra, Ļermontova, V. Haufa darbus, kopā ar A. Upīti sarakstījis *Pasaules rakstniecības vēsturi* 4 sējumos (1932—34). Latviešu liriskās dzejas šķērsgrīzumu laikā no 1856. līdz 1934. g. sniedz viņa antoloģija *Latvju lirika* (1934). Būdams politiski kreiss, Egle tomēr kritikā noteikti uzsvēra aistētiskos principus un galveno vērību veltīja stila problēmām. Ar brāļiem Eglēm allaž sadarbojās Jānis Misiņš (1862—1944), izcilākais latviešu bibliografs un bibliofils, kuŗa mūža darbs ar nezūdamu vērtību ir *Latviešu rakstniecības rādītājs* (I 1924, II 1936). Periodikā publicējis pētījumus par Veco Stenderu, K. Kraukliņu, Ausekli u.c., bet sevišķa nozīme viņa monografijai *Jēkabs Zvaigznīte-Šterns* (1940), kur ar lietisku argumentāciju sagrauti vairāki literāri mīti. Humānītārām zinātnēm teicami kalpojis *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts* (1920—39), ko vadīja T. Zeiferts, bet vēlāk valodnieks E. Blese. Profesors Ernests Blese (dz. 1892) kopš 1912. g. publicējis periodikā ap 500 rakstu par valodas un kultūras jautājumiem, izdevis un rediģējis vārdnīcas, sarakstījis *Ievadu valodniecībā* (1922). Ievērojams darbs par spīti dažiem emigrācijas apstākļu nosacītiem trūkumiem ir viņa *Latviešu literātūras vēsture* (1947), kas aptver posmu no 16. gs. līdz 19. gs. vidum. Svarīgus pētījumus un atklājumus par vecākiem latviešu tekstiem un grāmatām minētajā mēnešrakstā publicēja valodnieki Jānis Zēvers (dz. 1868) un Alvils Augstkalns (1907—1940). Tai pašā virzienā darbojās Jānis Straubergs (1886—1952), kas pirmais plašāk izpētīja Jāņa Reitera biografiju, izvirzīja interesantas hipotēzes par N. Rama un J. Eka garīgajiem

kustībā mēģinādams atjaunot senos latviskos ticējumus. Šī kustība ietekmējusi vairāku latviešu rakstnieku dzīves ziņu un līdz ar to sacerējumus. Gandrīz visi no šiem pētniekiem daļu savu darbu ievietojuši kādā no augstāk minētiem mēnešrakstiem. To līdzstrādnieki bija vēl vairāki pazīstami literātūrvēsturnieki un kritiķi. Kārlis Kārklīņš (dz. 1888) interpretējis latviešu rakstniecību schēmatiskā literāro virzienu ietvarā, vairāk vērības veltījot sacerējumu teknikai un motīviem nekā aistētiskām vērtībām. Viņš ir labs Fr. Bārdas un it sevišķi Blaumaņa pazinējs, par kuņiem publicējis monografijas un īsākas apceres. Pētījis tautas dziesmu pantmēru, sarakstījis skolām domātus poētikas un literātūrvēstures kursus. Jānis Alberts Jansons (dz. 1892) sniedzis metodoloģiski stabilus un kultūrvēsturiskām atziņām bagātus pētījumus par latviešu literātūru līdz 20. gs. sākumam; vēlāku parādību vērtējumi atklāj viņa nespēku aistētikas joslā. Nozīmīgs darbs folkloristikā ir *Die lettischen Maskenumzüge* (1933), kur senajās ķekatu, talku u.t.t. izdarībās ieskatīti latviešu drāmas sākumi. Alfrēds Goba (dz. 1889) izdevis J. Alunāna, J. Zvaigznātes, Doku Aša, Neikena, Pērsieša u.c. vecākās paauzdes autoru kopotus rakstus, pievienojot tiem biografijas, kur daudz rūpīgi vākta materiāla. Uzbrukumos Kr. Valdemāram un M. Kaudzītem, tāpat Zvaigznātes cildinājumos bieži operējis ar puspatiesībām. Sniedzis virkni rakstu dievtuņu praktiskām vajadzībām. Arturs Baumanis (dz. 1905) izdevis vērtīgu monografiju par Kr. Baronu (1935), Edgars Sūna (dz. 1900) par Fr. Bārdi (1925), kam vēlāk sekoja *Literāra saruna ar kritiķiem un rakstniekiem* (1948); Ernests Aistars (E. Anševics, dz. 1899) studijā *Sejas aiz maskām* (1936) izsekojis Ā. Ersa attīstībai un pats reprezentējies epikā ar romāniem *Sirēna* (1949) un *Plosti* (1952); Jānis Kadilis (dz. 1903) ilgākā laika sprīdī rakstītas apceres savācis krājumā *Rakstnieki un grāmatas* (1949); Jānis Bičolis (dz. 1904) izdevis *Vecākās latviešu literātūras chrestomatiju* (1933), Jānis Andrupis (dz. 1914) monografiju jaunatnei par V. Olavu (1939) un sniedzis lietpratīgu pārskatu par latviešu tautas dzeju un vecāko rakstniecību krājumā *Latvian Literature* (1954). Visi minētie publicējuši prāvu skaitu apcerējumu un recenziju dažādos periodiskos izdevumos. Teātrim un drāmatiskai rakstniecībai kopš 1921. g. uzmanīgi sekojusi Paula Jēgere-Freimane (dz. 1886), kas izdevusi monografiju par Daci Akmentiņu (1929), aktieņu portretējumus *Siluetes* (1938) un krājumu *Atziņu ceļi* (1936), kur apcer arī Brigaderi, Veseli, Poruku. Esejiste Zenta Mauriņa (dz. 1897) subjektīvā pieejā populārizējusi cittautu rakstniecību un kultūru, lielas personības jeb „dižgarus” un dažus sev tuvus latviešu autorus (Fr. Bārdi, Poruku, Raini, Brigaderi). No viņas grāmatām jāatzīmē *Dostojevskis* (1933), kas tulkots arī vairākās svešvalodās, *Pārdomas un ieceres* (1934), *Dzīves apliecinātāji* (1936), *Grāmata par cilvēkiem un lietām* (1938), *Ziemeļu temas un variācijas* (1939), *Prometeja gaismā* (1942) u.c. Romāni *Dzīves vilcienā* (1941), *Trīs brāļi* (1946), *Frančeska* (1952) vairāk atklāj autores negatīvās nekā pozitīvās īpašības. Sarakstījusi arī dažas lugas bērniem.

rējies un aperējies gan savu mūžu, gan rakstniekus un grāmatas. Kā rūpīgs biografs un bibliografs viņš piedalījies vairāku latviešu autoru kopotu rakstu izdevumos, tāpat sniedzis daudz literātūrvēsturisku aperējumu un recenziju. Ar ekspresionistu metafiziku zināmā mērā saskārās modernais psalmotājs Richards Rudzītis (dz. 1898) savos liriskas krājumos *Cilvēka dziesmas* (1922) un *Daiļajai dvēselei* (1933), taču tie izirst neskaidru vai pārprastu filozofisku jēdzienu chaosā tāpat kā viņa esejas *Atzinēji un cīnītāji* (1935) un *Daiļuma apziņa pestīs* (1936). Sudrabkalnam un erotiskā lirikā pa daļai P. Rozītīm sekoja Kārlis Students (1892—1947) pirmajā dzejoļu krājumā *Zvaigžņu krusts* (1923), bet vēlāk izveidojās par īpatnēju žanristu (*Sarkanā sērmūkša*, 1937). Kā kolportieris viņš bieži apceļoja laukus un pieredzējumus notēloja vērīgās reportāžās, kas sakopotas grāmatās *Kolportiera piedzīvojumi* (1924), *Nelūgtos ciemos* (1925), *Trejdeviņās sētās* (1930), *Ceļinieks* (1938) u.c. Vācu ekspresionistiskās dzejas tulkojumus antoloģijā *Nāves laukos* (1924) izdeva Kārlis Dziļleja (dz. 1891). Tā ietekmējusi arī viņa paša krājumu *Sejas* (1925), lai gan tiklab te, kā trimdas dziesmās *Tālos ceļos* (1947) viņa galvenais skolotājs bijis Rainis. Dziļleja publicējis stāstus *Seklais laiks* (1925), vairākas tēlojumu virknes bērniem un romānu *Daugava* (1937), taču lielākus panākumus guvis literātūras vēsturē, sevišķi kā rūpīgs Raiņa pētnieks. Atzīmējami arī viņa plašie darbi par Merķeli, gleznotāju J. Rozentālu, A. Alunānu u.c. No agrāk pieminētiem autoriem 20-os gados ar ekspresionistiem zināmu kopību atrada L.Laicēns, A.Kurcijs, Apsesdēls.

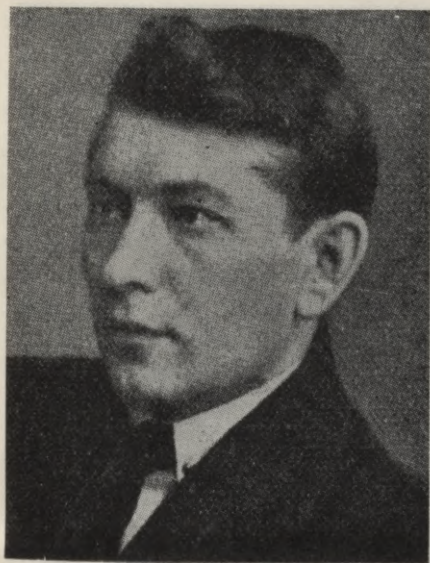
Palikdams konvencionālos ietvaros, ritma un dzejas kompozīcijas problēmas veikli risinājis Valdis Grēviņš (dz. 1895) krājumos *Pirmā dzeju grāmata* (1923) un *Otrā dzeju grāmata* (1933). Viņa labāko dzejoļu efekts balstās uz laimīgi izvēlētas frazes nemitīga atkārtojuma, pie kam panta tehniskā struktūra sintezēta ar motīvu un jutoņu. Viņš ļoti daudz tulkojis un drāmatizējis, bet ar pseudonimu Dr. Orientācijs ieguva lielu populāritāti kā humorists un feļetonists kreisajā presē. Līdzīgi viņam, Jūlijs Roze (dz. 1892) inspirāciju dzejai nereti mantojis literātūrā, taču viņam svešs Grēviņa pesimisms. Rozes vienīgajā liriskas sakopojumā *Fontāns* (1920) valda rāms, harmonisks un dziļa aistētisma piesātināts vērojums. Tādas pašas īpašības atklāj *Austra Dāle* (dz. 1892) krājumos *Ēnu rotaļas* (1922) un *Dzīves dziesma* (1935), kamēr trešajā — *Vēju vēstis* (1942) ieskanas smagu personīgu pārdzīvojumu radītas disonances. Intimais sievišķīgais pārdzīvojums viņas dzejā ne vienmēr mākslinieciski pārkausēts. Aīda Niedra (dz. 1899) savu liriku sakopojusi krājumos *Erosa elegijas* (1924) un *Dziesminiece* (1934). Tos raksturo spēcīga vītālitate un impulsīvs temperaments, kaisla degšana un trīsas, bet kā reakcija — mazliet skumīgas pārdomas un atskati. Vēlākos dzejoļos rudenīgs dzidrums, brīžiem arī nacionāla patētika. Niedras izteiksme konkrēta un tēlaina, bagāta spilgtiem vizuāliem priekšstatiem; viņas iemīļotām gaņajām rindām episks plūdums, un reizēm tās tuvojas ritmizētai prozai. Epikā viņa sniegusi veselu virkni romānu un stāstu, visbiežāk kavējoties sava

dzimtā novada (Tirzas) nesenajā pagātnē, tēlojot tā sīkstos, veselīgos ļaudis gan drāmatiskā situācijās, gan vairāku paaudžu dzīves ritumā. Te jāpiemin *Pie Azandas upes* (1933) ar turpinājumu *Ciema spīgana* (1935), stāstu krājums *Vanagu ligzda* (1937) un jo sevišķi romāns *Sieva* (1938), zīmīgākais un gatavākais Niedras prozas darbs. Daudz novadniecisku elementu arī viņas valodā. „Pilsētas romānos” parasti tēlojusi Rīgas intelligenci 20-os gados. *Alīja Baumanē* (1899—1941) publicējusi stāstu krājumus *Auļojošā pilsēta* (1924), *Zemes medus* (1925) un *Lietaviete* (1935). Tajos dominē nervoza erotika; risināti modernā cilvēka psiholoģiskie mezgli nemierīgā pilsētas dzīves fonā. Dzejoļu krājumā *Dārzi un vakari* (1939) mīlestības illūzijas, kas tvertas krāšņās, bet nesakarīgās redzes gleznās ar zināmu tieksmi uz eksotiku. Te var saskatīt agrīnu sirreālisma ieskaņu latviešu dzejā. Vizionārā krāšņumā, neparastās personifikācijās un eksotiskā simboliskā Baumanei radniecīga *Biruta Skujeniece* (1888—31) krājumā *Staru spārni pār dūmainu upurtrauku* (1925). *Jānis Ziemeļnieks* (J. Krauklis, 1897—1930) savās četrās dzejoļu grāmatās *Nezināmai* (1923), *Aizejošais* (1924), *Skūpstis* (1928) un *Naktis* (1929) melodiskās vārsnās devis drāmatisku padziļinājumu ierastai „zilās puķes” romantikai, apvienojot pievilta lauku ideālista skumjas ar narkotiķa nākšņainām vīzijām. Opija rēgi (Haijalija) viņa pēdējās grāmatās kļūst par psihisku īstenību, kuņas veltīga meklēšana ikdienā rada nepārvaramus iekšējus konfliktus. Tie Ziemeļnieka dzejā izskan makabros, izmisīgas smeldzes pārsātinātos toņos. Pesimistisks romantiķis un reizē trauksmains, Sudrabkalna ietekmēts nākotnes apvāršņu meklētājs bija *Jānis Grots* (dz. 1901) savās pirmajās dzejoļu grāmatās *Pavasara ūdeņi* (1925) un *Vējš no jūras* (1927). Turpmākos krājumos *Vakara mākoņi* (1930), *Dziļos sniegos* (1937), *Klusums* (1944) viņš vairāk pievērsies smeldzīgai intīmu noskaņu lirikai, bet kopš 1945. g. pakļāvis savu tezi: „Dzīve ir cīņa par labāku dzīvi” boļševiku sociālistiskā realisma prasībām. Bez dzejoļiem sarakstījis dažas lugas, kas izrādītas Dailes teātrī. Tāpat līdz boļševismam beidzot nonāca *Elīna Zālīte* (dz. 1899), kas ar sievišķīgas, reizēm drusku lētas romantikas apzīmogoto dzejoļu krājumu *Sila ziedi* (1931) un vairākām joku lugām reiz bija populāra visai plašās lasītāju aprindās. Viņa tulkojusi daudz somu un igauņu literatūras paraugu, arī eposu *Kaleviņpoezs*. *Herberts Dorbe* (dz. 1894) sekmīgi darbojies bērnu dzejā (krājumi *Izas dziesmiņas*, 1929, un *Sirsniņa*, 1933); *Augusts Ģiezēns* (dzimis 1888) ir viens no izcilākiem grieķu un romiešu klasiķu latviskotājiem — tulkojis Homēra *Iliādu* un *Odiseju*, Aristotela *Poētiku*, tāpat Sofokla, Apuleja, Ovidija u.c. darbus.

Latviešu epikā valsts pirmajos gados parādījās vairāki spēcīgi talanti, no kuņiem kā pirmais minams *Jānis Ezeriņš*. Viņš dzimis 1891. g. 9. aprīlī Patkules pagastā, 1906—10 mācījies Valkas (resp. Valmieras) skolotāju seminārā, tad strādājis Lazdonā un Saikavā. 1914. g. mobilizēts, bet slimības dēļ drīz atvaļināts. 1919—22 vadīja *Brīvās Zemes* literāro daļu, mira ar tuberkulozi 1924. g. 24. decembrī Rīgā. Literāro darbu Ezeriņš iesāka 1908. g.

ar liriku. Vispār viņš uzrakstījis ap 200 dzejoļu, taču izlases krājumā *Krāšņatās* (1925) ievietojis tikai nelielu tiesu. Tos raksturo konkrēta, lakoniska izteiksme un tieksme uz novadniecisku žanru (Saikavas un Ļaudonas motīvi). Prozas mākslā Ezeriņa galvenie skolotāji bijuši Po, Vailds un Mopasāns, kuŗus viņš cītīgi studēja jau seminārā. Viņa pirmās grāmatas *Dziesminieks un velns* (1920), *Majestātes kazarmēs*, *Fantastiskā novele un citas* (abas 1922), kas ietver stāstus, noveles, leģendas un pasakas, visumā vēl uzskatāmas par vingrinājumiem, lai gan rāda neapšaubāmu fābulēšanas māku, atjautību un spēju rakstīt vieglā, bet reizē ļoti spraigā stilā. Visas Ezeriņa mākslas labākās īpašības atklāj *Leijerkaste* (I 1923, II 1925), kur atrodami darbi, kas pamatoti apzīmējami par latviešu meistarnovelēm: *Kaprači*, *Cilvēks mārķā*, *Pūra nauda*, *Jaunsaimnieks Čukāns* u.c., bez tam stāsts *Joču pirts*. Stils te pilnīgi nobriedis — svaigs, vijīgs, koncentrēts, kompozīcija suverēna un bagāta smalki izsvērtiem efektiem; oriģinālie sižeti aizvien saistās ar kādu ārkārtēju notikumu vai dīvainu psiholoģisku mezglu: „Kaut kur, lūk, iekšā guļ tāda nagla, tāda ierūsējusi nagla, ka tev ir Dievam kauns atzīties.” Ezeriņš rakstījis arī asprātīgus feletonus, tulkojis (gan ne no oriģinālvalodas) Stendāla, Moljēra, Vailda darbus un vecfranču poēmu *Okasens un Nikoleta*, kopā ar J. Grīnu sastādījis pazīstamo lasāmgrāmatu *Valoda* (I-VI, 1923—24). Par Ezeriņa skolnieku novelistikā uzlūkojams *Richards Valdes* (R. Bērziņš, dz. 1888, deportēts 1941), kas bieži raudzījies modernās sadzīves „grimasēs”, taču zīmīgākus mākslinieciskus impulsus guvis latviešu jūrnieku vērojumos. Īpaši te pieminams romāns *Jūras vilki* (1930). Tāpat no Ezeriņa daudz mācījusies *Vilmā Delle* (dz. 1892), kuŗas noveles un stāsti sakopoti krājumā *Negantais nieks* (1936). Rakstījusi arī stāstus un lugas bērniem.

Kārlis Zariņš teorētiski aizstāvējis neapsikstošas kontinuitātes nozīmi literātūras attīstībā, reizē uzsvērot, ka „stilā, izteiksmē . . . meklējama atslēga, kas mums palīdz nošķirt jauno no vecā”. Sekodams šim principam un atturēdamies no pārgalvīgiem eksperimentiem, viņš savu stilu izslīpējis līdz askētiskai perfekcijai, lai gan tādēļ nereti nācies upurēt spožumu, ko var dot pēkšņa, vienreizēja inspirācija. Zariņš publicējis pāri par 10 stāstu un noveļu krājumu, no kuŗiem sevišķu ievērību pelnī *Skumju paradīze* (1921), *Savādi cilvēki* (1923), *Gluži veltīga varonība* (1926), *Starp divām mūžībām* (1930) un *Burvja aplī* (1936). Visi šie nosaukumi teicami izvēlēti, bet autoram raksturīgākais otrs un trešais. Viņš mīl tēlot ļaudis, kam „dzīve aizgājusi garām” — neievērotos, šķietami pelēkos; tomēr ikviens no tiem glabā sevī kādu lielu kaislību, liktenīgu psiholoģisku sarežģījumu vai dīvainu apsēstību. Novelēs Zariņš rāda, kā tas viss reiz kulminē, izlaužas no latentā stāvokļa un izris situācijās, ko viņš dēvē par „gluži veltīgu varonību”. Savādie cilvēki nevar būt varoņi parastajā izpratnē. Varonība nav ikdienišķa un anonīma: Zariņa tipisko personāžu tā dzen bojā ejā vai sagriež groteskā. Lidzīga gaisotne un asi psiholoģiski samezģlojumi romānos *Dzīvība un trīs nāves* (1921), *Brāļu dēli* (1922), *Pelnu viesulis* (1928), *Dārza māja* (1930), *Vainīgais* (1939) u.c., kur allaž arī zīmīgs laikmeta kolorīts. 30-*to* gadu beigās Zariņš pievērsās vēs-

Jānis Ezeriņš

Kārlis Zariņš

turiskam romānam. Te minami *Kaugurieši* (1937), *Kāvu gadi* (1943) un *Pēclaikā* (1944), no kuŗa iespiesti tikai fragmenti. Drāmatiskos darbos viņš lielāko tiesu risinājis dažādas sadzīves problēmas reālistiskā pieejā. Jāatzīmē drāmas *Zemes spēks* (1932), *Negudrā Gertrūde* (1934), vēsturiskā traģēdija *Randenē Barbara* (1935) un komēdija *Žagatu ligzdā* (1934). Zariņš dzimis 1889. g. 12. decembrī Liepājā, mācījies Blūma zīmēšanas skolā Rīgā, 1909—11 Pēterpilī, kur rosīgi papildinājis izglītību. Latvijā atgriezās 1918. g., bija algots darbinieks tabakas fabrikā, bet praktiski varēja nodoties tikai rakstniecībai. 1941—44 vadīja *Tēvijas* literāro pielikumu. Pēc nepārbaudītām ziņām 1945. g. Talsos boļševiku nogalināts.

Aleksandrs (Jēkabs) Grīns, rakstnieka un redaktora Jāņa Grīna brālis, dzimis 1895. g. 15. augustā Biržu pagastā, 1914. g. beidza Cēsu reālskolu, 1915. g. kaŗa skolu Maskavā, pēc tam virsnieks latviešu strēlnieku pulkos. 1918. g. studēja Tērbatā medicīnu, 1919—24 Latvijas armijas kapteinis, tad žurnālists Rīgas laikrakstos. 1940./41. g. teritoriālā korpusā; no Litenes nometnes deportēts uz Krieviju. Atskaitot drāmu *Karoga meklētāji* (1936), komēdiju *Kalēja līgava* (1938) un vēl pāris mazāk nozīmīgas lugas, Grīns rakstījis tikai vēsturiskas noveles un romānus. Jau pirmās grāmatas — *Krustneša gaitas* (1921), *Pieviltā vīra atriebsanās* (1922), bet it sevišķi *Septiņi un viens* (1926) liecināja par ievērojamu briedumu, un formāli tie ir viņa gata-vākie darbi. Po, Bokačo un Andrieva Niedras (visvairāk *Kad mēness dīkst*) ietekmes te apvienojas ar Grīna personības sulīgo vītālītāti, ko mākslinieciski grožo stingrs, kaut bībeles un viduslaiku chroniku garā stilizēts valodas kaulums. Vēsturiskai patiesībai sekundāra loma: dominē rēgains fantazija un

tieksme veidot varoņteiksmas. Noskaņā un kvalitātē minētajiem darbiem līdzinās *Nameja gredzens* (1931) un romānu jumja *Zemes atjaunotāji* (1939) 1. daļa *Meža bērni*; 2. daļa *Atdzimusi cilts* slābanāka tāpat kā stāstu krājums *Klusie ciemiņi* (1935). Ziemeļu kaŗa triloģija *Saderinātie* (1938—40) atkārtoti rāda Grīna māku uzburt seno cīņu, bada un sērgas laiku atmosfairu, taču kompozīciju bieži nomāc dažādu chromatisku efektu sablīvējumi un psiholoģisko tēlojumu aizstāj anekdots. Tīri dēķu romāni, kas pieder pie raksturīgākajiem latviešu literātūrā, ir *Tobago* (1934) un *Trīs vanagi* (1938). Lielāko populāritāti un sabiedrisko atzinību Grīnam sagādāja *Dvēseļu putenis* (1932—34), pieminēklis strēlnieku un Latvijas brīvības cīņām, kuŗa masu skati, kauju ainas un individuālo likteņu šķetinājumi beidzot izkristalizējas neatkarīgās valsts patētiskā apoteozē. Biezajām kompilācijām *Pasaules vēsture* un *Zeme un tautas*, kas 1928—32 iznāca burtnīcās, nozīme kā informācijas materiālam un visai pievilcīgai lasāmvielai. Blakus Grīnam kā krietnu vēsturisku stāstu un senās Romas norieta laikmetam veltīta romāna *Ap liesmu auļojošie* (1926) autors pieminams *E d g a r s A r d e n s s* (E. Gulbis, dz. 1887). Citos darbos — piem., romānā *Svētās Angelikas mats* (1924), viņš risina īpatas psiholoģiskas un sabiedriskas problēmas, savijot reālismu ar fantastiku.

To pašu, tikai daudz plašākā vērīenā un ar lielāku vītālu spēķu, darījis Jānis Veselis, kam inspirācija laimīgos brīķos piešķīrusi spēķu, kas raksturota Auseķļa aicinājumā: „Izlūdzies mīlīgai Laimai liesmaino rēķoņu aci!” Tas spilgti vērojams jau virknē grāmatu, kaŗa laika produkcijā, ko viņš publicēja 1921. g. No tām sevišķi jāatzīmē stāstu krājumi *Aklais ezers* un *Pasaules dārdos*, kur manāmas saskares ar dekadentiem un ekspresionīstiem, bet reizē atklājas ļoti savdabīga individuālītāte, krāšņa fantāzija, tieksme ieurbties bezgalības un mūķības noslēpumos, ko citkārt nomaina juteklisks reibums — primitīvi kaislas trīsas. Līdzīgas līnijas, kas bieķi saīstās ar sintezes meklējumīem pretrunīķu vērtīķu konfliktos, dominē turpmāķos krāķumos: *Liesma uz ūdeņīem* (1922), *Rēķi un cilvķēķi* (1924), *Vilkaķi* (1925), tāpat gaŗajā stāstā *Dievu gulta* (1923), kamēr *Zem vāķu jūķa* (1921) problēma koncentrēta galveno personu tīri intīmo pārdzīvojumu un attīecīķu plāksnē. Idejīķā koncepcijā un veidojumā minētiem stāstīem pieķļaujas arī Vesēķa pirmīe romāni *Saules kapsēta* (1921) un *Enģēķis Ufīrs* (1924), bet *Tīrumu ļaudīs* (1927) ir zemes un auglības spēķa slavināķjums. Iztēlē radītu latviešu senvēstures ainu snīedz romāns *Trīs laīmes* (1929), kur jau parādās autoram īpatnēķā ķanra — teīksmas iezīmes. *Latvju teīksmas* (1942), īsais romāns *Vīesturs Varapoga* (1952) u.c. šī ķanra darbī balstās uz konkrētas pieredzes un latviešu mītolōģijas elementu apvienojuma. Tos piesātīna dievturīķības ideolōģija, taķu — kā allāķ — tajos valdzīna Vesēķa rēķonīgā iztēle un smagnēķjais, īsti epīskais valodas plūdums. Interesants eksperiments un reizē viens no viņa īzcīlāķīem darbīem ir romāns *Dīenas krusts* (1931), kuŗa darbīķa koncentrēta 24 stundās. Plašāķ iecerētas romānu sērijas divas pirmās daļas *Cīlvēķu sacelšanās* (1934) un *Tēraudā dvēsele* (1938) rāda tieķsrni uz moderno *science-fiction* ķanru. Vesēķa līrika īznāķusi krāķjumos *Dzīves vāķnāģi* (1942) un *Staru*

Aleksandrs Grīns

Jānis Veselis

būdā (1947); viņš sarakstījis arī traģēdiju *Jumis* (1931) un komēdiju *Kur tad tu nu biji, āzīti manu?* (1934). Laba erudīcija un oriģinālas atziņas raksturo eseju un kritiku sakopojumus *Pārdomu grāmata* (1935) un *Rakstnieku sejas* (1938), kur Veselis savdabīgā pieejā, dēvējot to par „būtisko metodi”, centies uztautīt nemainīgas idejas un kvalitātes latviešu un cittautu literatūrā. Veselis dzimis 1896. g. 1. aprīlī Neretā, mācījies Jēkabpils pilsētas skolā, piedalījies 1. pasaules karā, pēc tam nodevās tikai rakstniecībai. No 1944. g. Vācijā, tad emigrēja tālāk uz ASV. — Līdzās iepriekš aplūkotojam prozistiem vēl jāpiemin Jonass Miesnieks (dz. 1896) un Jūlijs Sīlis (dz. 1891); pēdējais sarakstījis arī krietnas literatūrvēstures skolām.

30-os gados markantā vietā latviešu lirikā un epikā izvirzījās vairāki jauni autori, kuŗu objektīvai vērtēšanai vēl trūkst pienācīgas distances. Tomēr ar zināmu drošību apgalvojams, ka vismaz daži no viņiem snieguši darbus, kas paturēs konstantu nozīmi mūsu literatūrā. Daļa no šiem autoriem, kas pulcējās ap žurnālu *Jauno Trauksme* (1928—31), darbību uzsāka kā vēlīni ekspresionisti, pa laikam Sudrabkalna un Laicēna sekotāji, skaļi sludinot rakstniecības aktuālizāciju. To prasīja arī Zaļās Vārnas nogrupējums, kas kopš 1929. g. neregulāri izdeva savu žurnālu. Atšķirība slēpās sabiedriskā ideoloģijā: trauksminieki bija pārsvarā sociālisti, zaļvārnīšu vairums tiecās uz nacionālu pozitīvismu. 1940. g. prāva tiesa no pirmajiem piebiedrojās komunistiem, otri 1934—40 labprāt cildināja K. Ulmaņa autoritāro iekārtu. Abu nogrupējumu spējīgākie rakstnieki neatkarīgās valsts pēdējos gados bija saistījušies ar mēnešrakstu *Daugava*. Pirmā kārtā te minams Aleksandrs Čaks (1902—1950), kas agrāk piedalījās tiklab *Trauksmē*, kā *Zaļajā Vārnā*,

tomēr intimāk simpatizēdams kreisajam virzienam, ko apliecināja no jauna 1940. g. Vienādi labi pārzinādams kanonisko pantu un brīvās dzejas noslēpumus, viņš savos galvenajos dzejoļu krājumos *Mana paradīze* (1931) un *Iedomu spoguļi* (1937), tāpat poēmās (*Poēma par ormani, Umurkumurs*) izkopis pilnīgi īpatu, personīgu „poētisko rokkrakstu”, kas līdz detaļām pieskaņots viņa „dvēseles nīrbošai čūskādai”. Psiholoģiski akcenti atbalsoti ritmā, izteiksmi veido nemitīgas dīvainu salīdzinājumu un hiperbolu eksplozijas. Kaut leksikā nereti naturālistisks, Čaks būtībā ir moderns vīzionārs, kuŗa pastiprinātais jūtīgums katru reālu priekšstatu apaugļo zemapziņā, radot rēgainu vai grotesku līdzību kompleksus. Čaks bija cieši saistīts ar mūsdienu pilsetu, sevišķi tās noskaņām un kontrastiem bagāto nomali, tādēļ urbānisms viņa dzejā guvis organisku izpausmi un augstu māksliniecisku kāpinājumu. Visas viņa dzejas labākās īpašības atspoguļo literārais piemineklis latviešu strēlniekiem — poēmas *Mūžības skartie* (I 1937, II 1939). Čaka stāsti iznākuši grāmatās *Eņģelis aiz letes* (1935) un *Aizslēgtās durvis* (1938). Kā ievērojams dzejas amata meistars savā labākajā krājumā *Putnu ceļš* (1938) parādās Jānis Plaudis (1903—1952); no viņa prozas darbiem atzīmējami romāni *Ģimnazisti* (1935) un *Ieslēgtie* (1939). Eriks Ādamsons (1907—1946), kuŗa lirika izdota krājumos *Sudrabs ugunī* (1932), *Ģerboņi* (1937), *Saules pulkstenis* (1941) un *Sapņu pīpe* (1951), mācījies no angļu un skotu dzejas, šo guvumu saistot ar latviešu folkloras elementiem, Rīgas vecromantiku, eksotiskiem sapņiem, refleksijām par bībeles stāstiem un pasaules vēstures notikumiem. Šai šķietami jucekļīgajā antīkvāriātā Ādamsons rīkojas ar gurmana gaumi un mēra izjūtu, tikai retumis kļūdamis reproduktīvs, jo viņa bērnišķīgā naivitāte un audzelīgais humors allaž iegriež tapinātos motīvus negaidītās perspektīvās un aspektos. Epikā viņš sniedzis stāstu krājumus *Smalkās kaites* (1937) un *Lielais spītnieks* (1942), kur izsmalcinātā, barokālā stilā parasti tēlo psiholoģiskas novirzes un to radītos sarežģījumus.

Blakus šiem rakstniekiem, kas mira okupētajā Latvijā (Čaks un Plaudis mūža pēdējā posmā arī samierinājās ar „sociālistisko realismu”), pieminami vairāki citi, kuŗu attīstību nelaikā pārtrauca nāve, deportācija vai boļševiku otrs iebrukums 1944. g. Jānis Medenis (dz. 1903) savos 9 metros mēģināja radīt jaunas metriskas sistēmas no tautas dziesmu dipodijām un daktilu pēdām, kas grāmatās *Varenība* (1936) un *Teiksmu raksti* (1942) ievērojami veicināja viņa novadniecisko teiksmu primitīvo pievilcību. Tomēr istīpatdzīvināt dainu metru mākslas dzejā viņam neizdevās, tāpat kā to nespēja atmodas laikmeta autori. Medeņa spilgtākais mākslinieciskais sasniegums ir strēlnieku epepeja krājumā *Tecila* (1933), kur virtuozi izmantotas konvencionālo ritmu un strofu iespējas. Medeņa dzeju allaž raksturo paplašinātas dimensijas un valdonīgs patoss, bet intimās lirikas labākajā daļā smalki modulētas smeldzīgas noskaņas. Medenim radniecīgs Vilis Cedriņš (1914—1946), kuŗa grāmatās *Sidraba jātnieks* (1935) un *Ziemeļu dārzos* (1942) galvenā nozīme liroepikai. Tā suģestē ar savu iekšējo ekspresiju, kolorita svaigumu un īpato gleznu virknējumiem. Smagnēju liriku un liroepiku ar tieksmi uz vī-

zionārismu un filozofiskām atziņām rakstījis Frīdrihs Gulbis (dz. 1894); tā sakopota krājumos *Vīziju varā* (1929), *Nakts triumfs* (1931), *Baltās strēles* (1935), *Vilkābele* (1942) u.c. Kārlis Eliāss (dz. 1899) publicējis romantiskas lirikas krājumus *Madonnas pēdās* (1928) un *Pašu saulē* (1935); tāpat tipiska romantiķe savos 4 dzejoļu krājumos ir Līlija Auzā (dz. 1900). Kā noteikts pozitīvis, bieži programmatiskā garā, lirikā un epikā reprezentējās Alfons Francis (dz. 1905, deportēts 1941). Līdzīgā virzienā darbojās ļoti ražīgais romānu, stāstu un komēdiju autors Jānis Sārts (dz. 1905). Idillisks, rotaļīgs liriķis un melodiska panta meistars bija Vilis Veldre (F. Gulbis, 1908—1940, sākumā pseudonims J. Trimda), kuŗa lirika iznākusi krājumos *Vaļširdība* (1933), *Prieks* (1938) un *Saule rasā* (1941); sarakstījis arī dažus plašākus episkus darbus, ceļojumu piezīmes u.t.t. Mirza Bendrupe (dz. 1910) vienādi oriģināla dzejoļos, kas sakopoti krājumos *Dzīvība* (1936) un *Pie jūras* (1940), un stāstos — *Majestāte un pērtiķis* (1938), *Dieva viesuļi* (1942). Tos raksturo auglīga fantazija, atjautība, krāsaina un impulsīva valoda. Vizuālu spožumu mīl Hilda Vīka (dz. 1900); Austraskujiņa (1909—1932) zīmīgākajos dzejoļos iemiesojusi skaudru, izmisīgu pārdzīvojumu. Kanonisko pantu teicami pārvalda Pēteris Atspulgs (dz. 1908), bet Leonīds Breikšs (dz. 1908, deportēts 1941) savu intensīvo mīlestības un patriotisko jūsmu izteicis vienkāršās, maz slīpētās vārsnās.

To liriķu vidū, kuŗu literārā reputācija nodibinājās jau 30-os gados un kas kopš 1944./45. g. turpina darbu emigrācijā, visvairāk atzinības guvušas dzejnieces Zinaīda Lazda (dz. 1902) un Veronika Strēlerte (dz. 1912), bet aktuālā populāritātē viņas vēl pārspējis Andrejs Eglītis (dz. 1912). Visi trīs snieguši iespaidīgus patriotiskus dzejoļus, sakausējot savu individuālo un tautas kolektīvo pārdzīvojumu. Lazdas krājumos *Zaļie vārti* (1936), *Staru viesulis* (1941), *Tālais dārzs* (1946) ģenuīni latviska priekšstatu sfaira un tieksme uz savdabīgu mītu; Strēlertes dzeja — *Vienkārši vārdi* (1937), *Lietus lāse* (1940), *Mēness upe* (1945), *Gaismas tuksneši* (1951) — kaut izteiksmē ļoti skaidra, īstenībā bieži ir lirisks rēbuss, uz kuŗa pareizo atrisinājumu norāda psiholoģiski mājiēni un allūzijas; Eglīša pirmajās grāmatās *Zelta vālodze* un *Vaŗavīksna* (1939) īpaši valdzina tvanīgā dabas un kapšētas mistika, turpmākās — *Nīcība* (1942), *Uz vairoga* (1946), *Nesaule* (1953) — līdzās patriotiskai patētikai klusināti, brīžiem rēgaini autora intīmās pasaules atspulgi. Frīcis Dziesma (dz. 1906) savu īpato novadu atradis liroepikā ar Līvzemes motīviem; Pēteris Aigars (dz. 1904) ar pozitīvo dzīves ziņu un žanra ainām kā lirikā, tā epikā tuvs t.s. dzimtenes dzejas virzienam; Eriks Raisters (dz. 1905) pievērsies laikmetīgiem un patriotiskiem motīviem, taču spilgtāki viņa erotiskās kaisles apdziedājumi. No dzejniecēm vēl pieminamas Rūta Skujiņa (dz. 1907) un Elza Kezberē (dz. 1911), turpretim Ilona Leimane (dz. 1905) veiksmīgāka bijusi romānā (*Vilkaču mantiniece*, 1943, *Mātes cilts*, 1949). Epikā jau ar pirmo stāstu grāmatu *Maestro* (1936) un romānu *Līgavu mednieki* (1940)

Žurnāla *Daugava* līdzstrādnieki. No kreisās pirmā rindā: Anšlavs Eglītis, M. Bendrupe, E. Ādamsons, mākslas kritiķis U. Skulme; otrā: P. Aigars, Z. Lazda, V. Cedriņš, teātra kritiķis K. Strauts.

plašu ievēribu modināja Anšlavs Eglītis (dz. 1906), ass vērotājs, atjautīgs satirīķis un krietns stilists, kas zīmīgi portretējis Rīgas dendrijus un „zelta jaunatni”, māksliniekus un ļaudis, kuŗi grib būt „kaut kas”, bet aiz iekšējas nedrošības nokļūst groteskā situācijās vai aklā strupceļā. Teiktais attiecas arī uz novelēm *Nestundas* (1940) un romānu *Homo novus* (1943/47), bet vēlāk Eglīša motīvu loks paplašinājās. No emigrācijā publicētiem darbiem sevišķi jāatzīmē alpinistu piedzīvojumiem veltītais stāstu krājums *Teoduls Supersakso* (1947), vēsturiskais stāsts *Čingišbana gals* (1947), kuŗā saskatāma aktuāla simbolika, un romāns *Laimīgie* (1952). Eglītis rakstījis arī liriku, komēdijas un daudz apcerējumu par glezniecību. Knuts Lesiņš (dz. 1909) savos darbos apliecinājis labas psiholoģiskas analīzes spējas un izcilu asprātību humoristiskos vērojumos vai dialogos. Mināmi viņa stāstu un noveļu krājumi *Zīmes tumsā* (1936), *Lietas, kas kārtojas pašas* (1948), *Mūžības vīns* (1949), romāni *Mīlestības zīmoģs* (1943) un *Janka Mūzikants* (1950). Drāmā kopš 30-iem gadiem visredzamāko vietu ieguvis teicamais skatuves pazinējs un smīnīgais skeptiķis Mārtiņš Zīvertis (dz. 1903). No viņa daudzajām lugām jāatzīmē *Tīrelpurvs* (1936), *Āksts* (1938), *Cilvēks grib dzīvot* (1940), *Mīnhauzena precības* (1942), *Vara* (1944). Latgalē pēc atmodas laika gadsimta sākumā joprojām turpināja savu īpašo attīstību literātūra dialektā, lai gan daži autori — piem., talantīgais Alberts Sprūdšs

(1908—1944) pārgāja uz rakstu valodu. 1940. g. pārtrūka latviešu rakstniecības organiskās veidošanās process, bet kopš 1944./45. g. tā galīgi nošķīrusies divos zaros. Dzimtenē latviešu rakstnieki pakļauti sociālistiskā realisma žņaugiem, dažādās rietumvalstīs — svešu kultūru un vides labvēlīgiem un nelabvēlīgiem iespaidiem.

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Adamovičs F. 133-134
 Adamovičs L. 305
 Ādamsons E. 314
 Adolfijs H. 29
 Aigars P. 315
 Aistars E. 306
 Akurāters J. 251-254
 Alunāns A. 121-123
 Alunāns J. 77-80
 Andrupis J. 306
 Apsedēls 289
 Apsīšu Jēkabs 140-143
 Ardenss E. 312
 Arnis E. 290
 Aronu Matīss 167-168
 Asars H. 250
 Asars J. 249-250
 Aspazija 177-182
 Atspulgs P. 315
 Augstkalns A. 304
 Auniņš R. 95
 Ausējs L. 303
 Auseklis 104-106
 Austrīņš A. 266-268
 Auza L. 315
 Auziņš M. 23
- Bachmanis K. 303
 Baķītis M. 7
 Baltpurviņš A. 263
 Bandrevičs A. 174
 Bankavs J. 33
 Bārda A. 292-293
- Bārda F. 290-292
 Bārda P. 293
 Barons K. 82-86
 Bārs J. 66
 Baumane A. 309
 Baumanis A. 306
 Baumanis J. 38
 Beldavs K. 207
 Bendrupe M. 315
 Benjamiņš A. 302
 Bergmanis F. 166
 Bergmanis G. 51-52
 Bergs A. 302
 Bergis J. 54
 Bērziņš A. 288-289
 Bērziņš J. 281
 Bērziņš L. 204-206
 Bērziņš R. 206
 Bičolis J. 306
 Biezbārdis K. 76-77
 Bilenšteins A. 54-55
 Bilmanis A. 303
 Bīnemanis B. 32
 Birkerts A. 278-279
 Birkerts P. 279
 Birznieks-Upītis E.
 276-277
 Birznieku Latīņa 201
 Birznieku Sofija 201
 Bitners J. 53
 Blaumanis R. 210-216
 Blaus P. 139-140
 Blese E. 304
- Bormane A. 51
 Bračs A. 289
 Brastiņš E. 305-306
 Braunšveigs H. 97
 Braže G. 70
 Breikšs L. 315
 Brigadere A. 230-233
 Brīvzemnieks F. 86-87
- Cālītis E. 263-264
 Caunītis J. 96-97
 Cedriņš V. 314
 Celms T. 305
 Cielēns F. 303
 Cimmermanis U. 54
 Cimze J. 92
- Čaks A. 313-314
 Čarnevskis J. 48
- Dāle A. 308
 Dāle J. 14
 Dāle P. 305
 Dambergs V. 242-243
 Dauge A. 162
 Deglavs A. 192-194
 Delle V. 310
 Depkins L. 30
 Dermanis V. 281
 Dīcs S. 31-32
 Dievkociņš J. 254
 Dievkociņš R. 200
 Dinsberģis E. 64-65

- Dirīķis B. 98
 Diženajo Bernhards 200
 Doku Atis 144-145
 Dorbe H. 309
 Dravnieks J. 151
 Dreselis J. 29
 Druva J. 302
 Duburs J. 288
 Ducmanis K. 250
 Dukalskis M. 299
 Dziesma F. 315
 Dzīleja K. 308
 Dzirne F. 91
 Dzirne K. 91
- Egle K. 304
 Egle R. 304
 Eglītis Andr. 315
 Eglītis Anšl. 316
 Eglītis V. 237-240
 Eks J. 9-10
 Eldgasts H. 268-269
 Elferfelds K. 49-50
 Eliāss K. 315
 Elverss K. 36
 Elģers J. 14-15
 Endzelins J. 208
 Ērmanis J. 206
 Ērmanis P. 307
 Erss Ā. 296-297
 Esenbergu Jānis 135-136
 Ezerietis 199-200
 Ezeriņš J. 309-310
- Fallijs 240-242
 Firekers K. 20-22
 Francis A. 315
 Freidenfelds K. 207
 Freijs A. 305
 Freinbergs K. 302
 Fridenbergis-Mieriņš J. 138
- Gailīte A. 293-294
 Gecelis A. 23
 Gliks E. 26-29
 Goba A. 306
 Grēvens A. 38
 Grēviņš V. 308
 Grīnbergs T. 207
 Grindelīis D. 69
 Grindelīis J. 69
 Grīns A. 311-312
 Grīns J. 298
 Grots J. 309
 Grunavs S. 7
 Gruzna P. 269-270
 Gulbis A. 282
 Gulbis F. 315
 Gulbis J. 284
- Giezēns A. 309
 Ģirģensons K. 56
- Hāns T. 123
 Harders K. 57
 Hāzentēters A. 7
 Hūgenberģers K. 56-57
- Ieviņš K. 284-285
 Indriķis Latvīis 3
- Jamonts I. 68
 Jankavs J. 246-247
 Jansons F. 286
 Jansons J. A. 306
 Jansons-Brauns J. 168-171
 Janševskis J. 194-197
 Janševskis K. 197
 Jaunsudrabiņš J. 264-266
 Jēgere-Freimane P. 306
 Jēkabsons K. 261-262
 Jesens A. 282
 Jurdžs A. 299
 Jurevičs P. 305
 Jurgis Latvīis 3
- Kaija I. 293
 Kaktiņš K. 61-62
 Kalniņš J. 146
 Kannenberg L. 30
 Kārklīšs J. 295-296
 Kārklīšs K. 306
 Kārkluvāls F. 175
 Kārstenis J. 269
 Kasparsons K. 162-163
 Katerfelds H. 99
 Kaudzīte M. un R. 111-117
- Kauliņš J. 161-162
 Kažoks A. 139
 Kažoku Dāvis 106
 Kēlbrants K. 110-111
 Klaustiņš R. 248-249
 Klāviņš J. 130
 Kleinbergis J. 236
 Kleiņsmits H. 29
 Klibišu Jānis 61
 Kļaviņš J. 284
 Knoriņš V. 281
 Kosa J. 284
 Krauja A. 281
 Kraujiņš K. 286
 Kraukliņš K. 62
 Kreicbergs J. 173-174
 Kroders A. 301
 Kroders R. 301
 Krodznieks J. 151
 Krons D. 55
 Kronvalds A. 98-102
- Krūza K. 259-261
 Kundziņš K. sen. 152
 Kundziņš K. jun. 305
 Kurcijs A. 296
- Ķeniņš A. 234-235
 Ķemps F. 299
 Ķezbere E. 315
 Ķiķauka P. 305
- Laicēns L. 282-283
 Lange J. 39-42
 Langijs J. 29
 Lapas Mārtiņš 135
 Lapiņš J. 304
 Lasmaņu Pāvils 139
 Laubes Indriķis 119
 Lautenbachs J. 127-129
 Lazda Z. 315
 Leimane I. 315
 Lauterbachs K. 31
 Leitāns A. 65-66
 Lejas-Krūmiņš T. 200
 Lencs K. 36-37
 Lerchis-Puškaitis A. 87-88
- Lesiņš K. 316
 Lesiņš Valdis 269
 Liepa M. 285-286
 Liepiņš O. 302
 Liepiņš P. 244
 Līgotņu Jēkabs 277-278
 Lindulis 288
 Līventāls A. 63-64
 Lukaševičs J. 67
 Lundbergs J. 55
- Mačevskis F. 47-48
 Mākonis 283
 Mālbergis F. 95-96
 Maldonis V. 207
 Mancelis J. 18-20
 Manteifelis G. 89
 Māters J. 117-119
 Mauriņa Z. 306
 Medenis J. 314
 Medinska M. 75
 Mēklers E. 243-244
 Melnalksnis A. 284
 Merķelis G. 103-104
 Mezītis A. 165
 Mežsēts A. 303
 Mieleško S. 68
 Miesnieks J. 313
 Migliniēks P. 299
 Miks K. 12
 Milenbachs K. 207-208
 Misiņš J. 304
- Napjerskis K. 54

- Neikens J. 92-95
 Neilands J. 91-92
 Neredzīgais Indriķis 50-51
 Niedra Aida 308-309
 Niedra Andr. 216-219
 Nonācs O. 301

 Olavs V. 174-176

 Pabērzs J. 300
 Paleviča M. 241
 Pajevičs J. 182
 Pantenijs V. 60
 Pārstrauts J. 130
 Pavasaŗu Jānis 137-138
 Pēkšēna M. 120-121
 Pērsietis 146-148
 Pētersons J. 287-288
 Pilsātnieks I. 111
 Pipiņš-Vizulis Ē. 171
 Plāķis J. 208
 Plaudis J. 314
 Plensners A. 301
 Plostnieks F. 165
 Plūdonis V. 227-229
 Podnieks A. 303
 Poruks J. 219-227
 Prīsa E. 293
 Pumpurs A. 106-110
 Purapuķe J. 148-150
 Puriņu Klāvs 123
 Purkalītis J. 134

 Rainis 183-190
 Raisters E. 315
 Rams N. 8-9
 Rancāns N. 299-300
 Rehehūzens G. 15
 Reimers G. 13
 Reiters J. 23-26
 Remlings G. 29
 Riemeļu Jānis 139
 Rieteklis 138
 Rīvijs J. 12-13
 Rots M. 68
 Roze J. 308
 Rozenberģers J. 48
 Rozenberģers O. 54
 Rozens J. 176
 Rozentāls-Krūmiņš J. 123
 Rozītis P. 297-298
 Rubulis V. 300
 Rudzītis R. 308
 Ruģēns J. 64
 Rūmane A. 234

 Sanders J. 130-131
 Sārts J. 315
 Saulietis A. 201-204
 Sebastianovičs F. 68
 Siliņš M. 131-132
 Silis J. 313
 Skalbe K. 254-258
 Skalbe L. 254
 Skrinda A. 300
 Skrinda K. 300
 Skujeniece B. 309
 Skujiņa A. 315
 Skujiņa R. 315
 Skuju Fridis 286-287
 Smelters P. 90
 Smilga A. 286
 Spāģis A. 76
 Spekke A. 305
 Sproģis J. 90
 Sprūdžs A. 316
 Stālberģis K. 119
 Steiks J. 131
 Stenders, Jaunais 48-49
 Stenders, Vecais 42-47
 Stepermaņu Krustiņš 182
 Stērste A. 111
 Stērste E. 275
 Straubergs J. 304-305
 Straubergs K. 305
 Straumes Jānis 139
 Straumīte I. 62
 Strēlerte V. 315
 Stučka P. 166
 Students K. 308
 Sudrabkalns J. 307
 Sudrabu Edžus 132-133
 Sūna E. 306

 Šablinskis J. 67
 Šillings F. 110
 Šmits P. 208-209
 Šteineks V. 34-35
 Štobe M. 58
 Štrāls K. 258-259
 Šulcs R. 60
 Šurings A. 14
 Švābe A. 294-295

 Tautmilis-Bērziņš R. 286
 Temlers K. 54
 Tirzmaliete 201
 Tolgsdorfs E. 11-12
 Tomsons R. 120
 Trasuns F. 299

 Treijs H. 60-61
 Treimanis E. 163-164
 Tullijs 111

 Ulmanis K. K. 54
 Ulmanis K. 302
 Uļanovska S. 90
 Unams Z. 302
 Upītis A. 279-281

 Vainovskis J. 286
 Valdemārs I. 75
 Valdemārs K. 71-75
 Valdēss R. 310
 Valdis 197-199
 Valters M. 247-248
 Vārs F. 53
 Vatsons K. 59-60
 Vēbers A. 125
 Vecozols J. 290
 Veidenbaums E. 158-160
 Veidenbaums K. 161
 Veinbergs F. 120
 Veldre V. 315
 Velme J. 151
 Vensku Edvarts 136-137
 Veselis J. 312-313
 Vidiņš J. 168
 Vīka H. 315
 Viola 263
 Virsnis V. 300
 Virza E. 270-275
 Visendorfs H. 84
 Višmanis J. 35
 Vitiņš M. 61
 Volters E. 89
 Vulfis E. 287

 Zakranovičs J. 91
 Zālite E. 309
 Zālite P. 172-173
 Zandbergs A. 174
 Zariņš K. 310-311
 Zeiboltu Jēkabs 199
 Zeibots E. 131
 Zeiferts T. 153-156
 Zeltmatis 190-191
 Zengaliešu Biruta 262
 Zēvers J. 304
 Zicāns E. 305
 Ziemeļnieks J. 309
 Ziverts M. 316
 Zvaigznīte J. 80-81
 Zvanpūtis 168

LABOJUMI UN PAPILDINĀJUMI

18. lpp. 23. rindā no augšas: svītrot no „un vēlāk” līdz punktam. — 21. lpp. 5. r. no augšas: „ar pseudonimu” vietā „parakstīdamies ar uzvārda latīnizēto formu”. — 25./26. lpp.: Reitera tēvrižu krājuma 1675. g. izdevumu atradis un 1954. g. faksimilā publicējis B. Jēgers. — 33. lpp. 7. r. no augšas: „lsaitājus” vietā „lasītājus”; tai pašā lpp. 17. r. no augšas: 1630. g. vietā 1636. g. — 39. lpp. 22. r. no augšas minēto darbu nav sacerējis J. Lange, bet Fridrichs B. Blaufüss (1697—1756); tā precīzs nosaukums — *Stāsti no tās vecas un jaunas būsanas to vidzemes ļaužu, uzrakstīti 1753.* — 55. lpp. 11. r. no augšas: D.Krons dzimis 1777. g. (31. jūlijā). — 95. lpp. 19. r. no augšas: „sambatijas” vietā „mpatijas”. — 176. lpp. 12. r. no ap.: „maijā” vietā „martā”. — 201. lpp. 2. r. no augšas: Tirmaliete mirusi 1942. g. (28. janv.).

S A T U R S

Nod.	Lpp.
1. Viduslaiki	3
2. Pirmo rakstu laikmets	6
3. Garīgās rakstniecības izveidošanās	16
4. Apvāršņu paplašināšanās un pāreja uz nacionālo rakstniecību	36
5. Latviešu racionālisti un folkloristi	69
6. Veclatvieši	90
7. Nacionālās rakstniecības uzplaukums	96
8. Rakstniecība atmodas laikmeta izskaņā	124
9. Pārvērtības	157
10. Jaunā strāva	165
11. Iepriekšējā laikmeta kontinuitāte	191
12. Laikmeta polifonija	209
13. „Sociocentrisma” pārvarēšana	233
14. Modernie nemiera ceļi	244
15. Literāro virzienu paralēles un krustceļi	276
16. „Drukas aizliegums” un Latgales atmoda	298
17. Starp diviem pasaules kaņiem	300
Personu rādītājs	317

[0,8045]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301026350

Andreja Johansona

LATVIEŠU LITERĀTŪRA

ir nepieciešama rokas grāmata skolotājiem un visiem, kam rūp mūsu garīgā kultūra. Šis ilustrētais izdevums ar līdz šim trimdā vienkopus nepieejamu faktu materiālu rāda objektīvā vērtējumā latviešu rakstniecības gaitu sakarā ar Rietumeiropas un Latvijas garīgām strāvām, līdztekus dodot rakstnieku dzīves un darbu raksturojumus.

Katra LATVIEŠU LITERĀTŪRAS grāmata maksā: Anglijā 8 sh., Austrālijā 10 sh., Kanadā un ASV 1,40 dol., Vācijā 5 DM, Zviedrijā 6 kr., Brazīlijā 45 kruiz.

LATVIEŠU LITERĀTŪRAS

iesiešanai pasūtīnāmi pelēka audekla vāki ar uzrakstu. Tie maksā: Anglijā 6 sh., Austrālijā 7 sh., Kanadā un ASV 1 dol., Vācijā 4 DM, Zviedrijā 4,20 kr., Brazīlijā 30 krz.

Latvju Enciklopēdijas pārstāvji, pie kuriem pasūtīnāma LATV. LITERĀTŪRA:

Anglijā: D.V.F. grāmatnīca, 72, Queensborough Terrace, London W. 2.

Austrālijā un Jaunzēlandē: I. Sterns, Railway Pde, Rooty Hill, P. O. MT. Druitt, N.S.W., Australia.

Beļģijā: Beļģijas Latviešu Nacionālā Komiteja, 35 rue du Clocher, Bruxelles 4.

Brazīlijā: Edg. Rudzītis, Rua Piaui 197, Sao Paulo.

Francijā: K. Birzniece, 31 rue de Seine, Paris (6-c).

Kanadā: Dr. P. Ķiļauka, 98 Sussex Str., Hamilton.

Norvēģijā: Ģenerālkonsuls A. Wannag, Blommenholm, via Oslo.

ASV: K. Rabacs, 34 Marion St., Lynbrook, Long Island, N.Y.

Vācijā: V.Skaistlauks, Martinstr. 24, Esslingen/N.

Zviedrijā: apgāds Trīs Zvaigznes, postbox 797, Stockholm 1, postgiro 358 055, un pie J. Kārklīņa LPK.

Apgāds Trīs Zvaigznes.